

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

Szkoła ponadpodstawowa:
liceum ogólnokształcące, technikum
oraz branżowa szkoła I stopnia

Geografia

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Szkoła ponadpodstawowa:
4-letnie liceum
5-letnie technikum**

Geografia

Spis treści

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego, III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum	7
Podstawa programowa przedmiotu geografia	14
Zakres podstawowy	14
Cele kształcenia – wymagania ogólne	14
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	15
Zakres rozszerzony	24
Cele kształcenia – wymagania ogólne	24
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	25
Warunki i sposób realizacji	36
Komentarz do podstawy programowej liceum i technikum, <i>Elżbieta Szkurłat, Adam Hibszer, Iwona Piotrowska, Tomasz Rachwał, Teresa Wieczorek</i>	44
Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego, III etap edukacyjny: branżowa szkoła I stopnia	113
Podstawa programowa przedmiotu geografia	120
Cele kształcenia – wymagania ogólne	120
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	121
Warunki i sposób realizacji	127
Komentarz do podstawy programowej branżowa szkoła, <i>Elżbieta Szkurłat, Adam Hibszer, Iwona Piotrowska, Tomasz Rachwał, Teresa Wieczorek</i>	130

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Kształcenie ogólne w szkole ponadpodstawowej tworzy programowo spójną całość i stanowi fundament wykształcenia, umożliwiającą zdobycie zróżnicowanych kwalifikacji zawodowych, a następnie ich doskonalenie lub modyfikowanie, otwierając proces uczenia się przez całe życie.

Celem kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum jest:

- 1) traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
- 2) doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
- 3) rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia i integrowanie wiedzy przedmiotowej z różnych dyscyplin;
- 4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
- 5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrażeniowo-twórczymi;
- 6) rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
- 7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
- 8) rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum należą:

- 1) myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy, polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie sobie, sążenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego, komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia;
- 2) czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do

- rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
- 3) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie, to podstawowa umiejętność społeczna, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
 - 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
 - 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
 - 6) umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł;
 - 7) nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
 - 8) umiejętność współpracy w grupie i podejmowania działań indywidualnych.

Jednym z najważniejszych zadań liceum ogólnokształcącego i technikum jest rozwijanie kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej stanowiących kluczowe narzędzie poznawcze we wszystkich dyscyplinach wiedzy. Istotne w tym zakresie jest łączenie teorii i praktyki językowej. Bogacenie słownictwa, w tym poznawanie terminologii właściwej dla każdego z przedmiotów, służy rozwojowi intelektualnemu ucznia, a wspomaganie i dbałość o ten rozwój należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz dokumentowania swojej pracy, z uwzględnieniem prawidłowej kompozycji tekstu i zasad jego organizacji, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności szkoły jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Ważnym zadaniem szkoły jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Kształcenie i wychowanie w liceum ogólnokształcącym i technikum sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych, takich jak: komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji, poczynając od wyboru szkoły ponadpodstawowej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu. I te umiejętności kształtowane będą w szkole ponadpodstawowej.

Przedmioty w liceum ogólnokształcącym i technikum mogą być nauczane w zakresie podstawowym lub w zakresie rozszerzonym:

- 1) tylko w zakresie podstawowym – przedmioty: muzyka, plastyka, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie fizyczne, edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie do życia w rodzinie, etyka;
- 2) w zakresie podstawowym i w zakresie rozszerzonym: język polski, język obcy nowożytny,

matematyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski, historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, filozofia, fizyka, informatyka;

- 3) tylko w zakresie rozszerzonym – przedmioty: historia muzyki, historia sztuki, język łaćski i kultura antyczna.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Każda sala lekcyjna powinna mieć dostęp do internetu, uczniowie i nauczyciele powinni mieć zapewniony dostęp do pracowni stacjonarnej lub mobilnej oraz możliwość korzystania z własnego sprzętu. Wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami szkoła zapewnia optymalne warunki pracy. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Zatem nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Bardzo istotna jest edukacja zdrowotna, która prowadzona konsekwentnie i umiejętnie będzie przyczyniać się do poprawy kondycji zdrowotnej społeczeństwa oraz pomyślności ekonomicznej państwa.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu opisanych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w szkole ponadpodstawowej jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji¹.

Działalność edukacyjna szkoły określona jest przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

W czteroletnim liceum ogólnokształcącym i pięcioletnim technikum są realizowane następujące przedmioty:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) filozofia;
- 4) język łaciński i kultura antyczna;
- 5) muzyka;
- 6) historia muzyki;
- 7) plastyka;

¹ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2017 r. poz. 986 i 1475).

- 8) historia sztuki;
- 9) historia;
- 10) wiedza o społeczeństwie;
- 11) geografia;
- 12) podstawy przedsiębiorczości;
- 13) biologia;
- 14) chemia;
- 15) fizyka;
- 16) matematyka;
- 17) informatyka;
- 18) wychowanie fizyczne;
- 19) edukacja dla bezpieczeństwa;
- 20) wychowanie do życia w rodzinie²⁾;
- 21) etyka;
- 22) język mniejszości narodowej lub etnicznej³⁾;
- 23) język regionalny – język kaszubski³⁾.

Geografia

Nowa podstawa programowa do szkół ponadpodstawowych wprowadza istotne zmiany w rozumieniu funkcji i roli edukacyjnej geografii. Jej założeniem jest wykorzystanie potencjału edukacyjnego geografii w zakresie walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych. W konstruowaniu podstawy programowej przyjęto, że głównym celem geografii jako przedmiotu szkolnego jest poznawanie własnego kraju i świata jako zintegrowanej całości, w której zjawiska i procesy przyrodnicze oraz społeczno-ekonomiczne są ze sobą ściśle powiązane na zasadach wzajemnych uwarunkowań i zależności. Lekcje geografii powinny zatem sprzyjać rozumieniu przez ucznia istniejących powiązań i zależności w środowisku geograficznym, zarówno przyrodniczym i społeczno-gospodarczym, jak i we wzajemnych relacjach człowiek – przyroda. Nowa podstawa programowa tworzy ramy do zdobywania wiedzy przydatnej w życiu codziennym, kształtowania szeregu umiejętności oraz pozytywnych postaw ucznia w odniesieniu do własnego kraju i środowiska, w którym żyje.

Ważne jest, aby uczniowie zrozumieli sens i warunki realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez poznawanie przykładów racjonalnego gospodarowania w środowisku, znaczenia planowania przestrzennego, poprawy jakości życia człowieka, poczucia

² Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 ust. 3 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. poz. 78, z 1995 r. poz. 334, z 1996 r. poz. 646, z 1997 r. poz. 943 i poz. 1040, z 1999 r. poz. 32 oraz z 2001 r. poz. 1792).

³ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2017 r. poz. 2198, 2203 i 2361).

odpowiedzialności za tworzenie ładu i piękna w miejscach swego zamieszkania.

Istotnym założeniem jest także stworzenie optymalnych warunków do kształtowania umiejętności. Szkolna edukacja powinna kształtować u uczniów, kluczowe dla rozumienia wzajemnych relacji przyroda – człowiek, umiejętność określania związków i zależności zachodzących w środowisku geograficznym oraz między poszczególnymi jego elementami (przyrodniczymi, społeczno-gospodarczymi i kulturowymi), a także:

- 1) prowadzenia obserwacji i pomiarów w terenie, analizowania oraz przetwarzania pozyskanych danych i formułowania wniosków na ich podstawie;
- 2) doboru odpowiednich metod badań geograficznych i stosowania elementarnych zasad ich prowadzenia oraz korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej i technologii geoinformacyjnych;
- 3) wieloaspektowego postrzegania przestrzeni geograficznej;
- 4) myślenia geograficznego, tj. całościowego i syntetyzującego, a także myślenia krytycznego i twórczego;
- 5) formułowania hipotez, ich weryfikowania oraz rozwiązywania problemów praktycznych występujących w środowisku geograficznym;
- 6) oceniania oraz wartościowania zjawisk i procesów geograficznych, formułowania twierdzeń o prawidłowościach, dokonywania uogólnień i prognozowania.

Kolejnym ważnym założeniem podstawy programowej jest wykorzystanie walorów wychowawczych geografii. Dobór treści w podstawie programowej sprzyja między innymi kształtowaniu takich postaw, jak: rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, uwrażliwienie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego, ponadnarodowego. Kształtowane powinny być także postawy solidarności społecznej, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i grup etnicznych, przyjmowania postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej, rozumienie pozautylnych wartości wybranych elementów środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna.

W nowej podstawie programowej uwzględniono również podejście humanistyczne w geografii, podkreślające przede wszystkim aspekty odkrywania i rozumienia przez człowieka środowiska jego życia.

Podstawa programowa przedmiotu geografia

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wiedza geograficzna.

1. Poznawanie terminologii geograficznej.
2. Zaznajomienie z różnorodnymi źródłami i metodami pozyskiwania informacji geograficznej.
3. Poznanie zróżnicowania środowiska geograficznego, głównych zjawisk i procesów geograficznych oraz ich uwarunkowań i konsekwencji.
4. Poznanie podstawowych relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.
5. Rozumienie prawidłowości w zakresie funkcjonowania środowiska geograficznego oraz wzajemnych zależności w systemie człowiek – przyroda.
6. Rozumienie zasad racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody i zachowania dziedzictwa kulturowego.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.

1. Korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz geoinformacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.
2. Interpretowanie treści różnych map.
3. Identyfikowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego (przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego).
4. Formułowanie twierdzeń o podstawowych prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska geograficznego.
5. Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata.
6. Przewidywanie skutków działalności gospodarczej człowieka w środowisku geograficznym.
7. Krytyczne, odpowiedzialne ocenianie przemian środowiska przyrodniczego oraz zmian społeczno-kulturowych i gospodarczych w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.

8. Wykonywanie obliczeń matematycznych z zakresu geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej w celu wnioskowania o zjawiskach i procesach geograficznych.
9. Rozwijanie umiejętności komunikowania się i podejmowania konstruktywnej współpracy w grupie.
10. Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

III. Kształtowanie postaw.

1. Rozwijanie zainteresowań geograficznych, budzenie ciekawości świata.
2. Docenianie znaczenia wiedzy geograficznej w poznawaniu i kształtowaniu przestrzeni geograficznej.
3. Dostrzeganie aplikacyjnego charakteru geografii.
4. Podejmowanie refleksji nad pięknem i harmonią świata przyrody, krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz osiągnięciami cywilizacyjnymi ludzkości.
5. Rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, ochrony elementów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz konieczności rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
6. Przyjmowanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej.
7. Kształtowanie więzi emocjonalnych z najbliższym otoczeniem, regionem oraz krajem ojczystym.
8. Kształtowanie postawy zrozumienia i szacunku dla tradycji, kultury i osiągnięć cywilizacyjnych Polski, własnego regionu i społeczności lokalnej oraz dla ludzi innych kultur i tradycji.
9. Przełamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec Polaków oraz przedstawicieli innych narodów i społeczności.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Źródła informacji geograficznej, technologie geoinformacyjne oraz metody prezentacji danych przestrzennych: obserwacje, pomiary, mapy, fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe oraz graficzna i kartograficzna ich prezentacja. Uczeń:
 - 1) przedstawia możliwości wykorzystywania różnych źródeł informacji geograficznej i ocenia ich przydatność;
 - 2) wyróżnia graficzne i kartograficzne metody przedstawiania informacji geograficznej i podaje przykłady zastosowania różnych rodzajów map;
 - 3) czyta i interpretuje treści różnych map;
 - 4) podaje przykłady informacji pozyskiwanych na podstawie obserwacji i pomiarów prowadzonych w terenie;
 - 5) interpretuje dane liczbowe przedstawione w postaci tabel i wykresów;
 - 6) wykazuje przydatność fotografii i zdjęć satelitarnych do pozyskiwania informacji o środowisku geograficznym oraz interpretuje ich treść;

- 7) określa współrzędne geograficzne za pomocą odbiornika GPS;
- 8) podaje przykłady wykorzystania narzędzi GIS do analiz zróżnicowania przestrzennego środowiska geograficznego.

II. Ziemia we Wszechświecie: Ziemia jako planeta, następstwa ruchów Ziemi, ciała niebieskie, Układ Słoneczny, budowa Wszechświata. Uczeń:

- 1) charakteryzuje Ziemię jako planetę Układu Słonecznego;
- 2) podaje cechy ruchów Ziemi i charakteryzuje ich następstwa, z uwzględnieniem siły Coriolisa;
- 3) przedstawia i porównuje ciała niebieskie tworzące Układ Słoneczny;
- 4) charakteryzuje budowę Wszechświata oraz stan jego poznania;
- 5) kształtuje wyobrażenie o ogromie i złożoności Wszechświata obserwując ciała niebieskie na zdjęciach i mapach kosmosu, prowadzi obserwacje gwiazdozbiorów nieba północnego, dostrzega piękno i harmonię Wszechświata oraz Ziemi widzianej z kosmosu.

III. Atmosfera: czynniki klimatotwórcze, rozkład temperatury powietrza, ciśnienia atmosferycznego i opadów, ogólna cyrkulacja atmosferyczna, mapa synoptyczna, strefy klimatyczne i typy klimatów. Uczeń:

- 1) przedstawia czynniki klimatotwórcze decydujące o zróżnicowaniu klimatu na Ziemi;
- 2) wyjaśnia rozkład temperatury powietrza i ciśnienia atmosferycznego na Ziemi;
- 3) wyjaśnia mechanizm cyrkulacji atmosferycznej i rozkład opadów atmosferycznych na Ziemi;
- 4) analizuje mapę synoptyczną i zdjęcia satelitarne w celu przedstawienia aktualnego stanu i prognozy pogody;
- 5) opisuje przebieg roczny temperatur powietrza i opadów atmosferycznych we własnym regionie oraz podaje cechy klimatu lokalnego miejsca zamieszkania;
- 6) porównuje strefy klimatyczne i typy klimatów na Ziemi;
- 7) przedstawia piękno, potęgę oraz dynamikę zmian zachodzących w atmosferze, wyjaśnia przyczyny tych zmian, ukazuje ich zagrożenia i skutki w formie prezentacji fotograficzno-opisowej.

IV. Hydrosfera: zasoby wód na Ziemi, morza, prądy morskie, sieć rzeczna, lodowce. Uczeń:

- 1) wyjaśnia zróżnicowanie rodzajów i wielkości zasobów wód na Ziemi oraz we własnym regionie;
- 2) przedstawia cechy fizykochemiczne wód morskich oraz dostrzega problem ich zanieczyszczenia;
- 3) objaśnia mechanizm powstawania i układ powierzchniowych prądów morskich oraz ocenia ich wpływ na życie i gospodarkę człowieka;
- 4) wyjaśnia zróżnicowanie sieci rzecznej na Ziemi;

- 5) wyjaśnia proces powstawania lodowców i przedstawia ich występowanie na Ziemi;
 - 6) przedstawia wpływ zanikania pokrywy lodowej w obszarach okołobiegunowych na gospodarkę, życie mieszkańców i ich tożsamość kulturową.
- V. Litosfera: związek budowy wnętrza Ziemi z tektoniką płyt litosfery, procesy wewnętrzne i zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi i ich skutki, skały. Uczeń:
- 1) wyjaśnia związek budowy wnętrza Ziemi z ruchem płyt litosfery i jego wpływ na genezę procesów endogenicznych;
 - 2) wyjaśnia przebieg głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi (ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia ziemi);
 - 3) charakteryzuje główne procesy zewnętrzne modelujące powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja) oraz skutki rzeźbotwórczej działalności rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzenia;
 - 4) rozpoznaje wybrane rodzaje skał oraz przedstawia ich gospodarcze zastosowanie.
- VI. Pedosfera i biosfera: procesy glebotwórcze, typy gleb, strefowość i piętrowość gleb oraz roślinności. Uczeń:
- 1) przedstawia czynniki i przebieg głównych procesów glebotwórczych, w tym zachodzących na obszarze, na którym zlokalizowana jest szkoła;
 - 2) wyróżnia cechy głównych typów gleb strefowych i niestrefowych, wyjaśnia ich rozmieszczenie na Ziemi;
 - 3) identyfikuje czynniki wpływające na piętrowe zróżnicowanie roślinności na Ziemi;
 - 4) wyjaśnia zależności między klimatem, występowaniem typów gleb i formacji roślinnych w układzie strefowym.
- VII. Podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata: mapa podziału politycznego, system kolonialny i jego rozpad, procesy integracyjne i dezintegracyjne na świecie, konflikty zbrojne i terroryzm, podstawowe wskaźniki rozwoju. Uczeń:
- 1) posługuje się mapą podziału politycznego świata do analizy procesów społeczno-ekonomicznych;
 - 2) wskazuje na mapie obszary kolonialne krajów europejskich w połowie XX w. i podaje przyczyny rozpadu systemu kolonialnego;
 - 3) dyskutuje na temat wpływu kolonializmu i jego rozpadu na współczesny podział polityczny świata, zróżnicowanie struktur ludnościowych, migracje ludności, występowanie konfliktów zbrojnych i dysproporcje w rozwoju państw;

- 4) przedstawia przyczyny oraz pozytywne i negatywne skutki integracji politycznej i gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej oraz procesów dezintegracyjnych na wybranych przykładach;
- 5) wskazuje na mapie miejsca ważniejszych konfliktów zbrojnych i podaje przykłady aktów terrorystycznych w wybranych regionach świata w XXI w.;
- 6) dyskutuje na temat wpływu mediów na społeczny odbiór przyczyn i skutków konfliktów na świecie na wybranych przykładach;
- 7) analizuje zróżnicowanie przestrzenne państw świata według wskaźników rozwoju – PKB na jednego mieszkańca, Wskaźnika Rozwoju Społecznego (HDI), Wskaźnika Ubóstwa Społecznego (HPI);
- 8) porównuje strukturę PKB państw znajdujących się na różnym poziomie rozwoju gospodarczego oraz ocenia strukturę PKB Polski na tle innych krajów.

VIII. Przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze: rozmieszczenie i liczba ludności, przemiany demograficzne, migracje, zróżnicowanie narodowościowe, etniczne i religijne, kręgi kulturowe, sieć osadnicza, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich. Uczeń:

- 1) wskazuje obszary koncentracji ludności i małej gęstości zaludnienia oraz określa czynniki i prawidłowości w zakresie rozmieszczenia ludności świata;
- 2) analizuje i wyjaśnia zmiany liczby ludności świata oraz przestrzenne zróżnicowanie wielkości wskaźników: urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego;
- 3) opisuje etapy rozwoju demograficznego ludności na przykładach wybranych krajów świata oraz ocenia konsekwencje eksplozji demograficznej lub regresu demograficznego w wybranych państwach;
- 4) rozumie społeczno-kulturowe uwarunkowania zróżnicowania modelu rodziny i poziomu dzietności w różnych regionach świata;
- 5) omawia przyczyny i konsekwencje procesu starzenia się ludności oraz jego zróżnicowania na świecie;
- 6) charakteryzuje główne kierunki i przyczyny migracji ludności na świecie;
- 7) dyskutuje na temat skutków wielkich ruchów migracyjnych dla społeczeństw i gospodarki wybranych państw świata, ze szczególnym uwzględnieniem krajów Europy, w tym Polski;
- 8) odróżnia uchodźstwo od migracji ekonomicznej oraz opisuje problemy uchodźców, w tym dzieci, na wybranych przykładach z Europy i innych regionów świata;
- 9) charakteryzuje strukturę narodowościową ludności świata i Polski oraz zróżnicowanie etniczne w wybranych regionach świata;
- 10) charakteryzuje zróżnicowanie religijne ludności świata i Polski oraz wpływ religii na życie społeczne i gospodarkę;
- 11) wyróżnia główne kręgi kulturowe, przedstawia wartości wyznawane przez ich społeczności oraz wkład w dziedzictwo kulturowe ludzkości;

- 12) charakteryzuje zróżnicowanie poziomu rozwoju sieci osadniczej na świecie, wiążąc go ze środowiskiem przyrodniczym i kulturowym oraz etapem rozwoju gospodarczego;
- 13) określa główne przyczyny i skutki urbanizacji oraz analizuje zróżnicowanie wskaźnika urbanizacji na świecie i w Polsce;
- 14) identyfikuje główne czynniki rozwoju obszarów wiejskich na świecie oraz wyjaśnia przyczyny depopulacji niektórych wsi w Polsce;
- 15) korzysta z map cyfrowych dostępnych w internecie w analizie sieci osadniczej wybranych regionów świata.

IX. Uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej: rola poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym, procesy globalizacji, współpraca międzynarodowa, gospodarka oparta na wiedzy, społeczeństwo informacyjne. Uczeń:

- 1) wyjaśnia przyczyny i formułuje twierdzenia o prawidłowościach w zakresie zmiany roli sektorów gospodarki (rolnictwa, przemysłu i usług) w rozwoju cywilizacyjnym dla wybranych krajów świata, w tym Polski;
- 2) charakteryzuje przejawy procesów globalizacji w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym, dyskutuje na temat skutków tego procesu dla Polski i podaje ich przykłady na podstawie własnych obserwacji;
- 3) analizuje strukturę i kierunki międzynarodowej wymiany towarowej, ocenia miejsce i strukturę handlu zagranicznego Polski oraz uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad sprawiedliwego handlu;
- 4) charakteryzuje główne cechy gospodarki opartej na wiedzy i czynniki wpływające na jej innowacyjność i rozwój w Polsce oraz innych krajach świata;
- 5) wykazuje znaczenie kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym;
- 6) dyskutuje na temat przejawów i skutków kształtowania się społeczeństwa informacyjnego.

X. Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo: czynniki rozwoju rolnictwa, struktura użytków rolnych, obszary upraw i chów zwierząt, zrównoważona gospodarka leśna, rybactwo (morskie i śródlądowe, akwakultura). Uczeń:

- 1) wyjaśnia wpływ czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na rozwój rolnictwa na świecie;
- 2) porównuje strukturę użytków rolnych w Polsce z wybranymi krajami świata;
- 3) wyjaśnia zasięg geograficzny głównych upraw i chowu zwierząt na świecie;
- 4) wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika lesistości na świecie i w Polsce, przedstawia wielorakie wartości lasu oraz uzasadnia konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi zgodnie z zasadami zrównoważonej gospodarki leśnej i ochrony przyrody;
- 5) wykazuje znaczenie przyrodnicze, społeczne i gospodarcze lasów;

- 6) wyjaśnia rozmieszczenie głównych łowisk oraz dyskutuje na temat możliwości wykorzystania zasobów biologicznych morza i wód śródlądowych, rozwoju akwakultury w kontekście zachowania równowagi ekosystemów wodnych.

XI. Przemysł: czynniki lokalizacji, przemysł tradycyjny i zaawansowanych technologii, deindustrializacja i reindustrializacja, struktura produkcji energii i bilans energetyczny, zmiany wykorzystania poszczególnych źródeł energii, dylematy rozwoju energetyki jądrowej. Uczeń:

- 1) wyjaśnia zmieniającą się rolę czynników lokalizacji przemysłu oraz ich wpływ na rozmieszczenie i rozwój wybranych jego działów;
- 2) porównuje cechy przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii oraz analizuje gospodarcze i społeczne skutki rozwoju nowoczesnego przemysłu;
- 3) analizuje przebieg i konsekwencje procesów deindustrializacji w wybranych państwach świata oraz uzasadnia rolę procesów reindustrializacji na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy i Polski;
- 4) charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia energii, z uwzględnieniem podziału na źródła odnawialne i nieodnawialne oraz porównuje strukturę produkcji energii w Polsce ze strukturą w innych krajach w kontekście bezpieczeństwa energetycznego;
- 5) ocenia stan i zmiany bilansu energetycznego świata i Polski, przedstawia skutki rosnącego zapotrzebowania na energię, jego wpływ na środowisko geograficzne oraz uzasadnia konieczność podejmowania działań na rzecz ograniczania tempa wzrostu zużycia energii;
- 6) dyskutuje na temat pozytywnych i negatywnych skutków stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii;
- 7) analizuje wykorzystanie energetyki jądrowej na świecie, dyskutuje na temat problemów związanych z jej rozwojem oraz rozumie potrzebę społecznej debaty nad decyzją o wykorzystaniu jej w Polsce.

XII. Usługi: zróżnicowanie sektora usług, rola usług komunikacyjnych, edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym, rodzaje transportu, atrakcyjność regionów turystycznych świata. Uczeń:

- 1) charakteryzuje zróżnicowanie sektora usługowego, analizuje jego strukturę w Polsce i innych wybranych państwach świata;
- 2) przedstawia stopień zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego;
- 3) wyjaśnia znaczenie usług komunikacyjnych (transportu i łączności), edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz handlowej wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym świata;
- 4) przedstawia zalety i wady różnych rodzajów transportu oraz charakteryzuje uwarunkowania ich rozwoju w wybranych państwach świata, w tym w Polsce;

- 5) na podstawie zebranych informacji, danych statystycznych i map formułuje wnioski dotyczące atrakcyjności wybranych regionów turystycznych świata.

XIII. Człowiek a środowisko geograficzne – konflikty interesów: wpływ działalności człowieka na atmosferę na przykładzie smogu, inwestycji hydrologicznych na środowisko geograficzne, rolnictwa, górnictwa i turystyki na środowisko geograficzne, transportu na warunki życia i degradację środowiska przyrodniczego, zagospodarowania miast i wsi na krajobraz kulturowy, konflikt interesów człowiek – środowisko, procesy rewitalizacji i działania proekologiczne. Uczeń:

- 1) wykazuje na przykładzie wybranych miejscowości wpływ działalności człowieka na powstawanie smogu typu londyńskiego i fotochemicznego oraz na podstawie dostępnych źródeł podaje przyczyny i proponuje sposoby zapobiegania powstawaniu tego zjawiska;
- 2) ocenia wpływ wielkich inwestycji hydrologicznych (np. Zapory Trzech Przełomów na Jangcy, Wysokiej Tamy na Nilu, zapory na rzece Omo zasilającej Jezioro Turkana) na środowisko geograficzne;
- 3) analizuje na przykładach ze świata i Polski wpływ działalności rolniczej, w tym płodozmianu i monokultury rolnej, chemizacji i mechanizacji rolnictwa, melioracji i nadmiernego wypasu zwierząt na środowisko przyrodnicze;
- 4) wyjaśnia wpływ górnictwa na środowisko przyrodnicze na przykładzie odkrywkowych i głębinowych kopalni w Polsce i na świecie oraz dostrzega konieczność rekultywacji terenów pogórnich;
- 5) analizuje wpływ dynamicznego rozwoju turystyki na środowisko geograficzne oraz podaje możliwości stosowania w turystyce zasad zrównoważonego rozwoju;
- 6) ocenia wpływ transportu na warunki życia ludności i środowisko przyrodnicze;
- 7) analizuje przykłady degradacji krajobrazu kulturowego miast i terenów wiejskich, wyjaśnia rolę planowania przestrzennego w jego kształtowaniu i ochronie oraz wskazuje możliwości działań własnych służących ochronie krajobrazów kulturowych Polski;
- 8) identyfikuje konflikty interesów w relacjach człowiek – środowisko i rozumie potrzebę ich rozwiązywania zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz podaje własne propozycje sposobów rozwiązania takich konfliktów;
- 9) podaje przykłady procesów rewitalizacji obszarów zdegradowanych i proekologicznych rozwiązań w działalności rolniczej, przemysłowej i usługowej, podejmowanych na wybranych obszarach, w tym cennych przyrodniczo;
- 10) przyjmuje postawę współodpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego Ziemi.

XIV. Regionalne zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Polski: podział na regiony fizycznogeograficzne, budowa geologiczna i zasoby surowcowe, ukształtowanie

powierzchni, sieć wodna, warunki klimatyczne, formy ochrony przyrody, stan środowiska przyrodniczego. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie główne regiony fizycznogeograficzne Polski;
- 2) wyróżnia na podstawie mapy główne jednostki geologiczne występujące na obszarze Polski i własnego regionu;
- 3) charakteryzuje na podstawie map rozmieszczenie głównych zasobów surowców mineralnych Polski oraz określa ich znaczenie gospodarcze;
- 4) identyfikuje związki pomiędzy budową geologiczną Polski i własnego regionu a głównymi cechami ukształtowania powierzchni;
- 5) charakteryzuje klimat Polski oraz wybranego regionu kraju, posługując się mapami elementów klimatu i danymi klimatycznymi;
- 6) wyjaśnia zróżnicowanie klimatu oraz ocenia gospodarcze konsekwencje długości trwania okresu wegetacyjnego w różnych regionach Polski;
- 7) identyfikuje cechy sieci rzecznej Polski oraz na podstawie źródeł informacji weryfikuje hipotezy dotyczące perspektyw rozwoju żeglugi rzecznej w Polsce;
- 8) wykazuje znaczenie przyrodnicze, społeczne i gospodarcze, w tym turystyczne jezior oraz sztucznych zbiorników na obszarze Polski;
- 9) wyjaśnia przyczyny i skutki niedoboru wody w wybranych regionach Polski;
- 10) dokonuje analizy stanu środowiska w Polsce i własnym regionie oraz przedstawia wnioski z niej wynikające, korzystając z danych statystycznych i aplikacji GIS;
- 11) uzasadnia konieczność działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce, określa możliwości własnego zaangażowania w tym zakresie oraz przedstawia różne formy ochrony przyrody w Polsce i własnym regionie.

XV. Społeczeństwo i gospodarka Polski: rozmieszczenie ludności i struktura demograficzna, saldo migracji, struktura zatrudnienia i bezrobocie, urbanizacja i sieć osadnicza, warunki rozwoju rolnictwa, restrukturyzacja przemysłu, sieć transportowa, atrakcyjność turystyczna. Uczeń:

- 1) formułuje twierdzenia o prawidłowościach w zakresie rozmieszczenia ludności i wyjaśnia przyczyny jego zróżnicowania;
- 2) analizuje strukturę demograficzną ludności Polski na podstawie danych liczbowych oraz piramidy wieku i płci;
- 3) analizuje, na podstawie źródeł informacji geograficznej, zmiany liczby ludności, przyrostu naturalnego i rzeczywistego ludności Polski oraz prognozuje skutki współczesnych przemian demograficznych w Polsce dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju;
- 4) analizuje przestrzenne zróżnicowanie salda migracji w Polsce, podaje przyczyny migracji wewnętrznych i zewnętrznych, główne kierunki emigracji Polaków oraz przedstawia sytuację migracyjną w swoim regionie;
- 5) wyjaśnia zmiany w strukturze zatrudnienia, podaje przyczyny bezrobocia i analizuje przestrzenne zróżnicowanie rynku pracy w Polsce;

- 6) wyjaśnia zmiany procesów urbanizacyjnych i osadnictwa wiejskiego w Polsce, wiążąc je z przemianami społecznymi i gospodarczymi;
- 7) wskazuje obszary o najkorzystniejszych warunkach dla rozwoju rolnictwa oraz analizuje wpływ czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na możliwości przemian strukturalnych w rolnictwie Polski;
- 8) przedstawia cechy systemu rolnictwa ekologicznego w Polsce oraz wyjaśnia cele certyfikacji i nadzoru żywności produkowanej w ramach tego systemu;
- 9) rozpoznaje oznakowanie żywności ekologicznej oraz rozumie potrzebę zapoznania się z opisem pochodzenia i składem nabywanych produktów spożywczych;
- 10) podaje przyczyny przemian strukturalnych w przemyśle Polski po 1989 r. i ocenia ich skutki;
- 11) na podstawie źródeł weryfikuje hipotezy dotyczące perspektyw rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii w Polsce;
- 12) analizuje przyczyny zmian i zróżnicowanie sieci transportu w Polsce, wskazuje główne węzły oraz terminale transportowe i przedstawia ich znaczenie dla gospodarki kraju;
- 13) prezentuje wartości obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe Polski na przykładzie wybranego regionu lub szlaku turystycznego;
- 14) projektuje wraz z innymi uczniami trasę wycieczki uwzględniającą wybrane grupy atrakcji turystycznych w miejscowości lub regionie oraz realizuje ją w terenie, wykorzystując mapę i odbiornik GPS.

XVI. Morze Bałtyckie i gospodarka morską Polski: środowisko przyrodnicze, wykorzystanie gospodarcze. Uczeń:

- 1) przedstawia główne cechy i stan środowiska przyrodniczego Morza Bałtyckiego oraz dostrzega potrzebę jego ochrony;
- 2) charakteryzuje gospodarkę morską Polski oraz dyskutuje na temat możliwości jej rozwoju na podstawie zebranych materiałów źródłowych.

Zakres rozszerzony

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Cele kształcenia – wymagania ogólne dla zakresu rozszerzonego obejmują również wymienione wyżej cele dla zakresu podstawowego.

I. Wiedza geograficzna.

1. Rozumienie specjalistycznych pojęć i posługiwanie się terminami geograficznymi.
2. Rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.
3. Identyfikowanie sieci powiązań przyrodniczych, społecznych, kulturowych, gospodarczych i politycznych w przestrzeni geograficznej.
4. Zaznajomienie z geoinformacyjnymi narzędziami analizy danych geograficznych.
5. Rozumienie możliwości wykorzystania technologii geoinformacyjnych w poznawaniu świata i identyfikowaniu złożonych problemów środowiska geograficznego.
6. Integrowanie wiedzy przyrodniczej, społecznej, ekonomicznej i humanistycznej.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.

1. Prowadzenie obserwacji i pomiarów w terenie, opracowanie i prezentacja wyników, analizowanie pozyskanych danych oraz formułowanie wniosków na ich podstawie.
2. Analizowanie i wyjaśnianie zjawisk i procesów geograficznych oraz zróżnicowania przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego świata.
3. Wykonywanie podstawowych map z wykorzystaniem narzędzi GIS.
4. Formułowanie twierdzeń o prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz wzajemnych zależności w systemie przyroda – człowiek – gospodarka.
5. Stawianie pytań, formułowanie i weryfikacja hipotez oraz proponowanie rozwiązań problemów dotyczących środowiska geograficznego.
6. Kształtowanie umiejętności wieloaspektowego postrzegania przestrzeni i wyobraźni przestrzennej.
7. Waloryzowanie zjawisk i procesów przyrodniczych oraz wartościowanie zachowań i działalności człowieka w środowisku geograficznym.
8. Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w analizie i ocenie przemian przestrzeni geograficznej.
9. Prognozowanie przemian zachodzących w środowisku przyrodniczym i społeczno-gospodarczym.
10. Wykorzystanie narzędzi GIS w analizie i prezentacji danych przestrzennych.
11. Analizowanie zjawisk i współzależności zachodzących w środowisku geograficznym z wykorzystaniem różnych map ogólnogeograficznych i tematycznych.

III. Kształtowanie postaw.

1. Rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna.
2. Kształtowanie przekonania o użyteczności edukacji geograficznej dla osobistego rozwoju człowieka oraz aktywności społecznej.
3. Rozumienie pozautylnych wartości elementów środowiska geograficznego i krajobrazów.
4. Docenianie znaczenia dóbr kultury i zasobów przyrody w życiu człowieka, rozumienie konieczności racjonalnego ich użytkowania i ochrony.
5. Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za stan i jakość środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszły rozwój społeczno-kulturowy i gospodarczy własnego regionu, Polski i świata.
6. Uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego i ponadnarodowego.
7. Przekonanie o potrzebie odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim na rzecz rozwoju lokalnego, regionalnego oraz Polski.
8. Rozumienie potrzeby tworzenia równych szans w rozwoju społecznym i gospodarczym dla różnych obszarów w Polsce i na świecie oraz konieczności stosowania zasady pomocniczości.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Treści nauczania – wymagania szczegółowe obejmują wymagania określone dla zakresu podstawowego oraz poniższe wymagania.

- I. Metody badań geograficznych i technologie geoinformacyjne: wywiady, badania ankietowe, analiza źródeł kartograficznych, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskania, tworzenia zbiorów, analizy i prezentacji danych przestrzennych. Uczeń:
 - 1) przedstawia podstawowe ilościowe i jakościowe metody badań geograficznych oraz możliwości ich wykorzystania na wybranych przykładach;
 - 2) rozumie zasady tworzenia kwestionariusza ankiety oraz przeprowadzania wywiadu i opracowania wyników;
 - 3) stosuje wybrane metody kartograficzne do prezentacji cech ilościowych i jakościowych środowiska geograficznego i ich analizy z użyciem narzędzi GIS;
 - 4) wykorzystuje odbiornik GPS do dokumentacji prowadzonych obserwacji;
 - 5) wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne i geoinformacyjne do pozyskiwania, przechowywania, przetwarzania i prezentacji informacji geograficznych;
 - 6) posługuje się mapą topograficzną w terenie;
 - 7) rozumie istotę identyfikowania zależności przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych i czasowych między elementami przestrzeni geograficznej,

argumentowania, wnioskowania i formułowania twierdzeń o prawidłowościach.

II. Obserwacje astronomiczne i współczesne badania Wszechświata: wysokość górowania Słońca, wyznaczanie współrzędnych geograficznych, fazy Księżyca, zaćmienia Słońca i Księżyca, osiągnięcia badawcze w eksploracji Wszechświata. Uczeń:

- 1) oblicza wysokość górowania Słońca na dowolnej szerokości geograficznej w dniach równonocy i przesilen w celu wykazania zależności między nachyleniem osi Ziemi w ruchu obiegowym a dopływem energii słonecznej do jej powierzchni;
- 2) wyznacza współrzędne geograficzne dowolnego punktu na powierzchni Ziemi na podstawie wysokości górowania Słońca w dniach równonocy i przesilen oraz obliczeń różnicy czasu słonecznego;
- 3) wyjaśnia występowanie faz Księżyca, zaćmień Słońca i Księżyca oraz oddziaływanie Księżyca i Słońca na powstawanie pływów;
- 4) prezentuje teorię heliocentryczną Mikołaja Kopernika, znaczenie współczesnych metod badań kosmicznych oraz osiągnięcia naukowców, w tym Polaków, w poznawaniu Wszechświata;
- 5) przyjmuje postawę współodpowiedzialności za przyszłość planety Ziemi.

III. Dynamika procesów atmosferycznych: pionowa budowa atmosfery, zjawiska i procesy w atmosferze, przestrzenne zróżnicowanie elementów klimatu, strefy klimatyczne i typy klimatów. Uczeń:

- 1) wykazuje związek między budową atmosfery a zjawiskami i procesami meteorologicznymi;
- 2) przedstawia charakterystyczne zmiany pogody w czasie przemieszczania się frontów atmosferycznych, potrafi je interpretować oraz identyfikować zjawiska z nimi związane;
- 3) wyjaśnia na przykładach genezę wiatrów stałych, okresowych oraz lokalnych i określa ich znaczenie dla przebiegu pogody;
- 4) przedstawia uwarunkowania cech klimatów strefowych i astrefowych;
- 5) na podstawie własnych obserwacji i innych źródeł informacji identyfikuje czynniki warunkujące mikroklimat miejsca, w którym zlokalizowana jest jego szkoła;
- 6) rozpoznaje strefę klimatyczną i typ klimatu na podstawie rocznego przebiegu temperatury powietrza i sum opadów atmosferycznych;
- 7) dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów atmosferycznych.

IV. Dynamika procesów hydrologicznych: ruchy wody morskiej, wody podziemne i źródła, ustroje rzeczne, typy jezior. Uczeń:

- 1) wyjaśnia mechanizm falowania wód morskich i upwellingu oraz wpływ mechanizmu ENSO na środowisko geograficzne;
- 2) wyróżnia rodzaje wód podziemnych, w tym występujących w okolicy szkoty oraz wyjaśnia powstawanie źródeł;
- 3) przedstawia uwarunkowania występowania wód podziemnych oraz ich znaczenie gospodarcze;
- 4) rozpoznaje i opisuje cechy ustrojów rzecznych na świecie, w tym ustroju rzeki płynącej najbliżej jego szkoty;
- 5) wyjaśnia powstawanie różnych typów jezior na Ziemi.

V. Dynamika procesów geologicznych i geomorfologicznych: najważniejsze wydarzenia w dziejach Ziemi, minerały, geneza i wykorzystanie skał, procesy rzeźbotwórcze i ich efekty (wietrzenie, erozja, transport, akumulacja, ruchy masowe), odkrywka geologiczna. Uczeń:

- 1) rozumie zasady ustalania wieku względnego i bezwzględnego skał oraz wydarzeń geologicznych;
- 2) charakteryzuje najważniejsze wydarzenia geologiczne i przyrodnicze w dziejach Ziemi (fałdowania, transgresje i regresje morskie, zlodowacenia, rozwój świata organicznego i jego wymieranie) oraz odtwarza je na podstawie analizy profilu geologicznego;
- 3) wyróżnia główne minerały skałotwórcze, klasyfikuje skały, przedstawia genezę skał magmowych, osadowych i przeobrażonych;
- 4) podczas lekcji w terenie rozpoznaje rodzaje skał występujących na powierzchni oraz wykorzystywanych w budownictwie w najbliższej okolicy;
- 5) charakteryzuje zjawiska wietrzenia fizycznego i chemicznego, krasowienia oraz opisuje produkty i formy powstałe w wyniku tych procesów;
- 6) wykazuje wpływ czynników przyrodniczych i działalności człowieka na grawitacyjne ruchy masowe i podaje sposoby zapobiegania im oraz minimalizowania ich następstw;
- 7) przedstawia przykłady ograniczeń w zakresie zagospodarowania terenu wynikające z budowy geologicznej podłoża, rzeźby i grawitacyjnych ruchów masowych;
- 8) dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów geologicznych na Ziemi, wykorzystując technologie geoinformacyjne;
- 9) wyjaśnia wpływ procesów geologicznych na powstanie głównych struktur tektonicznych i ukształtowanie powierzchni Ziemi na wybranych przykładach;
- 10) analizuje podczas zajęć w terenie odkrywkę geologiczną i wnioskuje na jej podstawie o przeszłości geologicznej obszaru;
- 11) dokonuje obserwacji i sporządza dokumentację procesów geologicznych i geomorfologicznych zachodzących w okolicy miejsca zamieszkania oraz przedstawia ich wyniki w wybranej formie.

VI. Gleby: profil glebowy, przydatność rolnicza. Uczeń:

- 1) rozpoznaje typ gleby i wnioskuje o przebiegu procesu glebotwórczego na podstawie obserwacji profilu glebowego podczas zajęć w terenie;
- 2) ocenia przydatność rolniczą wybranych typów gleb na świecie.

VII. Współpraca i konflikty: sieć powiązań postkolonialnych, organizacje współpracy politycznej, społecznej i gospodarczej, przyczyny i skutki konfliktów zbrojnych. Uczeń:

- 1) wykazuje wpływ dawnych systemów kolonialnych na współczesną sieć powiązań politycznych, gospodarczych i kulturowych państw;
- 2) wyjaśnia rolę ważniejszych międzynarodowych organizacji w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym różnych regionów świata, w tym znaczenie Unii Europejskiej w przemianach społeczno-gospodarczych państw zintegrowanych;
- 3) wyjaśnia przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych w wybranych regionach świata oraz ich wpływ na zmiany granic państw, migracje ludności, struktury społeczne, gospodarkę i środowisko przyrodnicze.

VIII. Zróżnicowanie struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych: struktury językowe i wykształcenia, kulturowe postrzeganie przestrzeni, zwartość socjoetniczna, fazy urbanizacji, procesy metropolizacji, typy fizjonomiczne i funkcje miast, formy zespołów miejskich. Uczeń:

- 1) charakteryzuje strukturę językową ludności świata oraz wyjaśnia proces upowszechniania się wybranych języków na świecie i podaje jego konsekwencje;
- 2) analizuje zróżnicowanie struktury wykształcenia ludności na świecie i wykazuje jej związek z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego;
- 3) rozumie na czym polega kulturowe postrzeganie przestrzeni przez człowieka oraz na podstawie materiałów źródłowych analizuje różnice w jej postrzeganiu w różnych kręgach kulturowych;
- 4) dyskutuje na temat problemów państw o różnej strukturze etnicznej (zwartości socjoetnicznej);
- 5) wyróżnia fazy urbanizacji oraz charakteryzuje procesy metropolizacji;
- 6) identyfikuje funkcje, typy fizjonomiczne miast i formy zespołów miejskich na świecie, wiąże typy fizjonomiczne miast z kręgami cywilizacyjnymi oraz poziomem rozwoju gospodarczego państw.

IX. Struktura gospodarki i tendencje rozwoju gospodarczego: klasyfikacja gospodarki, związki usług i działalności przemysłowej, zmiany w strukturze i sektorach gospodarki. Uczeń:

- 1) stosuje w analizach gospodarczych Polską Klasyfikację Działalności (PKD);
- 2) dostrzega zacieranie się granic między sektorem przemysłowym i usługowym na przykładzie budownictwa oraz działalności firm informatycznych;

- 3) wykazuje wpływ procesu globalizacji i rozwoju nowych technologii na zmiany w zatrudnieniu według sektorów gospodarki oraz przemiany wewnątrzsektorowe na wybranych przykładach.

X. Zróżnicowanie gospodarki rolnej: typy rolnictwa i główne regiony rolnicze na świecie, rolnictwo uprzemysłowione a rolnictwo ekologiczne, uprawy roślin modyfikowanych genetycznie. Uczeń:

- 1) charakteryzuje różne typy rolnictwa, przedstawia ich uwarunkowania oraz wyróżnia główne cechy regionów rolniczych na świecie;
- 2) przedstawia zasady rolnictwa ekologicznego, wykazuje różnice między rolnictwem uprzemysłowionym i rolnictwem ekologicznym oraz przedstawia ich wady i zalety;
- 3) identyfikuje problemy związane z upowszechnianiem się roślin uprawnych modyfikowanych genetycznie i wyjaśnia rozmieszczenie obszarów ich upraw;
- 4) dostrzega dylematy związane z wykorzystaniem roślin modyfikowanych genetycznie.

XI. Przemiany sektora przemysłowego i budownictwa: czynniki lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii, obszary koncentracji przemysłu, rozwój i rola budownictwa w gospodarce. Uczeń:

- 1) na wybranych przykładach wykazuje różnice między czynnikami lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii oraz wyjaśnia zmiany znaczenia tych czynników w procesie rozwoju cywilizacyjnego;
- 2) wskazuje obszary koncentracji przemysłu (ważniejsze ośrodki przemysłowe, technopolie, okręgi) na świecie i w Polsce oraz wyjaśnia istotę i rolę klastrów w budowie gospodarki opartej na wiedzy;
- 3) wyjaśnia zmiany struktury przestrzennej przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii na świecie oraz określa udział Polski w tych zmianach;
- 4) przedstawia czynniki rozwoju budownictwa oraz jego rolę w gospodarce na przykładzie wybranych państw świata i Polski;
- 5) podaje argumenty przemawiające za potrzebą zharmonizowania stylu budownictwa z istniejącym krajobrazem przyrodniczym i kulturowym.

XII. Rola tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym: transport, łączność, usługi edukacyjne, badawczo-rozwojowe, finansowe i turystyczne. Uczeń:

- 1) wykazuje na podstawie danych statystycznych i map tematycznych zróżnicowanie udziału poszczególnych rodzajów transportu w przewozach na świecie i w Polsce;
- 2) wykazuje rolę telekomunikacji w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego;

- 3) identyfikuje prawidłowości dotyczące przestrzennego zróżnicowania dostępności do usług edukacyjnych oraz nakładów na prace badawczo-rozwojowe na świecie;
- 4) wykazuje znaczenie usług finansowych w rozwoju innych sektorów gospodarki oraz wskazuje główne centra finansowe na świecie;
- 5) wyróżnia rodzaje usług turystycznych oraz wyjaśnia przyczyny i skutki społeczno-kulturowe i gospodarcze szybkiego ich rozwoju na świecie;
- 6) korzystając z danych statystycznych analizuje rolę usług turystycznych w rozwoju regionów świata;
- 7) analizuje mapę miejsc pielgrzymkowych na świecie i w Polsce oraz dostrzega wartości przestrzeni „miejsc świętych”.

XIII. Związki między elementami środowiska przyrodniczego na wybranych obszarach Polski: góry, wyżyny, nizin, pojezierza i pobrzeża. Uczeń:

- 1) przedstawia cechy rzeźby i wyjaśnia wpływ procesów wewnętrznych i zewnętrznych na ukształtowanie powierzchni głównych jednostek fizycznogeograficznych Polski;
- 2) porównuje środowisko przyrodnicze Tatr Zachodnich i Wysokich oraz wykazuje związki między jego elementami;
- 3) przedstawia specyficzne cechy środowiska przyrodniczego Sudetów, Gór Świętokrzyskich i Bieszczad oraz identyfikuje przyczyny istniejących różnic;
- 4) przedstawia wpływ skał węglanowych i lessowych wyżyn Polski na elementy środowiska przyrodniczego;
- 5) wyjaśnia wpływ lądolodu na środowisko przyrodnicze pojezierzy i nizin oraz porównuje rzeźbę młodoglacjaną i staroglacjaną;
- 6) wykazuje związki między elementami środowiska przyrodniczego Żuław Wiślanych;
- 7) charakteryzuje zróżnicowanie rzeźby pobrzeża Bałtyku oraz porównuje cechy i wyjaśnia genezę wybrzeża niskiego i wysokiego.

XIV. Zróżnicowanie krajobrazowe Polski: krajobraz wód powierzchniowych, bagienno-łąkowy, leśny, górski ponad granicą lasu, rolniczy – wiejski, podmiejski i rezydencjalny, małomiasteczkowy, wielkich miast, przemysłowy, górniczy, komunikacyjny. Uczeń:

- 1) rozpoznaje na podstawie materiałów źródłowych (map, fotografii naziemnych i lotniczych, obrazów satelitarnych) rodzaj pokrycia terenu i wyróżnia główne cechy wybranych krajobrazów w Polsce: krajobraz wód powierzchniowych (np. Wielkie Jeziora Mazurskie), leśny (np. Puszcza Białowieska), bagienno-łąkowy (np. Biebrzański Park Narodowy), górski ponad granicą lasu (np. Karkonosze), rolniczy – wiejski (np. Roztocze), podmiejski i rezydencjalny (np. miejscowości podwarszawskie), małomiasteczkowy (np. Tykocin), wielkich miast (np. Poznań), przemysłowy (np. Dąbrowa Górnicza – obszar kombinatu

metalurgicznego), górniczy (np. obszar kopalni Bełchatów), komunikacyjny (np. węzeł transportowy komunikacyjny Kraków – Balice);

- 2) podaje ważniejsze czynniki kształtujące wybrane krajobrazy;
- 3) wyróżnia główne funkcje krajobrazów;
- 4) dokonuje oceny wartości przyrodniczych i kulturowych oraz stanu zachowania krajobrazu (harmonijny, przekształcony, zdegradowany);
- 5) przedstawia rolę turystyki i krajoznawstwa w poznawaniu zróżnicowania i piękna krajobrazów przyrodniczych i kulturowych Polski oraz ich promowaniu w kraju i za granicą;
- 6) podaje przykłady działań służących zachowaniu walorów krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz zapobieganiu ich degradacji.

XV. Zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski: regiony etnograficzne, poziom życia, zachowania prokreacyjne Polaków, zalety i wady życia na wsi i w mieście, cechy miast, zaangażowanie w działalność społeczną, preferencje wyborcze, partycypacja społeczna, ubóstwo, wykluczenie i solidarność społeczna. Uczeń:

- 1) przedstawia zróżnicowanie etnograficzne Polski;
- 2) porównuje poziom życia ludności (w zakresie stanu środowiska, warunków mieszkaniowych, infrastruktury komunalnej, dostępu do kultury, oświaty i ochrony zdrowia) w wybranych regionach Polski;
- 3) analizuje zróżnicowanie przestrzenne zachowań prokreacyjnych Polaków i wykazuje ich związek z uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi i polityką proro dzinną państwa;
- 4) dyskutuje na temat zalet i wad życia na wsi i w miastach różnej wielkości oraz w wybranych regionach;
- 5) dostrzega problem gettoizacji przestrzeni miasta, jego przyczyny i konsekwencje;
- 6) identyfikuje cechy indywidualne wybranych miast w Polsce, określa na czym polega ich *genius loci* oraz główne przyczyny zróżnicowania poczucia więzi z miastem;
- 7) przedstawia regionalne zróżnicowanie zaangażowania w działalność organizacji społecznych w Polsce;
- 8) analizuje przestrzenne zróżnicowanie preferencji wyborczych Polaków, wykorzystując technologie geoinformacyjne i dyskutuje nad przyczynami tego zróżnicowania;
- 9) dostrzega wartość partycypacji społecznej w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego, w tym poprawy jakości życia;
- 10) analizuje dane dotyczące regionalnego zróżnicowania ubóstwa, formułuje i weryfikuje hipotezy dotyczące jego przyczyn, proponuje działania na rzecz ograniczania biedy i wykluczenia społecznego w Polsce oraz wykazuje znaczenie solidarności społecznej w rozwiązywaniu tego problemu.

XVI. Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie – badania i obserwacje terenowe. Uczeń:

- 1) wykorzystując dane pozyskane w trakcie badań terenowych, analizuje wpływ przedsiębiorstwa przemysłowego lub usługowego na środowisko przyrodnicze, rynek pracy, jakość życia ludności i rozwój gospodarczy najbliższego otoczenia oraz przedstawia wyniki tych analiz w postaci prezentacji lub posteru;
- 2) analizuje dostępność i ocenia jakość wybranych usług (np. edukacyjnych, zdrowotnych, rekreacyjnych, handlowych) w najbliższej okolicy (ulicy, dzielnicy miasta, wsi) na podstawie badań terenowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety;
- 3) na podstawie zebranych danych statystycznych oraz przeprowadzonych wywiadów identyfikuje czynniki kształtujące poziom bezrobocia we własnej miejscowości i odnosi go do poziomu bezrobocia we własnym regionie i w Polsce;
- 4) na podstawie obserwacji oraz dostępnych materiałów źródłowych (np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, geoportalu, zdjęć satelitarnych) wyróżnia główne funkcje i dokonuje oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły;
- 5) wykorzystując dane GUS oraz narzędzia GIS, analizuje i wyjaśnia strukturę użytkowania gruntów rolnych na terenach wiejskich lub gruntów zabudowanych i urbanizowanych na terenach miejskich własnego regionu;
- 6) na podstawie obserwacji terenowych, współczesnych i archiwalnych map oraz fotografii prezentuje i wyjaśnia zmiany układu przestrzennego i wyglądu zabudowy wybranego terenu we własnej miejscowości;
- 7) wyszukuje informacje na temat rewitalizacji zdegradowanych obszarów zurbanizowanych i poprzemysłowych, przedstawia jej cele oraz proponuje działania rewitalizacyjne w wybranej miejscowości własnego regionu;
- 8) dokonuje analizy mocnych i słabych stron miejscowości zamieszkania lub dzielnicy dużego miasta oraz zagrożeń i szans jej rozwoju.

XVII. Strefowość środowiska przyrodniczego na Ziemi: strefowość zjawisk przyrodniczych, specyfika środowiska przyrodniczego w strefach równikowej, zwrotnikowych, podzwrotnikowych, umiarkowanych i polarnych, współzależność elementów środowiska przyrodniczego, astrefowe czynniki przyrodnicze modyfikujące zjawiska strefowe. Uczeń:

- 1) identyfikuje prawidłowości dotyczące zróżnicowania środowiska przyrodniczego na Ziemi;
- 2) wyjaśnia strefowe występowanie zjawisk przyrodniczych;
- 3) przedstawia główne cechy środowiska przyrodniczego stref od równikowej do polarnych;
- 4) identyfikuje na przykładach współzależności elementów środowiska przyrodniczego w strefach od równikowej do polarnych;

- 5) wyjaśnia wpływ astrefowych czynników przyrodniczych na modyfikowanie zjawisk strefowych na Ziemi.

XVIII. Problemy środowiskowe współczesnego świata: tropikalne cyklony, trąby powietrzne, sztormy, powodzie, tsunami, erozja gleb, wulkanizm, wstrząsy sejsmiczne, powstawanie lejów krasowych, zmiany klimatu, pustynnienie, zmiany zasięgu lodowców, ograniczone zasoby wody na Ziemi, zagrożenia georóżnorodności i bioróżnorodności. Uczeń:

- 1) wyjaśnia powstawanie geozagrożeń meteorologicznych i klimatycznych (tropikalne cyklony, trąby powietrzne, pustynnienie, zmiany klimatu);
- 2) wyjaśnia powstawanie sztormów, powodzi i tsunami;
- 3) przedstawia genezę i skutki geologicznych zagrożeń (wulkanizm, trzęsienia ziemi, powstawanie lejów krasowych);
- 4) wskazuje na mapie regiony występowania geozagrożeń i podaje przykłady działań ograniczających ich skutki;
- 5) podaje przyrodnicze i antropogeniczne przyczyny intensywnej erozji gleb oraz prezentuje sposoby jej zapobiegania na wybranych przykładach;
- 6) wykorzystuje zdjęcia satelitarne i lotnicze oraz technologie geoinformacyjne do lokalizowania i określania zasięgu katastrof przyrodniczych;
- 7) dyskutuje na temat wpływu deforestacji i innych czynników na zmiany klimatu na Ziemi oraz proponuje działania służące ograniczaniu tych zmian;
- 8) wskazuje na mapach obszary współcześnie zlodzone i ocenia wpływ zmian klimatycznych na zasięg pokrywy lodowej;
- 9) identyfikuje przyczyny przyrodnicze i antropogeniczne ograniczonych zasobów wodnych w wybranych regionach świata i proponuje działania wspomagające racjonalne gospodarowanie wodą;
- 10) uzasadnia znaczenie georóżnorodności oraz bioróżnorodności i podaje przykłady działań na rzecz ich ochrony.

XIX. Uwarunkowania przyrodnicze gospodarczej działalności człowieka na przykładzie wybranych obszarów: związki rolnictwa z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi, związek przemysłu i struktury towarowej handlu zagranicznego z zasobami surowców mineralnych, sposoby pokonywania przez człowieka przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej, zmiany znaczenia środowiska przyrodniczego w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów. Uczeń:

- 1) wykazuje związki kierunków produkcji rolnej, w tym struktury upraw i chowu zwierząt, z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi;
- 2) wyjaśnia związki między występowaniem surowców mineralnych a kierunkami rozwoju przemysłu i strukturą towarową handlu zagranicznego;
- 3) prezentuje przykłady sposobów pokonywania przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej człowieka i ocenia ich zgodność z zasadami zrównoważonego rozwoju;

- 4) przedstawia zmiany znaczenia czynników przyrodniczych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów w przeszłości i współcześnie oraz dyskutuje na temat ich roli w przyszłości.

XX. Problemy polityczne współczesnego świata: współczesne zmiany na mapie politycznej świata, przemiany systemowe w Europie, funkcjonowanie Unii Europejskiej, przyczyny i skutki terroryzmu, relacje między cywilizacją zachodnią i cywilizacją islamu. Uczeń:

- 1) przedstawia najnowsze zmiany na mapie politycznej świata oraz charakteryzuje główne problemy państw świata utworzonych w XXI w.;
- 2) przedstawia i ocenia skutki (polityczne, społeczne i gospodarcze) przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie i krajach byłego ZSRR po 1989 r.;
- 3) dyskutuje na temat głównych problemów funkcjonowania Unii Europejskiej;
- 4) charakteryzuje nowe wyzwanie dla świata, jakim jest terroryzm oraz podaje jego główne przyczyny oraz skutki społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne ze szczególnym uwzględnieniem Europy;
- 5) przedstawia cechy kulturowe cywilizacji zachodniej i cywilizacji islamu, dokonuje ich porównania oraz podaje czynniki kształtujące relacje między nimi.

XXI. Wybrane problemy społeczne współczesnego świata: problemy demograficzne, skutki migracji, problemy uchodźstwa, handel ludźmi na świecie, niewolnictwo, wykorzystywanie pracy dzieci i pracowników w krajach o niskich kosztach pracy, bezrobocie, prześladowania religijne i nietolerancja. Uczeń:

- 1) charakteryzuje problemy demograficzne w skali globalnej i krajowej (starzenie demograficzne, eksplozja ludnościowa, migracje, uchodźstwo), podając ich przyczyny oraz skutki;
- 2) formułuje hipotezy dotyczące wpływu procesów starzenia się ludności na życie społeczne i gospodarkę, ze szczególnym uwzględnieniem Europy;
- 3) wyróżnia problemy związane z migracjami (dobrowolnymi i przymusowymi) i uchodźstwem ludności w skali globalnej i krajowej;
- 4) klasyfikuje migracje oraz charakteryzuje przebieg ważniejszych fal migracyjnych historycznych i współczesnych na świecie;
- 5) przedstawia problem handlu ludźmi, niewolnictwa i wykorzystywania pracy dzieci na świecie jako przestępczy problem globalny i wyjaśnia negatywny wpływ tych zjawisk na rozwój społeczny i gospodarczy państw;
- 6) analizuje przyczyny i skutki bezrobocia w regionach wysoko i słabo rozwiniętych ze szczególnym uwzględnieniem problemu bezrobocia wśród ludzi młodych;
- 7) identyfikuje współczesne przykłady prześladowań na tle religijnym, w tym noszące znamiona ludobójstwa;

- 8) uzasadnia potrzebę przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i innym formom nietolerancji na świecie oraz przedstawia przykłady wpływu wykluczania grup ludności na życie społeczne i gospodarcze państw.

XXII. Zróżnicowanie jakości życia człowieka w wybranych regionach i krajach świata: potrzeby żywieniowe, zagrożenie życia, rozmieszczenie chorób, poczucie bezpieczeństwa, potrzeby edukacyjne. Uczeń:

- 1) rozumie pojęcie jakości życia człowieka oraz formułuje hipotezy dotyczące przyczyn jego zróżnicowania na świecie;
- 2) porównuje i wyjaśnia strukturę spożycia żywności w państwach wysoko i słabo rozwiniętych oraz omawia skutki głodu rzeczywistego i utajonego;
- 3) analizuje poziom zaspokojenia potrzeb żywieniowych mieszkańców różnych regionów świata, formułuje i weryfikuje hipotezy dotyczące przyczyn tego zróżnicowania oraz podaje propozycje ograniczenia zjawiska głodu i niedożywienia na świecie;
- 4) przedstawia różne przyczyny zagrożenia życia w wybranych regionach świata, w tym związane z rozprzestrzenianiem się chorób, niskim poziomem ochrony zdrowia i degradacją środowiska;
- 5) identyfikuje prawidłowości w zakresie rozmieszczenia najbardziej rozpowszechnionych chorób na świecie;
- 6) dokonuje oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców w wybranych regionach świata na podstawie samodzielnie opracowanych kryteriów;
- 7) dyskutuje na temat przyczyn i skutków zróżnicowania poziomu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych w wybranych regionach świata;
- 8) przedstawia konsekwencje zróżnicowania jakości życia człowieka w różnych regionach i krajach świata.

XXIII. Problemy gospodarcze współczesnego świata: dysproporcje w rozwoju krajów i ich skutki, wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwo i gospodarkę w skali lokalnej i regionalnej, problem zadłużenia krajów świata i obywateli. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie świata najbiedniejsze i najbogatsze państwa oraz charakteryzuje ich główne problemy społeczno-gospodarcze;
- 2) identyfikuje przyczyny przyrodnicze, historyczne, społeczne, gospodarcze i polityczne dysproporcji rozwoju regionów świata i państw oraz przedstawia skutki tych nierówności;
- 3) podaje przykłady działań dążących do zmniejszania dysproporcji w rozwoju gospodarczym państw i regionów świata oraz dokonuje ich krytycznej oceny;
- 4) ocenia wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwa, gospodarki i środowisko przyrodnicze państw i regionów świata;
- 5) przedstawia problem zadłużenia krajów i obywateli na przykładach państw wysoko i słabo rozwiniętych;

- 6) poddaje refleksji problem wpływu konsumpcjonizmu, pracoholizmu i presji gospodarczej związanej z maksymalizacją zysków na zdrowie i życie człowieka oraz jego więzi rodzinne.

Warunki i sposób realizacji

Przedstawione treści kształcenia (wymagania szczegółowe) podzielone na 16 działów tematycznych w zakresie podstawowym oraz 23 działy w zakresie rozszerzonym, oznaczonych cyframi rzymskimi, zakładają ich realizację w klasach od pierwszej do czwartej. Proponuje się następujące założenia realizacji poszczególnych działów tematycznych w danej klasie (w nawiasie podano orientacyjną liczbę godzin, jaką należy przeznaczyć na realizację danego działu kształcenia):

Klasa	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
Pierwsza	Działy I–VI (łącznie 26 godz.), w tym: dział I – 4 godz., II – 3, III – 6, IV – 4, V – 6, VI – 3.	Działy I–VI (łącznie 26 godz.), w tym: dział I – 4 godz., II – 4, III – 4, IV – 4, V – 8, VI – 2.
Druga	Działy VII – XIII (łącznie 52 godz.), w tym: dział VII – 7 godz., VIII – 13, IX – 5, X – 5, XI – 7, XII – 5, XIII – 10.	Działy VII – XII (łącznie 26 godz.), w tym: dział VII – 3 godz., VIII – 6, IX – 3, X – 3, XI – 5, XII – 6.
Trzecia	Działy XIV – XVI (łącznie 26 godz.), w tym: dział XIV – 12 godz., XV – 12, XVI – 2.	Działy XIII – XVI (łącznie 52 godz.), w tym: dział XIII – 8 godz., XIV – 14, XV – 10, XVI – 20.
Czwarta	-	Liceum ogólnokształcące: Działy XVII – XXIII (łącznie 40 godz.), w tym: dział XVII – 4 godz., XVIII – 9, XIX – 4, XX – 5, XXI – 7, XXII – 6, XXIII – 5. Technikum: Działy XVII – XX (łącznie 22 godz.), w tym: dział XVII – 4 godz., XVIII – 9, XIX – 4, XX – 5.
Piąta (tylko technikum)	-	Technikum: Działy XXI – XXIII (łącznie 18 godz.), w tym: dział XXI – 7 godz., XXII – 6, XXIII – 5.

Przypisana liczba godzin stanowi 80% ogólnej liczby godzin w danej klasie – przeznaczenie pozostałych 20% godzin pozostawiono do decyzji nauczyciela.

Zasadnicza część podstawy programowej zawiera zarówno treści nauczania, jak i związane z nimi wymagania szczegółowe. Bardzo istotne jest ich właściwe odczytywanie. Wyartykułowane treści wskazują dość szeroko na zagadnienia, których dotyczyć może materiał realizowany podczas lekcji. Taki zapis daje nauczycielowi pewną swobodę w doborze szczegółowych treści lekcji. Natomiast wymienione pod treściami, powiązane z nimi wymagania szczegółowe, należy traktować jako efekt, do osiągnięcia którego powinien czuć się zobowiązany uczeń, a jego realizacji – nauczyciel.

Należy zwrócić uwagę, że wymagania dotyczące zakresu rozszerzonego są realizowane łącznie z wymaganiami zakresu podstawowego, dlatego zasadne jest uzupełnianie treści i wymagań danego działu z zakresu podstawowego (z lewej strony tabeli) treściami i wymaganiami odpowiednich działów zakresu rozszerzonego, szczególnie w I i II klasie.

Na dobór treści i wymagań w podstawie programowej wpłynęły przyjęte założenia edukacji geograficznej. Podstawowym założeniem formy jej zapisu są treści stanowiące elementy poznania oraz przyporządkowane im najważniejsze umiejętności w takim ujęciu, aby tworzyły spójną strukturę wiedzy geograficznej. Przyjęto podział treści w zależności od ich zakresu i szczegółowości na zakres podstawowy i rozszerzony, które zawierają zarówno treści kształcenia, jak i związane z nimi wymagania szczegółowe.

W zakresie podstawowym, ważną rolę przypisuje się źródłom informacji geograficznej, które odpowiednio wykorzystywane pozwalają uczniom na kształtowanie umiejętności poszukiwania wiadomości o zjawiskach, procesach i obiektach geograficznych w różnych skalach: globalnej, regionalnej, krajowej i lokalnej. Natomiast wiele zapisów wymagań w połączeniu ze stosowaniem technologii geoinformacyjnych umożliwia przetwarzanie pozyskanych z różnych źródeł informacji danych statystycznych i przestrzennych. Umiejętności znajdowania informacji oraz jej przetwarzania są podstawą rozwoju osobistego ucznia. Należy podkreślić, że wszystkie przewidziane w tym dziale wymagania dotyczące źródeł i metod pozyskiwania oraz prezentowania danych będą poznawane w toku całego procesu kształcenia. W zakresie rozszerzonym przedstawiono zagadnienia geografii fizycznej w ujęciu problemowym. Analizując zjawiska i procesy przyrodnicze, należy podkreślać ich dynamiczny przebieg w środowisku oraz zachodzące następstwa zarówno wewnątrz, jak i na powierzchni Ziemi. Szczególnie ważne są czynniki rzeźbotwórcze, których obecność i przebieg nadal wpływa na kształtowanie się różnorodnych form oraz krajobrazów.

W zakresie podstawowym szczególną rolę odgrywa dział obejmujący wymagania związane z konfliktami interesów w relacjach dwustronnych człowiek – środowisko geograficzne, gdzie integruje się wiedzę zdobytą w trakcie realizacji wcześniejszych działów w klasie I i II. W zakresie rozszerzonym treści kształcenia i wymagania odnoszą się do fundamentalnych przemian w gospodarce światowej i poszczególnych sektorach, określanych jako „megatrendy” w gospodarce światowej. Warto w tym miejscu podkreślić istotę wprowadzenia do podstawy programowej w zakresie rozszerzonym, Polskiej Klasyfikacji Działalności, gdyż od ponad 20 lat dostępne dane, nie tylko dla przemysłu, ale także rolnictwa i usług, są prezentowane głównie w tej klasyfikacji (najczęściej na poziomie sekcji i działów). Z tego też powodu należy unikać utrwalania nazewnictwa wynikającego ze starej Klasyfikacji Gospodarki Narodowej (podział na gałęzie i branże). Na podkreślenie zasługuje fakt, że dział odnoszący się do przemysłu obejmuje także budownictwo, gdyż sektor ten ma duże znaczenie w przyspieszaniu rozwoju innych działów gospodarki, a realizacja inwestycji budowlanych często stanowi konflikt w odniesieniu do środowiska geograficznego. W klasie drugiej wprowadza się nowe treści, wynikające z dynamicznie zmieniającej się sytuacji

społeczno-gospodarczej, np. związane z kształtowaniem społeczeństwa informacyjnego, budową gospodarki opartej na wiedzy, procesami reindustrializacji, starzeniem się społeczeństw, rozszerzającymi się procesami migracji, w tym problematyką uchodźstwa związanego z narastającymi konfliktami w wielu regionach świata. W ten sposób zmierza się do lepszego zrozumienia przez uczniów współczesnego świata i własnej oceny oraz interpretacji tych zjawisk i zdarzeń podawanych przez środki masowego przekazu.

W zakresie rozszerzonym w tej klasie, oprócz wymagań dotyczących związków pomiędzy elementami środowiska przyrodniczego na wybranych obszarach Polski, dobranych według kryterium morfologicznego, przewidziano wymagania, które odnoszą się do całkowicie nowych zagadnień na tym etapie edukacji geograficznej: zróżnicowania krajobrazowego Polski, zróżnicowania społeczno-kulturowego Polski oraz przewidziany do realizacji w terenie dział dotyczący relacji między elementami środowiska geograficznego we własnym regionie. Identyfikacji cech różnych typów i form krajobrazu geograficznego towarzyszyć powinno wartościowanie krajobrazu dokonywane zarówno przy poznawaniu krajobrazów reprezentujących harmonię i ład przestrzenny, jak również różnych form jego degradacji (dewastacji), nieładu, chaosu. W tworzeniu adekwatnych do rzeczywistości wyobrażeń krajobrazów bardzo pomocne mogą być nie tylko aktualnie powszechnie dostępne zdjęcia lotnicze i satelitarne, ale również skłaniające do refleksji fotografie naziemne oddające ich piękno, harmonię (np. wyżynno-lessowy krajobraz rolniczy), jak również poetyckie i literackie opisy. Dział dotyczący zróżnicowania społeczno-kulturowego Polski służyć powinien między innymi uwrażliwieniu ucznia na problemy społeczne, związane z istnieniem różnic w poziomie życia, regionalnym i lokalnym zróżnicowaniem dostępu do różnego rodzaju dóbr, powstawaniem obszarów biedy, wykluczeniem społecznym. Niezwykle ważne jest przy tym wykorzystanie treści z zakresu geografii społecznej do kształtowania postaw i realizacji celów wychowawczych takich jak: ukazanie znaczenia solidarności społecznej, potrzeby zaangażowania, partycypacji społecznej oraz przyjmowania postaw obywatelskich. Obszerny dział podstawy programowej poświęcony poznawaniu relacji między elementami środowiska geograficznego we własnym regionie pozwala, poprzez stosowanie metody projektu, na propedeutykę wybranych metod badań geograficznych, bardziej zaawansowany zakres obserwacji terenowych, kształtowanie umiejętności samodzielnego gromadzenia, przetwarzania, prezentacji oraz analizy wyników badań, a także dokonywania wartościowania stanu środowiska oraz prognozowania zmian.

Realizowane w ostatnim okresie kształcenia licealnego działy zajmują miejsce szczególne w kształceniu geograficznym ze względu na większą dojrzałość młodzieży w percepcji otaczającego świata i konieczność przygotowywania się do egzaminu maturalnego z geografii. Na tym etapie kształcenia uczniowie wykorzystują wiadomości i umiejętności zdobyte na niższych etapach edukacji, dlatego głównymi metodami kształcenia powinny być metody aktywizujące, praca samodzielna i grupowa ze szczególnym uwzględnieniem dyskusji uczniów. W dziale XVII uczeń powinien wykazać się umiejętnością kompleksowego patrzenia na system przyrodniczy Ziemi i jego elementy, które w młodszym klasach poznawał podczas

analizy poszczególnych stref przyrodniczych Ziemi. Główne znaczenie mają tu umiejętności dotyczące identyfikowania współzależności między elementami środowiska przyrodniczego, prawidłowości w jego zróżnicowaniu w poszczególnych strefach szerokościowych oraz wyjaśnianie zachodzących w nich zjawisk i procesów. Treści działu XVIII, odwołując się do geozagrożeń, wskazują na potęgę zjawisk przyrody, ich mechanizmy oraz problemy związane z oddziaływaniem tych zjawisk na życie i gospodarkę człowieka. Uczniowie rozpatrują tu także znaczenie georóżnorodności i bioróżnorodności dla zachowania równowagi, walorów i dziedzictwa środowiska przyrodniczego Ziemi oraz proponują sposoby jej zachowania. Działy XX, XXI i XXIII dotyczące wybranych zagadnień politycznych, społecznych i gospodarczych współczesnego świata zapisano w ujęciu problemowym. Takie ujęcie treści wymaga dostrzegania powiązań w środowisku geograficznym, przeprowadzania analiz porównawczych, tworzenia propozycji działań i zajmowania stanowiska wobec trudnych problemów istniejących we współczesnym świecie oraz proponowania własnych rozwiązań tych problemów. Konieczne jest zwrócenie uwagi na kształcenie umiejętności argumentacji i wieloaspektowego spojrzenia na realizowane zagadnienia przygotowujące do uczestnictwa w życiu społecznym i dokonywania krytycznej oraz odpowiedzialnej oceny rzeczywistości. W realizacji treści tych działów konieczne jest odwoływanie się do przykładów aktualnych problemów świata dowodzących kierunków przemian i współczesnych trendów w rozwoju świata. Po raz pierwszy w podstawie programowej w tak szerokim zakresie ujęto zagadnienia odnoszące się do zróżnicowania jakości życia i poziomu zaspokojenia potrzeb człowieka na świecie z punktu widzenia potrzeb biologicznych, zdrowotnych, społecznych i politycznych (dział XXII). Ważne, aby w realizacji treści programowych uwzględnić samodzielną pracę ucznia, a na lekcjach koncentrować się na kształtowaniu umiejętności złożonych, w tym umiejętności operacyjnego posługiwania się wiedzą, dostrzegania współzależności i prawidłowości, wyjaśniania zjawisk i procesów oraz argumentowania. Umiejętności te świadczą o osiągnięciu dojrzałości w postrzeganiu świata, umiejętności dostrzegania jego problemów i potrzeb, a takie sprawdzane są w zadaniach maturalnych z geografii.

W związku z tym, że geografia jest nauką wieloobszarową: przyrodniczą, społeczno-ekonomiczną oraz humanistyczną, podstawa programowa uwzględnia różne podejścia oraz sposoby opisywania i wyjaśniania środowiska geograficznego. Z jednej strony szereg zagadnień ujęto w powszechnie uznany, tradycyjny sposób, który uwzględnia charakterystyczne dla przyrodoznawstwa wnioskowanie przyczynowo-skutkowe i wyjaśnienie zjawisk oraz procesów przyrodniczych na drodze hipotetyczno-dedukcyjnej. Z drugiej strony natomiast do wyjaśnienia części zjawisk i procesów społeczno-ekonomicznych i kulturowych niezbędne są ujęcia jakościowe oraz rozumienie w znaczeniu przyjętym w metodologii humanistycznej z odwoływaniem się do samego człowieka – jego istoty i podmiotowości. Podmiotowość ta warunkuje różnorodne motywy podejmowanych decyzji i działań oraz wpływa na zachowania społeczne. W rozumieniu motywów postępowania człowieka nie wystarczają często racjonalne, czysto logiczne przesłanki, ale czasem konieczny jest oparty na empatii wgląd w świat wyznawanych przez człowieka wartości, doświadczeń kulturowych, emocji. Do takich wymagań programowych, które

odwołują się w swoim wyjaśnieniu do podmiotowości człowieka i humanistycznych ujęć w jego relacji ze środowiskiem geograficznym należy w podstawie programowej między innymi: kulturowa interpretacja postrzegania przestrzeni, diagnozowanie etycznego wymiaru życia człowieka, wartościująca, wieloaspektowa ocena miejsca życia, próba rozpoznania indywidualności cech miast i wyjaśnienia zróżnicowania więzi mieszkańców z nimi, ocena poziomu zaspokojenia potrzeb ludzi w wybranych regionach świata, dostrzeganie różnorodnych wartości krajobrazu, pozautylitarne postrzeganie środowiska geograficznego. Tak np. zrozumienie, dlaczego w niektórych miastach, przy ujemnym przyroście naturalnym, wzrasta liczba mieszkańców, wymaga sięgnięcia nie tylko po „twarde”, ekonomiczne powody, ale również zauważenia tzw. *genius loci* („ducha miejsca”), czyli szczególnej atmosfery, „aury”, prestiżu i istnienia miejsc w mieście, które prowadzą do „zakorzenienia” i wzmocnienia więzi mieszkańców z miastem. Zarówno z tych, jak i wielu innych powodów zalecane jest także w realizacji treści geograficznych tworzenie uczniom warunków do myślenia refleksyjnego i kontemplacji.

Ważną rolę w procesie kształcenia geograficznego odgrywają mapy, które są zarówno podstawową pomocą naukową, jak i dydaktyczną. Uczeń musi mieć możliwość wykorzystania różnych typów map ogólnogeograficznych i tematycznych. Zakłada się, że mapa powinna być stosowana na każdej lekcji i wykorzystywana nie tylko do lokalizowania obiektów czy zjawisk, ale przede wszystkim do prowadzenia analiz środowiska geograficznego. Mapa w kształceniu geograficznym jest najważniejszym narzędziem służącym na lekcji geografii zarówno do prezentacji informacji przestrzennych o rzeczywistości, jak i do pozyskiwania oraz interpretacji różnorodnych informacji. Mapa z punktu widzenia danego celu kształcenia geograficznego powinna być wykorzystywana wieloaspektowo – w pracy na lekcji jak i na zajęciach terenowych, do prezentacji rozmieszczenia zjawisk geograficznych a także poprzez mapy tematyczne, do prezentacji właściwości zjawisk i procesów, identyfikowania współzależności i zmian w czasie. Doskonalenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania treści mapy powinno odbywać się w całym cyklu kształcenia, a praca z mapą powinna być obowiązującą metodą realizacji celów kształcenia. Uczeń powinien mieć możliwość wykonywania ćwiczeń z wykorzystaniem mapy topograficznej. Realizację celów poznawczych umożliwiają także stosowane fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe, wykresy oraz inne, różnorodne formy graficznej i kartograficznej prezentacji danych.

Podstawowymi metodami badawczymi umożliwiającym uczniowi poznawanie środowiska geograficznego są obserwacje bezpośrednie i pomiary. Szczególną rolę pełnią zajęcia w terenie, które zostały zaproponowane zarówno do wymagań zakresu podstawowego, jak i w większym znacznie wymiarze do zakresu rozszerzonego. Ich obecność służy konstruowaniu wiedzy ucznia w procesie bezpośredniego poznawania rzeczywistości. Dlatego też szkoła powinna zapewnić warunki do bezpiecznego prowadzenia przez uczniów prac badawczych oraz obserwacji terenowych. Główną ideą prowadzenia obserwacji i badań terenowych jest kształtowanie u uczniów nawyku obserwowania środowiska geograficznego,

ukazywanie ogromnych możliwości wykorzystania wyników tych obserwacji w rozumieniu zjawisk i procesów zachodzących w środowisku, w którym uczeń żyje. Prowadzić to powinno również do zmiany myślenia o geografii – traktowania jej nie jako wiedzy teoretyczno-abstrakcyjnej, ale dotyczącej bezpośrednio obserwowanych zjawisk, jako wiedzy przydatnej w życiu codziennym. Zarówno z dydaktycznego punktu widzenia, jak również użyteczności wiedzy geograficznej jest zatem bardzo wskazane jak najczęstsze odwoływanie się do doświadczeń i obserwacji bezpośrednich uczniów. To porównywanie i odwoływanie się do wiedzy geograficznej o miejscu zamieszkania ma szczególne znaczenie przy poznawaniu zagadnień dotyczących całego świata lub odległych regionów i jest możliwe przy poznawaniu takich zagadnień, jak: klimat (lokalny, mikroklimat), zasoby wodne, ustrój rzeki, użytkowanie zasobów przyrody, procesy erozji, denudacji, akumulacji, proces glebotwórczy, procesy osadnicze, demograficzne, zmiany społeczne, kulturowe. Podczas zajęć terenowych w zakresie rozszerzonym przygotowuje się ucznia do stosowania takich metod badawczych, jak: wywiady, badania ankietowe, analiza kartograficzna oraz wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskiwania, a także tworzenia zbiorów danych przestrzennych, ich analizy i prezentacji. Dotyczy to szczególnie badań terenowych prowadzonych przez uczniów w klasie trzeciej. Obejmują one prowadzenie obserwacji, dokumentowanie ich wyników, prowadzenie wywiadów i badań z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, gromadzenie materiałów źródłowych, wizyty studyjne w wybranym przedsiębiorstwie przemysłowym lub usługowym. Zajęcia te mają na celu odkrywanie przez uczniów relacji zachodzących między elementami najbliższej przestrzeni geograficznej a następnie określanie znaczenia i wpływu tych relacji na najbliższe otoczenie. Zadaniem nauczyciela jest przygotowanie uczniów do posługiwania się prostymi metodami i narzędziami badań w terenie oraz wspomaganie ich w samodzielnej lub grupowej pracy. Aktywność ta pozwoli uczniom dostrzec na przykładzie najbliższego otoczenia, nie tylko powiązania zachodzące w środowisku geograficznym, ale również rozpoznać problemy związane z racjonalnym jego zagospodarowaniem i użytkowaniem oraz przygotować się do świadomego udziału w ich rozwiązywaniu. W zajęciach tych bardzo istotna jest końcowa faza badań polegająca na graficznej, opisowej lub werbalnej prezentacji wyników dokonanych obserwacji, ich interpretacji, rzetelnej ocenie ich jakości i możliwości wykorzystania.

Szczególną rolę przypisuje się w zakresie ponadpodstawowym wykorzystaniu w poznawaniu świata i wykrywaniu złożonych problemów środowiska geograficznego technologii geoinformacyjnych (w tym GIS). Stosowanie technologii geoinformacyjnych i aplikacji GIS czyni z geografii nowoczesną dyscyplinę oraz zdecydowanie rozszerza możliwości sfery poznawczej ucznia. Umiejętnościami rozwijanymi przez stosowanie technologii geoinformacyjnych są:

- 1) wyszukiwanie wybranych lokalizacji na mapie;
- 2) wyszukiwanie danych i informacji w geoportalach;
- 3) pobieranie informacji i dokumentów z różnych źródeł;
- 4) obsługa narzędzia mapy (nawigacja po mapie);

- 5) analiza zdjęć lotniczych i satelitarnych i wnioskowanie na ich podstawie;
- 6) ocena aktualności i wiarygodności danych;
- 7) wykorzystywanie aplikacji z zasobów internetu;
- 8) określanie prawidłowości lub przypadkowości w rozmieszczeniu zjawisk w przestrzeni geograficznej – określanie powiązań i współwystępowania w przestrzeni;
- 9) wykorzystanie uzyskanych informacji oraz danych do prezentacji multimedialnej.

Wykorzystanie walorów edukacyjno-wychowawczych geografii i realizacja zakładanych osiągnięć ucznia może zachodzić tylko w warunkach aktywnego i świadomego konstruowania wiedzy przez ucznia, a nie wyłącznej transmisji wiedzy od nauczyciela do ucznia. Realizacja celów kształcenia geograficznego powinna odbywać się poprzez:

- 1) stosowanie metod umożliwiających kształtowanie umiejętności obserwacji zjawisk, procesów przyrodniczych i antropogenicznych podczas zajęć w terenie;
- 2) traktowanie mapy jako podstawowego źródła informacji oraz pomocy służącej kształtowaniu umiejętności myślenia geograficznego;
- 3) wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskiwania, gromadzenia, analizy i prezentacji informacji o środowisku geograficznym i działalności człowieka;
- 4) stosowanie metody projektu w celu stworzenia warunków do podejmowania przez uczniów badań terenowych oraz konfrontowania informacji pozyskanych z różnych źródeł wiedzy geograficznej z samodzielnie zgromadzonymi danymi;
- 5) organizowanie debat, seminariów, konkursów, wystaw fotograficznych, opracowywanie przewodników, posterów, folderów, portfolio, w tym z wykorzystaniem środków informatycznych i nowoczesnych technik multimedialnych;
- 6) stosowanie w większym zakresie strategii kształcenia wyprzedzającego polegającej na wcześniejszym przygotowywaniu się uczniów do lekcji, poprzez zbieranie informacji z różnych źródeł, wykonywanie zadań oraz samodzielne uczenie się przed lekcją z wykorzystaniem m.in. odpowiednich aplikacji komputerowych, zasobów internetu;
- 7) wprowadzenie takich metod i środków oraz wykorzystanie ośrodków i centrów edukacji, które stwarzają warunki do dostrzegania piękna otaczającego świata w różnych jego aspektach, sprzyjających kontemplacji wartości przyrody i obiektów dziedzictwa kulturowego;
- 8) stosowanie w jak największym zakresie pracy w grupach stwarzającej warunki do kształtowania umiejętności komunikacji, współpracy, odpowiedzialności.

Istotne jest odejście od metod podających i przejście do kształcenia poszukującego. Najbardziej kształcącymi metodami nauczania są te, które aktywizują ucznia, umożliwiając mu konstruowanie wiedzy poprzez samodzielne obserwowanie, analizowanie, porównywanie, wnioskowanie, ocenianie, projektowanie i podejmowanie działań

sprzyjających rozwiązywaniu problemów. Ważne jest stosowanie różnego rodzaju form ćwiczeniowych (praca z mapą, ilustracjami, tekstem źródłowym), metod aktywizujących (m.in. graficznego zapisu, drzew decyzyjnych, metody problemowej, dyskusji, JIGSAW, analizy SWOT) oraz metod waloryzacyjnych, w tym eksponujących.

Podstawową zasadą doboru środków dydaktycznych i metod powinno być systematyczne korzystanie z atlasu, ściennych map geograficznych oraz zasobów kartograficznych internetu.

W nauczaniu i uczeniu się geografii ważne jest stosowanie metody studiów przykładowych stanowiących szczegółową analizę właściwie dobranego przykładu regionu, jednostki administracyjnej, miasta, wsi lub innych obiektów geograficznych, dobrze reprezentującego typowe cechy, zjawiska, procesy i relacje przyroda – człowiek. Ważne miejsce w kształceniu geograficznym odgrywa zaznajomienie uczniów z edukacyjnymi programami komputerowymi oraz ich zastosowaniem.

W realizacji treści geograficznych istotna jest korelacja z innymi przedmiotami, w tym z przedmiotami przyrodniczymi:

- 1) fizyką, np. w zakresie astronomicznych podstaw geografii, następstw ruchów Ziemi, oddziaływania grawitacyjnego Słońca i Księżyca, procesów i zjawisk zachodzących w atmosferze, mechanizmów ruchu wody morskiej, procesów wewnętrznych Ziemi czy ruchów masowych;
- 2) matematyką w zakresie obliczeń matematyczno-geograficznych;
- 3) chemią, m.in. w zakresie procesów wietrzenia, składu chemicznego skał, procesów glebotwórczych i procesów zachodzących w atmosferze, takich jak: tworzenie się ozonu, powstawanie smogu fotochemicznego;
- 4) biologią w zakresie biosfery m.in.: zrównoważonego funkcjonowania ekosystemów lądowych i morskich, bioróżnorodności.

Treści realizowane z zakresu geografii społeczno-gospodarczej i politycznej powinny być korelowane z wiedzą o społeczeństwie i historią, a z zakresu geografii gospodarczej z przedmiotem podstawy przedsiębiorczości, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnień makroekonomicznych i funkcjonowania gospodarki Polski.

W celu realizacji niektórych wymagań konieczna jest współpraca z nauczycielem informatyki, dostęp do pracowni informatycznej oraz nowoczesnych narzędzi, zasobów i rozwiązań wspierających. Dotyczy to zwłaszcza wykorzystania narzędzi GIS i narzędzi graficznych do przetwarzania informacji statystycznych.

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu geografia

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Elżbieta Szkurłat, Adam Hibszer, Iwona Piotrowska, Tomasz Rachwał, Teresa Wiczorek

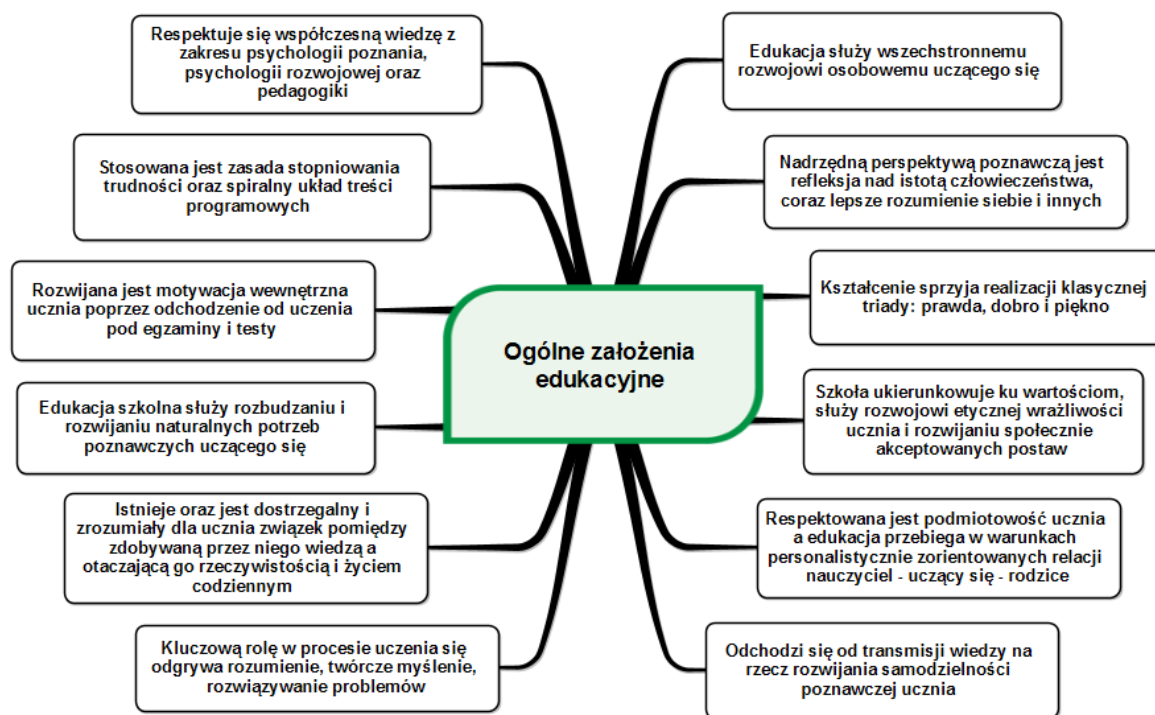
Ogólne założenia podstawy programowej

Prezentowany materiał ma na celu przeprowadzenie pogłębionej refleksji nad najważniejszymi zmianami, dokonanymi w nowej podstawie programowej, a które w znaczącym zakresie powinny wpłynąć na kształcenie geograficzne w zreformowanej szkole. Ogólny obraz obszarów zmian prezentuje poniższy schemat (Ryc. 1)

Podstawa programowa z geografii nawiązuje do ogólnych założeń edukacyjnych zawartych w preambule dokumentu programowego (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 1-5; Rozporządzenie MEN, 2018, s. 2-6) oraz rozszerza je o te założenia, które zostały przyjęte i zaakceptowane w toku licznych dyskusji w gronie dydaktyków i nauczycieli geografii. Zostały one zawarte w dokumencie sygnowanym przez Komisję Edukacji Geograficznej PTG jako „Zarys koncepcji szkolnej edukacji geograficznej” (Szkurłat, Hibszer, Angiel, 2016). Ogólne założenia edukacyjne oraz „Zarys koncepcji...” stanowiły fundament dla formułowanych w następnej kolejności celów ogólnych i celów szczegółowych kształcenia geograficznego. Ich sformułowanie oraz pogłębiona refleksja nad ich treścią miało podstawowe znaczenie dla zrozumienia i przyjęcia bardziej szczegółowych zapisów podstawy oraz może stanowić ważny wyznacznik praktyki szkolnej.

Zgodnie z przyjętymi **ogólnymi założeniami edukacyjnymi** (Ryc. 2), podstawowym zadaniem szkoły jest wspieranie uczącego się w rozwoju własnym – rozpoznawanie jego predyspozycji, rozbudzanie i podtrzymywanie naturalnej ciekawości poznawczej, rozwijanie zainteresowań.

Ryc. 2. Ogólne założenia edukacyjne w nowej podstawie programowej geografii

Odpowiednio do przyjętych założeń, właściwym byłoby przypisywanie większego znaczenia postępom ucznia w indywidualnym nabywaniu wiedzy i umiejętności niż dążeniu do tego, aby wszyscy uczniowie osiągnęli ten sam poziom, niezależnie od wyjściowego stanu wiedzy i aktualnego, jednostkowego tempa rozwoju każdego z nich. W rozwoju osobowym niezwykle ważna jest pomoc nauczyciela w rozpoznawaniu predyspozycji każdego ucznia oraz wspomaganie go w ich wykorzystaniu.

W założeniach ogólnych kształcenia przyjęto jako kluczowe podejście humanistyczne, to jest orientację filozoficzno-pedagogiczną zakładającą rozwijanie człowieczeństwa w każdym uczniu. Według tej perspektywy edukacja oparta jest na prawdzie o istocie człowieczeństwa – ideale podkreślającym doskonalenie siebie i służbę innym. Dla tej orientacji filozoficznej właściwy jest personalizm pedagogiczny, zgodnie z którym osoba ludzka jest to jednostkowy, indywidualny, substancjalny, cielesno-duchowy podmiot zdolny działać w sposób rozumny, dobrowolny, moralny i społeczny w celu harmonijnego wzbogacania siebie i innych. Szczególną rolę w konstytuowaniu osoby odgrywa wolność i wybór podstawowych wartości. Personalistyczna koncepcja człowieka, w której eksponowane miejsce zajmują wartości najwyższe – prawda, dobro i piękno, chociaż niełatwa w aktualnej rzeczywistości szkolnej, jest celem godnym wszelkich wysiłków. Z podejściem humanistycznym nierozzerwalnie związane jest kształcenie aksjologiczne – kształcenie ku wartościom najwyższym,

decydującym o wyjątkowej pozycji człowieka w świecie.

Dla rozwoju ucznia jest istotne, aby szkoła była miejscem doświadczania przez niego podmiotowego traktowania. Podmiotowość jest aktywnym, celowym i świadomym uczestnictwem w rzeczywistości. Na tyle, na ile to racjonalne, uczący się powinni mieć możliwość dokonywania wyboru, kształtowania własnej ścieżki rozwoju, mając przy tym równocześnie świadomość ponoszenia konsekwencji swoich decyzji i przyjmowanych postaw. Jest bardzo istotne, aby zakres sfery wolności szedł w parze z poszerzaniem sfery odpowiedzialności. Bardzo ważnym wyznacznikiem personalistycznego traktowania ucznia są podmiotowe relacje nauczyciel – uczeń, rodzice – nauczyciel – uczeń, dyrekcja szkoły – nauczyciel. Kluczowe znaczenie w kształtowaniu tych relacji ma tworzenie klimatu dialogu oraz wzajemnego szacunku ucznia i nauczyciela.

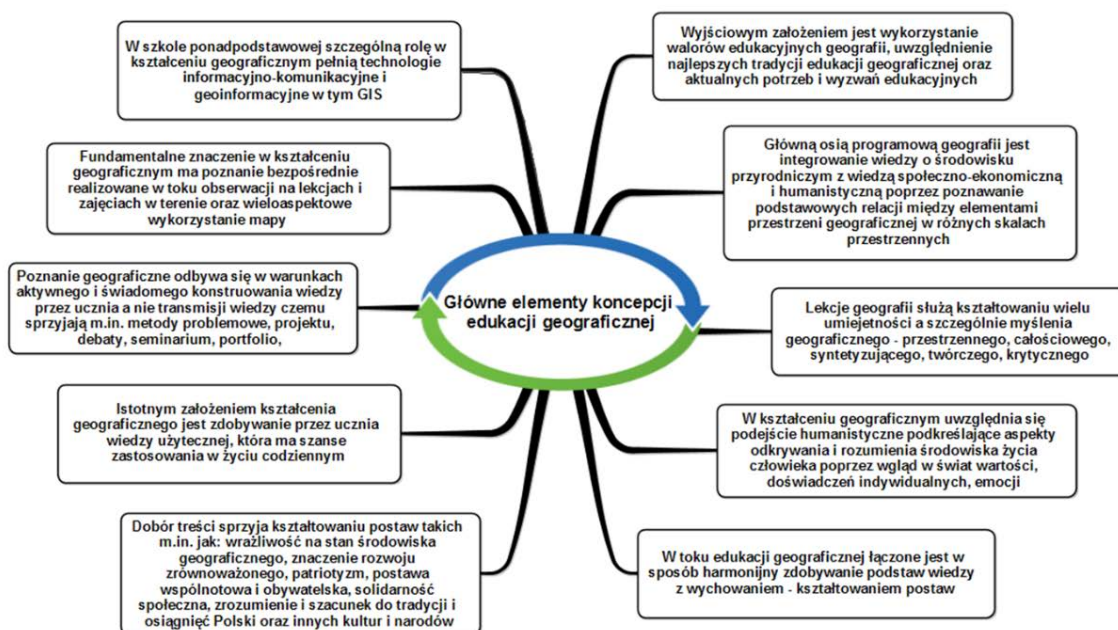
Pomimo że od tak dawna powszechnie znane są argumenty psychologów, pedagogów oraz dydaktyków przemawiające za odejściem od transmisji wiedzy i encyklopedycznego jej przekazu, w praktyce edukacyjnej, ciągle bardzo trudno jest zrezygnować zarówno z treści, metod, pomocy szkolnych, które ten przekaz sankcjonują. Dlatego rodzi się pytanie o to, co należy uczynić, aby w praktyce szkolnej dokonano się odejście od wiary w skuteczność transmisji wiedzy na rzecz pomocy uczniom w uczeniu się, jak korzystać z różnych źródeł wiedzy, jak skutecznie dokonywać jej selekcji, porządkowania, przetwarzania, prezentowania, po to, aby informacje służyły przede wszystkim doskonaleniu w rozumowaniu – zasadnemu, racjonalnemu wnioskowaniu, określaniu związków i zależności, uogólnianiu, tworzeniu twierdzeń o prawdziwościach. Nie oznacza to zgody na ignorowanie podstawowej wiedzy czy rezygnację z korzystania z dostępnych zasobów informacji, ale podstawowe znaczenie ma odpowiedź na pytanie: czemu te informacje mają służyć? Czy mają one służyć kształtowaniu pamięci odtwórczej czy eksponowaniu osobowego, ludzkiego wymiaru edukacji i wrodzonych, przynależnych tylko człowiekowi predyspozycji jego umysłu? Dlatego tak ważne jest właściwe odczytanie eksponowanych w wymaganiach programowych umiejętności wykrywania oraz interpretowania związków i zależności, rozpoznawania i wyjaśniania relacji między zjawiskami i procesami. Dążenie do nabywania kompetencji odpowiadających logicznemu, racjonalnemu rozumowaniu nie oznacza również rezygnacji z interpretacji emocjonalnych, etycznych, wartościowania zjawisk czy kontemplacji.

Wielką wartością, z którą mamy do czynienia w pracy z uczniem, jest jego naturalna ciekawość świata. Jest ważne, abyśmy ją cenili, unikali jej tłumienia i dążyli świadomie do jej pogłębiania. Ważnym przy tym jest tworzenie dobrego klimatu do zadawania pytań przez ucznia oraz poważne ich traktowanie i umiejętne wykorzystanie do potwierdzania głębokiego sensu ich formułowania. Afirmacja ciekawości poznawczej ucznia wymaga przy tym od nauczyciela udzielania wychowankom skutecznej pomocy w poszukiwaniu rzetelnych odpowiedzi na nurtujące ich problemy i stawiane przez nich pytania. To ona będzie decydować o tym, na ile ta ciekawość poznawcza będzie podtrzymywana przez kolejne lata

nauki, a nawet o dalszym prawidłowym przebiegu procesu kształcenia i samokształcenia. Drogą do rozwijania potrzeb poznawczych wychowanków jest identyfikowanie ich zainteresowań, motywowanie do ich pogłębiania poprzez tworzenie sytuacji pozwalających na wykazanie się przez uczniów swoją dodatkową wiedzą oraz stosowanie różnych form jej nagradzania.

W edukacji szkolnej istotne jest także to, aby uczeń widział i rozumiał związek pomiędzy poznawaną i pogłębianą przez niego wiedzą a otaczającą go rzeczywistością i życiem codziennym. Dlatego tak ważne jest ciągłe nawiązywanie do tego, co bliskie, doświadczane przez ucznia, aktualne. Ogromne znaczenie ma przy tym ciągłe rozpoznawanie stanu wiedzy wyjściowej uczniów – ma to znaczenie ze względu na stopniowanie trudności, respektowanie zasady przystępności, ale przede wszystkim możliwość konstruowania wiedzy – włączania przez ucznia nowej wiedzy w struktury wiedzy już posiadanej. Praktyka życia codziennego powinna być zatem istotnym punktem odniesienia do działań edukacyjnych, a także ich inspiracją i weryfikacją. Pożądanym aspektem praktyki edukacyjnej byłaby niewielka chociażby możliwość wpływania przez uczących się na otaczającą ich rzeczywistość.

Koncepcja kształcenia geograficznego oparta została na przedstawionych powyżej ogólnych założeniach edukacyjnych oraz przekonaniu, że współczesna edukacja geograficzna powinna odwoływać się zarówno do najlepszych polskich tradycji edukacyjnych, kontynuacji tego, co najbardziej wartościowe w jej dotychczasowym dorobku, jak również uwzględniać aktualne potrzeby i wyzwania stwarzane przez szybko postępujące zmiany kulturowo-cywilizacyjne, ekonomiczne i geopolityczne w polskim społeczeństwie oraz na świecie. Najważniejsze elementy tej koncepcji przedstawia poniższy schemat (Ryc. 3).

Ryc. 3. Główne elementy koncepcji edukacji geograficznej

Wyjściowym założeniem podstawy programowej z geografii zarówno w szkole podstawowej, jak również ponadpodstawowej jest przyjęcie, że głównym celem edukacyjnym geografii jest integrowanie wiedzy ucznia o środowisku przyrodniczym z wiedzą społeczno-ekonomiczną i humanistyczną. Jest to walor geografii zbyt mało eksponowany w argumentowaniu rangi geografii na różnych poziomach edukacji geograficznej. Ogromną stratą dla geografii jako dziedziny wiedzy jest pomijanie wskutek tego jej roli w tworzeniu całościowego obrazu świata (Hibszer i in., 2017; Piotrowska i in., 2017; Szkurłat, 2017b). Najlepszą drogą do osiągnięcia tego celu jest identyfikowanie oraz rozumienie powiązań zachodzących w środowisku przyrodniczym oraz relacji przyroda – człowiek. Rozumienie współzależności zjawisk powoduje, że geografia staje się – jak pragnął Wacław Nałkowski – „geografią rozumową” pozwalającą widzieć, że jakakolwiek ingerencja w jeden z elementów środowiska oznacza konsekwencje dla wielu innych jego elementów, czyli kształtowanie „zmysłu geograficznego”. Dzięki ujęciom relacyjnym podlega również kształtowaniu umiejętności argumentacji, wielostronnej oceny zagadnienia – w miejsce bezkrytycznego przyjmowania skrajnych, jednostronnych interpretacji zjawisk i procesów.

Nowa podstawa programowa w szczególny sposób sprzyjać powinna kształtowaniu umiejętności. Wiele zapisów podstawy obliguje do kształtowania u uczniów (kluczowej dla rozumienia relacji przyroda – człowiek) umiejętności określania związków i zależności zachodzących między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego. Do innych, bardzo ważnych umiejętności, których kształtowanie umożliwiają zapisy nowej podstawy programowej należy:

- krytyczne i twórcze myślenie – formułowanie hipotez, ich weryfikowanie i rozwiązywanie problemów;
- ocenianie i wartościowanie zjawisk, formułowanie twierdzeń o prawidłowościach, dokonywanie uogólnień, przewidywanie, prognozowanie.

Zalecane jest wprowadzenie do edukacji geograficznej elementów podejścia humanistycznego m.in. poprzez rozwijanie myślenia refleksyjnego i kontemplacji (dostrzeganie m.in. piękna i harmonii, brzydoty i chaosu). Wgląd w świat wartości, indywidualnych doświadczeń i emocji może być pomocny m.in. w odkrywaniu i rozumieniu środowiska życia człowieka. Renesans myślenia refleksyjnego i uwzględnienie ujęć humanistycznych w kształceniu geograficznym stwarza szansę bardziej ludzkiej wizji rzeczywistości.

Kolejnym ważnym założeniem podstawy programowej jest wykorzystanie walorów wychowawczych geografii. Dobór treści w podstawie programowej sprzyja między innymi kształtowaniu takich postaw, jak: rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego, ponadnarodowego. Kształtowane powinny być także postawy solidarności społecznej, szacunku i empatii wobec

przedstawicieli innych narodów i grup etnicznych, przyjmowania postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej, rozumienie pozautilitarnych wartości wybranych elementów środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna.

Geografia jest przedmiotem, który przyczynia się do zrozumienia i realizacji zasady zrównoważonego rozwoju, polegającego na podejmowaniu takich decyzji i działań, które zapewnią współczesnym i przyszłym pokoleniom wysoką jakość życia. W geografii rozwój zrównoważony jest rozpatrywany w trzech aspektach: środowiskowym, społecznym (w tym kulturowym) oraz gospodarczym. Syntetyczny charakter edukacji geograficznej pozwala dostrzegać dokonywane przez jednostki i grupy społeczne wybory i ich konsekwencje rzutujące na stan środowiska geograficznego oraz zmiany społeczno-gospodarcze w różnych skalach przestrzennych – od lokalnej aż po globalną. Tym samym geografia powinna przyczyniać się do kształtowania postawy odpowiedzialności za wspólne dobro, przejawiającej się m.in. w działaniach na rzecz zachowania bogactwa świata przyrody oraz zrównoważonego rozwoju regionów i państw.

Edukacja geograficzna umożliwia rozwijanie kompetencji niezbędnych do funkcjonowania w wielokulturowych społeczeństwach, co ma szczególne znaczenie w obecnej sytuacji różnorodności kontaktów z przedstawicielami innych narodów, religii i grup etnicznych.

Poprzez szkolną edukację geograficzną uczniowie:

- zdobywają wiedzę na temat zróżnicowania społeczno-ekonomicznego i kulturowego społeczeństw na świecie oraz jego konsekwencji,
- doskonalą umiejętności analizowania, wartościowania, oceniania zjawisk oraz procesów społeczno-kulturowych, gospodarczych zachodzących w różnych regionach świata i w Polsce,
- kształtują postawy szacunku, zrozumienia, tolerancji i poszanowania innych kultur przy jednoczesnym zachowaniu wartości kulturowych własnego narodu i własnej tożsamości.

Edukacja patriotyczna wymaga zarówno wiedzy historycznej, jak i geograficznej. Istotne jest w niej stosowanie różnych skal przestrzennych (dom, miejscowość, region, kraj) i czasowych (obejmujących: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość).

Ważna rola geografii szkolnej kształtującej postawy patriotyczne i poczucie dumy z bycia Polakiem przejawia się poprzez działania dydaktyczne służące poznaniu m.in.: różnych obiektów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Polski (w tym własnego regionu), piękna i zróżnicowania krajobrazów Polski, poznaniu ich walorów przyrodniczych, kulturowych, turystycznych, osiągnięć Polaków w różnych dziedzinach życia, sukcesów polskich firm osiągniętych na arenie międzynarodowej.

Ugruntowana świadomość własnych korzeni opartych na poznawaniu Ojczyzny stanowi we współczesnym świecie fundament rozumienia innych kultur bez obawy o utratę własnej tożsamości. Lekcje geografii powinny pozwalać młodzieży spojrzeć w tej perspektywie na otaczający świat, wyjaśniać i rozumieć procesy w nim zachodzące, rozbudzać zainteresowania problemami funkcjonowania środowiska geograficznego, a jednocześnie kształcić postawę zaangażowania i dostrzegania wartości tego środowiska w miejscu swojego życia.

Integralną część procesu kształcenia ogólnego winna stanowić geograficzna edukacja regionalna. Nie sposób wyobrazić sobie szkolnej geografii bez lekcji o bliższej bądź dalszej okolicy – o własnym regionie. Najbliższe uczniowi środowisko geograficzne odgrywa szczególną rolę w procesie kształcenia i wychowania, w nim bowiem kształtowane są określone wzorce, poprzez które w dorosłym życiu postrzega on i opisuje świat.

Podstawowym celem edukacji regionalnej, realizowanej w polskiej szkole jest uświadomienie młodemu pokoleniu Polaków, iż miłość do Ojczyzny rodzi się przede wszystkim poprzez miłość do „małej ojczyzny”, a przywiązanie społeczności lokalnej do zamieszkiwanego terytorium stanowi niezbędny etap kształtowania związku ze zbiorowością i terytorium narodowym oraz że te dwa zakresy więzi przenikają się i wzmacniają wzajemnie w świadomości człowieka. Edukacja regionalna służy także przygotowaniu ucznia do odpowiedzialnego działania w dorosłym życiu – głównie w jego środowisku lokalnym i we własnym regionie. Warto podkreślić, że cechą edukacji regionalnej jest konstruowanie wiedzy w procesie bezpośredniego poznawania rzeczywistości, opartego na obserwacjach i doświadczeniach w terenie.

Zdobywanie wiedzy geograficznej o „małej ojczyźnie” oraz sprowadzenie geograficznego poznania do „tu i teraz” ucznia, nadaje temu poznaniu wymiar bardziej konkretny, który łatwo przełożyć na działania praktyczne w codziennym życiu. Ma to szczególne znaczenie w dobie upodmiotowienia społeczności lokalnych, a wraz z tym kształtowania się emocjonalnych więzi ucznia ze swoim miejscem. Żyjąc w określonej przestrzeni, konkretnym miejscu, gospodarujemy w nim - albo kształtując je jako przyjazne człowiekowi, albo czyniąc je nieludzkim poprzez degradację środowiska przyrodniczego, krajobrazów kulturowych, niszczenie harmonii w krajobrazie, wprowadzanie odhumanizowanej architektury, wszędobylskich reklam. Edukacja geograficzna może pokazywać pozytywne przykłady i kreować postawy ukierunkowane na tworzenie w miejscach swego życia ładu i piękna, a także poprzez ukazanie możliwości własnego wpływu na ochronę walorów i ochronę tożsamości krajobrazów kulturowych w Polsce. Jest to zarazem trudne, ale ważne zagadnienie wychowawcze odnoszące się do pewnego ograniczenia wolności osobistej na rzecz ochrony narodowego dobra kulturowego, jakim są krajobrazy.

Edukacja geograficzna dostarczyć powinna wiedzy nt. kulturowo uzasadnionej specyfiki budownictwa w różnych regionach Polski, poczucia estetyki i zachowania ciągłości tradycji

w stylu (układzie, materiałach, kolorystyce, detalach) budowania domów (i innych obiektów), tak, by w przyszłości uczniowie mieli świadomość, że ich działania pod tym względem będą miały wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego danego regionu, albo na unifikację (zatrącanie tożsamości miejsc i regionów), a przez to - zatrącanie także własnej tożsamości.

Nowa podstawa programowa wprowadza do wymagań zakresu podstawowego i rozszerzonego, w szerszym niż dotychczas wymiarze, przygotowanie ucznia do prowadzenia obserwacji i pomiarów w terenie. Zakłada się, że szkoła powinna zapewnić warunki do obserwacji terenowych oraz podjęcia prób prowadzenia przez uczniów prac badawczych, wykorzystania ich wyników do lepszego rozumienia zjawisk i procesów zachodzących w środowisku, w którym uczeń żyje.

Na szczególną uwagę zasługuje w podstawie programowej mocny akcent na wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych (GIS) w poznawaniu świata, pozyskiwaniu oraz tworzeniu zbiorów danych przestrzennych, ich analizie i prezentacji. Stosowanie technologii geoinformacyjnych i aplikacji GIS rozszerza możliwości sfery poznawczej ucznia, a w powiązaniu z wybranymi elementami geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej czyni z geografii nowoczesną dziedzinę wiedzy.

Konstrukcja i język zapisu podstawy programowej wynika w części z przyjętych świadomie założeń edukacyjnych, ale także formalnych uwarunkowań, takich jak język efektów kształcenia, obowiązujący w związku z przyjętymi po akcesji Polski do Unii Europejskiej Krajowymi Ramami Kwalifikacji (KRK), zgodnymi z systemem bolońskim i zaleceniami Parlamentu Europejskiego z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia Europejskich Ram Kwalifikacji (ERK) dla uczenia się przez całe życie (Dz. Urz. UE C 111 z 6.05.2008 r.). Zgodnie z tymi zaleceniami wszelkie dokumenty programowe zawierają efekty uczenia się, czyli „to co uczący wie, rozumie i potrafi wykonać po ukończeniu procesu uczenia się” (*Europejskie ramy...*, 2009, s. 3). Zapis stanowi precyzyjne określenie tego, czego szkoła zobowiązana jest nauczyć każdego przeciętnego ucznia.

Mając na względzie powyższe ograniczenia, starano się w tworzeniu nowej podstawy programowej z geografii godzić wymóg precyzyjności zapisów z pozostawieniem nauczycielowi możliwie największego zakresu samodzielności w kształtowaniu procesu edukacji geograficznej. Istotnym założeniem konstrukcyjnym podstawy programowej jest dwuczłonowość zapisu w każdym z działów: na początku każdego działu zostały wyartykułowane treści kształcenia (ogólna tematyka), a pod nimi doprecyzowane odpowiadające im wybrane, wiodące, priorytetowe wymagania szczegółowe. Treści kształcenia informują bardzo ogólnie o zagadnieniach, których dotyczyć może materiał realizowany podczas zajęć. Daje to nauczycielowi pewną swobodę w doborze treści lekcji. Natomiast należy wyraźnie podkreślić, że wymagania szczegółowe wyrażone właśnie w języku efektów kształcenia, określone tuż pod ogólnie sformułowanymi zapisami treści, odnoszą się w znakomitej większości do umiejętności, które mogą być kształtowane na

podstawie różnie dobranych treści. Dają zatem w zdecydowanej większości, możliwość wyboru źródeł informacji, doboru metod kształcenia i form pracy z uczniem, nie ograniczając warunków do konstruowania przez uczniów spójnej struktury wiedzy geograficznej i tworzeniu perspektywy osiągnięcia efektów kształcenia na zadawalającym poziomie. Godzenie wymaganego obecnie języka efektów kształcenia oraz szczegółowych celów kształcenia z daniem pełnej swobody nauczycielowi w zakresie samodzielnego kształtowania programu – nie jest w pełni możliwe, a w świetle współczesnej rzeczywistości szkolnej – wydaje się również niekoniecznie wskazane ani też oczekiwane przez nauczycieli. Starano się ponadto tak formułować zapisy podstawy programowej, aby były one zrozumiałe, konkretne i precyzyjne, aby mogły dobrze służyć różnym podmiotom biorącym udział w procesie kształcenia: uczniom, nauczycielom, rodzicom oraz egzaminatorom. Zakres swobody wiąże się bezpośrednio z odpowiedzialnością – ogólność podstawy programowej nie powinna być źródłem niepokoju o ostateczne efekty kształcenia, przyczyną chaosu czy okazją do nierzetelnej pracy. Obok potrzeby wolności, zarówno uczeń jak i nauczyciel potrzebuje wyznaczonych bardziej lub mniej wyraźnych granic. Te granice w przypadku dużego zróżnicowania przygotowania korzystających z podstawy programowej, nie mogą być ani zbyt szeroko, ani zbyt wąsko nakreślone.

Wymienione pod ogólnie ujętymi treściami, powiązane z nimi wymagania szczegółowe, należy traktować jako efekt, do osiągnięcia którego (i tylko tego) powinien czuć się zobowiązany zarówno uczeń, jak też nauczyciel. Ogólność sformułowań dotyczących treści, pozwala nauczycielowi na samodzielny ich dobór w taki sposób, aby z jednej strony było możliwe w związku z nimi kształtowanie określonych umiejętności, a z drugiej nie powodowało nadmiernego obciążenia nadmiarem wiedzy. Pomimo wzrostu liczby wymagań nie ma zagrożenia braku czasu na ich realizację, gdyż ich liczba wynika z dążenia do precyzyjności, a nie rozszerzania zakresu treści. Nie zawsze pojedynczy punkt wymagań szczegółowych oznacza, że należy przeznaczyć na jego realizację pełną godzinę lekcyjną. W konstruowaniu, doborze i zakresie wymagań szczegółowych starano się uwzględniać realny czas pozostający do dyspozycji nauczyciela i – co bardzo istotne – kierowano się zasadą, że realizacja zaplanowanych wymagań nie wypełnia całości czasu przewidzianego na zajęcia w danej klasie. Zestawienie najważniejszych wymagań, przy zachowanej rezerwie czasowej, powinno sprzyjać większej samodzielności nauczyciela w doborze tematyki zajęć oraz pozwolić mu na rozszerzenie treści kształcenia zgodnie z możliwościami uczniów, ich zainteresowaniami, preferencjami, potrzebami.

Co zmieniło się w formie i języku zapisu podstawy programowej?

Cele ogólne geografii w nowej podstawie programowej dla liceum i technikum, zarówno dla zakresu podstawowego jak i rozszerzonego, odnoszą się do wiedzy, umiejętności i stosowania wiedzy w praktyce, oraz postaw. Powrót do tak uporządkowanego – tradycyjnego ujęcia celów kształcenia pozwala na ukazanie potencjału edukacyjnego

geografii – jej walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych. Sposób przedstawienia celów ogólnych w podstawie programowej dla szkoły ponadpodstawowej, wyraźnie odróżnia się od zapisu dotychczasowej (tzw. starej) podstawy programowej dla szkoły ponadgimnazjalnej (Tabela 1). Ich treść wskazuje dokładniej na spodziewane efekty kształcenia. Taki zapis celów był jednym z postulatów nauczycieli na etapie konsultacji podstawy programowej. Zdecydowanie bardziej precyzyjnie i szerzej zostały ujęte cele w zakresie kształtowania postaw, które w dotychczasowej podstawie programowej były ledwo dostrzegane. Zostały też doprecyzowane i uzupełnione cele ogólne w zakresie wiedzy i umiejętności, szczególnie w zakresie identyfikacji związków i zależności w różnych skalach przestrzennych, odnoszące się do relacji między elementami środowiska geograficznego, zwłaszcza relacji przyroda – człowiek. Wśród kształtowanych umiejętności w celach ogólnych położono akcent na: formułowanie twierdzeń o prawidłowościach, wnioskowanie uogólniające, krytyczne myślenie, ocenianie zjawisk i procesów, przewidywanie skutków i prognozowanie zmian w środowisku geograficznym. Ponadto uwzględniono więcej elementów odnoszących się do wiedzy praktycznej oraz konieczność wykorzystania w edukacji geograficznej technologii geoinformacyjnych i obligatoryjnych zajęć w terenie. Zapisy te powinny służyć właściwemu rozumieniu współczesnej roli i zadań geografii jako dyscypliny nie tylko opisującej otaczającą rzeczywistość, ale służącej wartościowaniu zjawisk, wyjaśnianiu i lepszemu rozumieniu procesów przyrodniczych, społecznych i gospodarczych współczesnego świata.

Tabela 1. Porównanie celów ogólnych geografii w nowej i dotychczasowej (starej) podstawie programowej do liceum i technikum

<p>Nowa podstawa programowa do liceum i technikum (z 2018 r.) objaśnienia: cele istniejące w dotychczasowej i nowej podstawie programowej bez zmian; <u>cele wprowadzone w nowej podstawie programowej</u>; <i>cele w innym ujęciu (sformułowane inaczej) w nowej podstawie programowej</i></p>	<p>Dotychczasowa (stara) podstawa programowa do liceum i technikum (z 2012 r.)</p>
<p>Geografia w szkole ponadpodstawowej</p>	<p>Geografia w szkole ponadgimnazjalnej</p>
<p>Zakres podstawowy</p>	<p>Zakres podstawowy</p>
<p><i>1. Wiedza geograficzna.</i> 1. <u>Poznanie terminologii geograficznej.</u> 2. <i>Zaznajomienie z różnorodnymi źródłami i metodami pozyskiwania informacji geograficznej.</i> 3. <i>Poznanie różnicowania środowiska geograficznego, głównych zjawisk i procesów geograficznych oraz ich uwarunkowań i konsekwencji.</i> 4. <i>Poznanie podstawowych relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.</i> 5. <i>Rozumienie prawidłowości w zakresie</i></p>	<p>Wykorzystanie różnych źródeł informacji do analizy i prezentowania współczesnych problemów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych.</p> <p>1) Formułowanie i weryfikowanie hipotez dotyczących problemów współczesnego świata.</p> <p>2) Rozumienie relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej.</p>

<p><i>funkcjonowania środowiska geograficznego oraz wzajemnych zależności w systemie człowiek – przyroda.</i></p> <p>6. <u>Rozumienie zasad racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody i zachowania dziedzictwa kulturowego.</u></p> <p>II. <u>Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.</u></p> <p>1. <i>Korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz geoinformacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.</i></p> <p>2. <u>Interpretowanie treści różnych map.</u></p> <p>3. <i>Identyfikowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego (przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego).</i></p> <p>4. <u>Formułowanie twierdzeń o podstawowych prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska geograficznego.</u></p> <p>5. <u>Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata.</u></p> <p>6. <u>Przewidywanie skutków działalności gospodarczej człowieka w środowisku geograficznym.</u></p> <p>7. <u>Krytyczne, odpowiedzialne ocenianie przemian środowiska przyrodniczego oraz zmian społeczno-kulturowych i gospodarczych w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.</u></p> <p>8. <u>Wykonywanie obliczeń matematycznych z zakresu geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej w celu wnioskowania o zjawiskach i procesach geograficznych.</u></p> <p>9. <u>Rozwijanie umiejętności komunikowania się i podejmowania konstruktywnej współpracy w grupie.</u></p> <p>10. <i>Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.</i></p> <p>III. <u>Kształtowanie postaw.</u></p> <p>1. <u>Rozwijanie zainteresowań geograficznych, budzenie ciekawości świata.</u></p> <p>2. <u>Docenianie znaczenia wiedzy geograficznej w poznawaniu i kształtowaniu przestrzeni geograficznej.</u></p>	
---	--

<ol style="list-style-type: none"> 3. <u>Dostrzeganie aplikacyjnego charakteru geografii.</u> 4. <u>Podejmowanie refleksji nad pięknem i harmonią świata przyrody, krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz osiągnięciami cywilizacyjnymi ludzkości.</u> 5. <i>Rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, ochrony elementów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz konieczności rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych.</i> 6. <u>Przyjmowanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej.</u> 7. <u>Kształtowanie więzi emocjonalnych z najbliższym otoczeniem, regionem oraz krajem ojczystym.</u> 8. <u>Kształtowanie postawy zrozumienia i szacunku dla tradycji, kultury i osiągnięć cywilizacyjnych Polski, własnego regionu i społeczności lokalnej oraz dla ludzi innych kultur i tradycji.</u> 9. <u>Przełamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec Polaków oraz przedstawicieli innych narodów i społeczności.</u> 	
Zakres rozszerzony	Zakres rozszerzony
<p>Cele kształcenia – wymagania ogólne dla zakresu rozszerzonego obejmują również wymienione wyżej cele dla zakresu podstawowego.</p> <p>I. <i>Wiedza geograficzna.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Rozumienie specjalistycznych pojęć i posługiwanie się terminami geograficznymi.</i> 2. <i>Rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.</i> 3. <i>Identyfikowanie sieci powiązań przyrodniczych, społecznych, kulturowych, gospodarczych i politycznych w przestrzeni geograficznej.</i> 4. <u>Zaznajomienie z geoinformacyjnymi narzędziami analizy danych geograficznych.</u> 5. <u>Rozumienie możliwości wykorzystania technologii geoinformacyjnych w poznawaniu świata i identyfikowaniu złożonych problemów środowiska geograficznego.</u> 6. <i>Integrowanie wiedzy przyrodniczej,</i> 	<p>Dostrzeganie prawidłowości dotyczących środowiska przyrodniczego, życia i gospodarki człowieka oraz wzajemnych powiązań i zależności w systemie człowiek-przyroda- gospodarka.</p> <p>Uczeń wskazuje i analizuje prawidłowości i zależności wynikające z funkcjonowania sfer ziemskich oraz działalności człowieka w różnorodnych warunkach środowiska, wskazując znaczenie rosnącej roli człowieka i jego działań w środowisku geograficznym w różnych skalach (lokalnej, regionalnej i globalnej).</p> <p>1) Analiza i wyjaśnianie problemów demograficznych społeczeństw.</p> <p>Uczeń analizuje etapy i cechy rozwoju demograficznego ludności na świecie, charakteryzuje dynamikę i zróżnicowanie procesów</p>

<p>społecznej, ekonomicznej i humanistycznej.</p> <p>II. <u>Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Prowadzenie obserwacji i pomiarów w terenie, opracowanie i prezentacja wyników, analizowanie pozyskanych danych oraz formułowanie wniosków na ich podstawie.</u> 2. <i>Analizowanie i wyjaśnianie zjawisk i procesów geograficznych oraz zróżnicowania przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego świata.</i> 3. <i>Wykonywanie podstawowych map z wykorzystaniem narzędzi GIS.</i> 4. <u>Formułowanie twierdzeń o prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz wzajemnych zależności w systemie przyroda – człowiek – gospodarka.</u> 5. <u>Stawianie pytań, formułowanie i weryfikacja hipotez oraz proponowanie rozwiązań problemów dotyczących środowiska geograficznego.</u> 6. <u>Kształtowanie umiejętności wieloaspektowego postrzegania przestrzeni i wyobraźni przestrzennej.</u> 7. <i>Waloryzowanie zjawisk i procesów przyrodniczych oraz wartościowanie zachowań i działalności człowieka w środowisku geograficznym.</i> 8. <i>Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w analizie i ocenie przemian przestrzeni geograficznej.</i> 9. <u>Prognozowanie przemian zachodzących w środowisku przyrodniczym i społeczno-gospodarczym.</u> 10. <i>Wykorzystanie narzędzi GIS w analizie i prezentacji danych przestrzennych.</i> 11. <i>Analizowanie zjawisk i współzależności zachodzących w środowisku geograficznym z wykorzystaniem różnych map ogólnogeograficznych i tematycznych.</i> <p>III. <u>Kształtowanie postaw.</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna.</u> 2. <u>Kształtowanie przekonania o użyteczności edukacji geograficznej dla osobistego rozwoju człowieka oraz aktywności społecznej.</u> 3. <u>Rozumienie pozautylitarnych wartości elementów środowiska geograficznego</u> 	<p>ludnościowych, wiążąc zagadnienia demograficzne z czynnikami przyrodniczymi i rozwojem cywilizacyjnym; wykorzystuje do analiz informacje o aktualnych wydarzeniach na świecie.</p> <p>2) Proponowanie rozwiązań problemów występujących w środowisku geograficznym, zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju i zasadami współpracy, w tym międzynarodowej.</p> <p>Uczeń wskazuje propozycje rozwiązań lokalnych, regionalnych i globalnych problemów środowiskowych, demograficznych i gospodarczych zgodnych z koncepcją zrównoważonego rozwoju oraz opartych na równoprawnych zasadach współpracy między regionami i państwami.</p> <p>3) Pozyskiwanie, przetwarzanie oraz prezentowanie informacji na podstawie różnych źródeł informacji geograficznej, w tym również technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz Geograficznych Systemów Informacyjnych (GIS).</p> <p>Uczeń zdobywa informacje oraz rozwija i doskonali umiejętności geograficzne, wykorzystując wszystkie dostępne (w tym najnowsze) źródła informacji, pomiary i obserwacje bezpośrednie; potrafi selekcjonować i przetwarzać informacje do prezentacji wybranych zagadnień.</p>
---	--

<p><u>i krajobrazów.</u></p> <p>4. <u>Docenianie znaczenia dóbr kultury i zasobów przyrody w życiu człowieka, rozumienie konieczności racjonalnego ich użytkowania i ochrony.</u></p> <p>5. <u>Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za stan i jakość środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszły rozwój społeczno-kulturowy i gospodarczy własnego regionu, Polski i świata.</u></p> <p>6. <u>Uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego i ponadnarodowego.</u></p> <p>7. <u>Przekonanie o potrzebie odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim na rzecz rozwoju lokalnego, regionalnego oraz Polski.</u></p> <p>8. <u>Rozumienie potrzeby tworzenia równych szans w rozwoju społecznym i gospodarczym dla różnych obszarów w Polsce i na świecie oraz konieczności stosowania zasady pomocniczości.</u></p>	
--	--

Co zmieniło się w zakresie i doborze treści?

Nowa podstawa programowa dla przedmiotu geografia wprowadza zmiany w zakresie i ujęciu treści realizowanych na lekcjach geografii. Zmiany w zakresie treści wynikają z reformy systemu oświaty obejmującej zmianę cyklu kształcenia w liceach ogólnokształcących z trzyletniego na czteroletni oraz zmian zapisów celów ogólnych. Zmiana podstawy programowej w wyniku przeprowadzanej reformy stworzyła też możliwość unowocześnienia oraz aktualizacji wiedzy geograficznej w szkolnej edukacji. Wprowadzone zmiany treści odnoszą się do Polski i świata, i co ważne zawierają również ujęcia regionalne.

Zakres treści zmienia się zarówno w obszarze kształcenia podstawowego jak i rozszerzonego. **Udział nowych treści geografii został znacznie rozszerzony zarówno w zakresie podstawowym jak i rozszerzonym.** W zakresie podstawowym kształcenie rozszerzono z 1 godziny do 4. W zakresie rozszerzonym udział nowych treści zwiększono w związku z większą liczbą godzin przydzielonych na realizację materiału w zakresie podstawowym oraz przyjętym założeniem wieloaspektowego spojrzenia na realizowane zagadnienia.

W zakresie podstawowym, w porównaniu z zakresem treści dotąd obowiązujących, obszar nowych treści także jest znacznie szerszy. Uczeń kończący obecnie edukację geograficzną w zakresie podstawowym na IV etapie edukacyjnym, nie realizuje już treści z zakresu geografii fizycznej świata oraz z zakresu geografii Polski. W nowej podstawie programowej,

z podstawami geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej Polski oraz świata. Rozszerzono także treści z zakresu współczesnych procesów demograficznych i uwarunkowań rozwoju gospodarki światowej, których włączenie wynika z dynamicznie zmieniającej się sytuacji gospodarczej. W nowej podstawie programowej w zakresie podstawowym, w innym niż dotąd ujęciu, przedstawiono relacje człowiek – środowisko geograficzne. Treści odnoszące się do przykładów z wybranych obszarów świata i Polski przedstawiają konflikt interesów zachodzący między działalnością gospodarczą człowieka a środowiskiem przyrodniczym z uwzględnieniem procesu rewitalizacji obszarów zdegradowanych i działań proekologicznych (dział XIII, zakres podstawowy).

Zarówno w zakresie podstawowym jak i rozszerzonym nowe treści kształcenia zapisano już we wprowadzeniu do kursu geografii w dziale I. Odnoszą się one do technologii geoinformacyjnych, takich jak GIS (zakres podstawowy i rozszerzony) oraz do metod badań geograficznych, dotąd rzadko wykorzystywanych na lekcjach geografii. Dotyczy to m.in. takich metod jak: wywiady, badania ankietowe, analiza z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych (zakres rozszerzony).

W **zakresie rozszerzonym** nowe ujęcie treści w obszarze geografii fizycznej uzupełnia i rozszerza podstawowy kurs geografii fizycznej, odwołując się do **dynamiki procesów przyrodniczych** (działy III–V). Takie podejście podkreśla procesowy charakter zjawisk przyrodniczych i powinno rozwijać u uczniów dociekliwość oraz wskazywać na znaczenie korelacji wiadomości pozyskiwanych z innych dyscyplin. W działach odnoszących się do środowiska geograficznego Polski zamiast tradycyjnego ujęcia monograficznego krain geograficznych Polski, treści odnoszące się do głównych regionów fizycznogeograficznych kraju przedstawiono na przykładzie związków między elementami środowiska przyrodniczego zachodzących na wybranych obszarach: gór, wyżyn, nizin, pojezierzy i pobraży (dział XIII, zakres rozszerzony). Uzupełniają one realizowane w zakresie podstawowym zagadnienia odnoszące się do zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski. Treści te korelują także z nowym ujęciem zróżnicowania krajobrazowego Polski, po raz pierwszy prezentowanym w szkolnej edukacji geograficznej (dział XIV. *Zróżnicowanie krajobrazowe Polski*, zakres rozszerzony). Wskazano główne typy krajobrazów Polski, które zostały sklasyfikowane według aktualnych kryteriów – głównie pokrycia terenu. Dobór krajobrazów i odnoszące się do nich zapisy wymagań pozwolą uczniom wyróżniać różne czynniki, które je kształtowały, główne funkcje, dokonywać oceny ich wartości i stanu zachowania, proponować działania służące zachowaniu ich walorów. Nowe ujęcie treści odnoszących się do współzależności elementów środowiska przyrodniczego, zamieszczono również w dziale XVII, w którym współzależności te przedstawiono w przyrodniczych strefach od równikowej do polarnych. Tak zapisane treści i wymagania sprzyjają integrowaniu przez uczniów wiedzy przyrodniczej poznanej w młodszych klasach oraz holistycznemu spojrzeniu na środowisko przyrodnicze stref geograficznych.

Zagadnienia środowiskowe, społeczne, gospodarcze i polityczne w nowej podstawie programowej w zakresie rozszerzonym przedstawiono **w ujęciu problemowym**. Stwarza to większe możliwości wykorzystywania na lekcjach dyskusji, kształtowania umiejętności argumentacji, krytycznego myślenia i pracy zespołowej. Problemy środowiskowe (dział XVIII) przedstawiono, odwołując się do przyrodniczej i antropogenicznej genezy niekorzystnych zmian w środowisku przyrodniczym, działań ograniczających ich powstawanie i służących zachowaniu georóżnorodności oraz bioróżnorodności obszarów. W działach XX, XXI i XXIII analiza problemów społecznych i gospodarczych, inaczej niż dotąd, poprzedzona jest treściami odwołującymi się do uwarunkowań historycznych współczesnego rozwoju i ukazujących wpływ dawnych systemów kolonialnych na współczesną sieć powiązań społecznych, kulturowych, gospodarczych oraz politycznych (dział VII, zakres podstawowy i rozszerzony). Zagadnienia te kontynuowane są w dziale XXIII. *Problemy gospodarcze współczesnego świata*. O ile w zakresie podstawowym większość treści geografii społeczno-gospodarczej ujęto w tradycyjny sposób, to w zakresie rozszerzonym nowe treści bardziej eksponują aktualne przemiany i tendencje w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Po raz pierwszy w zakresie geografii społecznej, w edukacji szkolnej wprowadzono tematykę **zróżnicowania jakości życia jednostek i społeczności** w Polsce i na świecie (działy XV i XXII, zakres rozszerzony). Wprowadzenie tych zagadnień do szkolnej edukacji geograficznej ma głębokie uzasadnienie. Tematyka zróżnicowania jakości życia jest przedmiotem żywego zainteresowania i pogłębionych analiz nie tylko przedstawicieli środowisk naukowych, ale także społecznych, władz państwowych i opinii społecznej. Wyrównywanie dysproporcji w poziomie życia i eliminowanie negatywnych zjawisk związanych z wykluczeniem grup społecznych, stanowi także priorytet polityki realizowanej przez Unię Europejską a przede wszystkim – Polskę. Świadomość przyczyn i konsekwencji zróżnicowania jakości życia na świecie i w kraju powinna wyzwać u uczniów potrzebę solidarności w rozwiązywaniu problemu wykluczenia społecznego, przybierającego różne formy od ubóstwa po nietolerancję, ksenofobię i dyskryminację rasową (dział XXI, zakres rozszerzony). U uczniów powinna być nie tylko kształtowana wiedza o przestrzennych różnicach w jakości życia ludności, ale wrażliwość na nierówności i problemy cywilizacyjne, świadomość ograniczeń w ich pokonywaniu oraz świadomość konieczności podejmowania działań naprawczych, umiejętność oceny ich skuteczności.

Do zróżnicowania jakości życia ludności nawiązują także treści działu XXII w zakresie rozszerzonym, wpisujące się w obszar geografii potrzeb. W zapisach tego działu uwzględniono ocenę poczucia bezpieczeństwa, poziomu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych, ekonomicznych ludności w wybranych regionach świata.

Wybrane treści działów XV, XXI, XXII, XIII w zakresie rozszerzonym, wpisują się w nurt geografii humanistycznej, której udział w podstawie programowej był dotąd niewielki. Ten obszar zainteresowań geografii odpowiadający zapotrzebowaniom społecznym, reprezentują zapisy odwołujące się do m.in. do więzi mieszkańców z danym miastem i miejscem,

gettoizacji przestrzeni miast, zaangażowania w działalność społeczną, partycypacji społecznej i kulturowego postrzegania przestrzeni (dział VIII zakres rozszerzony).

W szerszym niż dotąd zakresie akcentowane są takie problemy społeczne współczesnego świata, jak skutki wielkoskalowych migracji, uchodźstwo, handel ludźmi i praca dzieci, dostrzeganie potrzeby przeciwdziałania globalnym procederom przestępczym (dział VIII zakres podstawowy, dział XXI zakres rozszerzony).

W treściach odnoszących się do gospodarki uwzględniono najnowsze tendencje gospodarcze, jak zmiana roli sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym z rosnącym znaczeniem usług, rozwój innowacyjnej gospodarki opartej na wiedzy, zmieniająca się rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym (zakres podstawowy dział IX), przemiany wewnątrzsektorowe, przenikanie się sektorów gospodarki i wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwo i gospodarkę (dział XXIII). Przemiany te uznawane są za wiodące trendy wytyczające rozwój gospodarczy świata w nadchodzących dekadach.

Końcowy dział edukacji geograficznej (XXIII) realizowany w klasie IV ma na celu głównie syntezę zagadnień społeczno-gospodarczych w szerokim kontekście geograficznym. Przykładem takiego ujęcia treści jest identyfikacja przyczyn dysproporcji rozwoju regionów świata. Zamieszczono tu także zapisy ilustrujące zagrożenia dla kondycji współczesnego człowieka i więzi społecznych, takimi negatywnymi zjawiskami współczesnej cywilizacji, jak konsumpcjonizm, pracoholizm, presja gospodarcza wynikająca z maksymalizacji zysków.

Dla realizacji treści nauczania w zakresie rozszerzonym duże znaczenie mają zapisy w wymaganiach ogólnych (I. Wiedza geograficzna) odnoszące się do rozumienia specjalistycznych pojęć, właściwych dyscyplinie nauk geograficznych oraz wykorzystywania wiedzy naukowej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym. Dotyczy to zwłaszcza wyjaśniania procesów i zjawisk, identyfikowania problemów, badań w terenie.

Podstawa programowa obligatoryjnie wprowadza do praktyki szkolnej zajęcia terenowe, traktując je jako podstawowe źródło poznawania rzeczywistości, kształcenia umiejętności i kształtowania postaw. Zajęcia terenowe przypisano zarówno do wymagań zakresu podstawowego, jak i w większym znacznie wymiarze do zakresu rozszerzonego. O ile w zakresie podstawowym do zajęć terenowych nawiązują wybrane treści dwóch działów (I, XV), to w zakresie rozszerzonym, poza działem I i VI, na realizację zajęć w terenie przeznaczono treści całego działu XVI. *Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie – badania i obserwacje terenowe*. Treści tego nowego działu, przewidzianego do realizacji w klasie III, dotyczą prowadzonych w terenie bezpośrednich obserwacji relacji między elementami środowiska geograficznego – we własnym regionie, miejscowości lub otoczeniu szkoły. Obserwacje te mogą obejmować wizyty studyjne w przedsiębiorstwie przemysłowym lub usługowym a treści z nimi związane odwołują się do

kompleksowych powiązań tych instytucji w środowisku geograficznym. Uczeń ma tu możliwość zastosowania metod badań geograficznych, z którymi zapoznał się w młodszych klasach oraz wykorzystania technologii geoinformacyjnych. Główną ideą tych zajęć jest kształtowanie u uczniów refleksyjnego obserwowania środowiska geograficznego, dostrzegania relacji zachodzących w jego najbliższym otoczeniu. Obserwacje te na lekcjach powinny przekładać się na szerszy kontekst powiązań w przestrzeni geograficznej, w tym regionalny, krajowy i globalny.

Co zmieniło się w układzie treści?

Układ treści kształcenia w nowej podstawie programowej nawiązuje do tradycyjnego podejścia w edukacji geograficznej, w którym problematyka fizycznogeograficzna poprzedza zagadnienia z geografii społeczno-ekonomicznej. Zmiana w stosunku do dotychczas obowiązującej podstawy programowej jest jednak znacząca. Wynika to z faktu, że na poziomie podstawowym w szkole ponadgimnazjalnej treści z zakresu geografii fizycznej były marginalizowane ze względu na ograniczenia godzinowe (tylko 1 godzina tygodniowo na geografii w I klasie), co wynikało z faktu, że – zgodnie z założeniami starej podstawy – były one realizowane w pewnym stopniu w gimnazjum. Takie podejście w toku dyskusji nad koncepcją edukacji geograficznej było powszechnie krytykowane, stąd problematyka zjawisk i procesów zachodzących w podstawowych sferach Ziemi nie będzie już realizowana tylko na poziomie rozszerzonym, ale wchodzi w zakres kształcenia w zakresie podstawowym, obowiązującym wszystkich uczniów. Nowa podstawa programowa przywraca więc do szkoły ponadpodstawowej geografii fizyczną na swoje tradycyjne miejsce. Dlatego też w klasie I liceum i technikum realizowana jest problematyka źródeł informacji geograficznej i technologii geoinformacyjnych, miejsca Ziemi we Wszechświecie oraz funkcjonowania wszystkich podstawowych, tradycyjnie wydzielanych sfer Ziemi: atmosfery, hydrosfery, litosfery, pedosfery i biosfery (działy I-VI ZP), w kolejności często przyjmowanej w edukacji geograficznej. Działy zakresu rozszerzonego w I klasie (I-VI ZR) uzupełniają te treści kształcenia o metody badań geograficznych, obserwacje astronomiczne i współczesne badania Wszechświata oraz dają okazję do pogłębienia treści kształcenia z zakresu dynamiki procesów atmosferycznych, hydrologicznych, geologicznych i geomorfologicznych, a także kształcenia umiejętności w zakresie rozpoznawania typów gleb i ocenę ich przydatności rolnej.

W klasie II liceum i technikum realizowana jest głównie problematyka geografii społeczno-ekonomicznej (z elementami geografii politycznej), również w tradycyjnym ujęciu w podziale na poszczególne jej subdyscypliny (działy VII-XII oraz dział XIII ZP odnoszący się do relacji między elementami przestrzeni społeczno-gospodarczej i przyrodniczej). Punktem wyjścia jest problematyka podziału politycznego i zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata, następnie przemian struktur demograficznych i społecznych, kształtowania się procesów osadniczych, uwarunkowań rozwoju gospodarki światowej i problematyki funkcjonowania trzech podstawowych sektorów gospodarki (rolnictwa – z leśnictwem i rybactwem, przemysłu i usług). Klasę tę kończy problematyka

konfliktów interesów, jakie zachodzą między działalnością człowieka a środowiskiem geograficznym, jest to więc znakomita okazja do powiązania wiedzy i umiejętności zdobytych w klasie pierwszej i drugiej w postaci ujęć relacyjnych. Jest to możliwe ze względu na fakt, że w klasie II w zakresie podstawowym do dyspozycji nauczyciela pozostają 2 godziny tygodniowo. Dzięki temu możliwe jest także w większym stopniu odwołanie się do przykładów z Polski, co pozwoli z większą swobodą realizować treści kształcenia z zakresu geografii Polski w III klasie, gdzie w zakresie podstawowym do dyspozycji nauczyciela pozostaje tylko jedna godzina tygodniowo. Podstawowe treści kształcenia z geografii społeczno-ekonomicznej w klasie II są pogłębiane w zakresie rozszerzonym (działy VII – XII ZR) w zakresie współpracy międzynarodowej i konfliktów, zróżnicowania struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych, przemian strukturalny gospodarki i tendencji rozwoju gospodarczego, zróżnicowania gospodarki rolnej, przemiany sektora przemysłowego i budownictwa, które ze względu na swój dynamiczny rozwój stają się coraz ważniejszą częścią gospodarki oraz może generować problemy związane ze zharmonizowaniem stylu budownictwa z istniejącym krajobrazem przyrodniczym i kulturowym. W zakresie rozszerzonym zaakcentowano także w treściach kształcenia rolę tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym, szczególnie telekomunikacji, usług edukacyjnych, badawczo-rozwojowych, finansowych i turystycznych, których znaczenie we współczesnym świecie jest coraz większe.

Treści kształcenia z zakresu geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej są podstawą do realizacji zagadnień geografii Polski w III klasie, opartych w dużej mierze na podejściu relacyjnym oraz ujęć problemowych w klasie IV (w zakresie rozszerzonym). Dlatego uznano, że problematyka geografii Polski, zarówno fizycznogeograficzna, jak i społeczno-gospodarcza i kulturowa powinna właśnie być realizowana w liceum i technikum w klasie III, po nabyciu niezbędnej wiedzy i umiejętności z zakresu podstaw poszczególnych subdyscyplin geografii. W zakresie podstawowym treści kształcenia odnoszą się (działy XIV-XVI ZP) do regionalnego zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski, społeczeństwa i gospodarki Polski oraz Morza Bałtyckiego i gospodarki morskiej Polski. Realizacja zakresu rozszerzonego pozwala na pogłębienie tych treści kształcenia w zakresie (działy XIII-XVI ZR) związków między elementami środowiska przyrodniczego na wybranych obszarach i zróżnicowania krajobrazowego Polski oraz zróżnicowania społeczno-kulturowego Polski. Ostatni dział zakresu rozszerzonego daje możliwość wniknięcia w relacje między elementami przestrzeni geograficznej we własnym regionie poprzez badania i obserwacje terenowe.

Zostało to celowo umieszczone w tym miejscu układu treści, aby była możliwość realizacji zajęć w terenie w sprzyjającym pod względem pogodowym okresie majowo-czerwcowym.

Zmiany układu treści wynikają głównie z przesunięcia treści podstawowych z zakresu geografii fizycznej do zakresu podstawowego. Duża zmiana wynika z odmiennego podejścia do poznania przez uczniów problemów współczesnego świata. W starej podstawie programowej były one realizowane na początku, w nowej występują one na różnych

etapach, ale zawsze po zdobyciu podstawowej wiedzy i umiejętności pozwalających na efektywną realizację ujęć problemowych. W najpełniejszy sposób takie ujęcia mogą być realizowane pod koniec kształcenia w szkole ponadpodstawowej, ze względu na odpowiednią wiedzę, umiejętności i dojrzałość uczniów, stanowiąc zwieńczenie edukacji geograficznej.

Co zmieniło się w doborze umiejętności?

Kształcenie umiejętności jest podstawowym założeniem szkolnej edukacji geograficznej. Zarówno w starej jak i nowej podstawie programowej wymagania szczegółowe zapisano w postaci umiejętności, które uczeń powinien zdobyć w wyniku edukacji geograficznej. **W zakresie podstawowym zawarto kanon umiejętności kształcenia geograficznego, których tylko część odpowiada umiejętnościom uwzględnionym we wciąż obowiązującej od 2012 r. podstawie programowej.**

Większość umiejętności wskazanych w wymaganiach ogólnych dla zakresu podstawowego i rozszerzonego jest kształcona w każdym z działów treści kształcenia.

W zakresie rozszerzonym szczególnego znaczenia nabierają umiejętności z wyższych kategorii taksonomii celów kształcenia, jak stawianie pytań, waloryzowanie zjawisk i procesów, wartościowanie zachowań i działalności człowieka w środowisku geograficznym, prognozowanie przemian, formułowanie i weryfikacja hipotez. Większą wagę w kształceniu nadano umiejętności oceniania, argumentowania, dyskusowania, wnioskowania i wyjaśniania.

Zapisy umiejętności geograficznych w wymaganiach ogólnych w podstawie programowej obowiązującej do 2019 r. sformułowano na dużym poziomie ogólności. W prezentowanej podstawie programowej zapisy te rozpisano natomiast na uszczegółowione cele, doprecyzowując, jakie ogólne umiejętności z tego zakresu powinny być kształtowane na lekcjach. Uszczegółowienie zapisów umiejętności na poziomie wymagań ogólnych powinno pomóc nauczycielom w metodycznym ukierunkowaniu pracy ucznia na lekcjach geografii i służyć trafniejszej korelacji umiejętności z treściami kształcenia. Wszystkie umiejętności wskazane w ogólnych celach kształcenia dla zakresu podstawowego i rozszerzonego zawierają się w zapisach treści nauczania. W każdym z działów treści nauczania zawiera się większość umiejętności zapisanych w ogólnych celach kształcenia i powinny być one kształcone podczas ich realizacji.

W zakresie podstawowym w obowiązującej dotąd podstawie programowej w wymaganiach ogólnych uwzględniono m.in. fundamentalny cel kształcenia geograficznego, jakim jest rozumienie relacji człowiek-środowisko. W nowej podstawie programowej w zakresie podstawowym zakres umiejętności odnoszących się do tego wymagania ogólnego rozpisano

na kilka celów. Tak ujęte w nowej podstawie programowej zapisy umiejętności, powinny pomóc nauczycielom w trafnym dobieraniu ogólnych celów lekcji do kształconych treści i osiągać na lekcjach efektywne nauczanie.

W prezentowanej podstawie programowej w zapisie wymagań ogólnych, **umiejętności połączono ze stosowaniem wiedzy w praktyce**, nadając większe niż dotąd znaczenie wiązaniu nauki z życiem. Praktycznym aspektem kształcenia geograficznego, kontynuowanym od starszych klas szkoły podstawowej, jest przygotowanie uczniów do racjonalnego, zgodnego ze zrównoważonym rozwojem gospodarowania w środowisku z zachowaniem walorów przyrodniczych, kulturowych i ładu przestrzennego, co uczeń powinien obserwować, oceniać i proponować w swoim najbliższym otoczeniu. Zapisy umiejętności w nowej podstawie programowej w nawiązaniu do stosowania wiedzy w praktyce, nadają szczególnego znaczenia lekcjom w terenie. Z założenia powinny one kształtować u uczniów umiejętność holistycznego postrzegania przestrzeni geograficznej w miejscu zamieszkania, czy w każdym innym obszarze obserwacji. **Zajęcia w terenie** powinny rozwijać umiejętność posługiwania się podstawowymi metodami badań i obserwacji geograficznych. Pozwala to nie tylko rozwijać empiryczne umiejętności uczniów w poznawaniu środowiska, ale także przygotowuje ich do analizowania informacji, wnioskowania na ich podstawie i praktycznego działania w skali lokalnej. Badania terenowe z założenia mają kształtować przede wszystkim umiejętność prowadzenia obserwacji, wywiadów i badań ankietowych, dokumentowania ich wyników, ale także kształtować umiejętność planowania czynności, komunikowania z innymi i współpracy w grupie. Umiejętności te wpisują się w umiejętności ponadprzedmiotowe, o istotnym znaczeniu dla funkcjonowania jednostki i grup społecznych.

W zapisach wymagań ogólnych w obowiązującej i nowej podstawie programowej eksponowane są **umiejętności posługiwania się mapą i innymi źródłami informacji geograficznej**, kształcone już od niższych etapów edukacyjnych. W nowej podstawie programowej założono, że wszystkie umiejętności zapisane w wymaganiach ogólnych (*Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce*), zarówno w zakresie podstawowym i rozszerzonym, powinny być kształcone z wykorzystaniem map i innych źródeł informacji geograficznej. Umiejętności te powinny być doskonalone w zakresie podstawowym i rozszerzonym w analizach porównawczych, interpretowaniu cech przestrzeni geograficznej w skali świata i Polski, wnioskowaniu o prawidłowościach geograficznych czy weryfikacji hipotez.

Treści kształcone na lekcjach geografii sprzyjają także kształtowaniu **umiejętności uniwersalnych** przekładających się na postawy uczniów. Np. eksponowane w podstawie poznawanie różnorodności świata, potrzeb i ograniczeń rozwoju, kształci sprawne, elastyczne myślenie, zdolność do szacunku i empatii, zdolność do przełamywania barier.

Bardzo istotną umiejętnością o nowym wymiarze w kształceniu geograficznym w szkole, jest **kształcenie umiejętności korzystania z narzędzi GIS** w analizie i prezentacji danych przestrzennych oraz w wykonywaniu podstawowych map wykorzystywanych na lekcjach. Umiejętność posługiwania się metodami GIS stwarza możliwość opracowywania informacji przestrzennych na różnych poziomach uogólnień oraz umożliwia ich zastosowanie w postaci kartograficznej. Wykształcenie u uczniów umiejętności korzystania z narzędzi GIS w analizach, w tym najbliższego otoczenia szkoły, miejsca zamieszkania, powinno przyczynić się do zwiększenia świadomości praktycznej roli geografii. Geografia może mieć istotny udział w kształceniu umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technikami informacyjnymi, a wyszukiwanie, selekcjonowanie i krytyczna analiza zdobytych w ten sposób informacji kształci także umiejętności ponadprzedmiotowe przygotowujące do życia w społeczeństwie informacyjnym.

Wymagania szczegółowe – porównanie nowej podstawy programowej z dotychczasowymi zapisami

Nowa podstawa programowa wprowadza inne podejście do zapisów *treści nauczania* – *wymagań szczegółowych* w stosunku do dotychczas obowiązującej podstawy. Istotnym założeniem zmiany formy zapisu wymagań szczegółowych w podstawie programowej jest z jednej strony eksponowanie treści kształcenia stanowiących najważniejsze elementy poznania, a z drugiej – przyporządkowanie im najważniejszych umiejętności, tak aby tworzyły spójną strukturę wiedzy geograficznej. Dlatego też, podobnie jak w szkole podstawowej, przy nazwach poszczególnych działów uszczegółowiono zapisy treści kształcenia, nie ograniczając się tylko do tytułów działów, jak to to było praktykowane w dotychczas obowiązującej podstawie. Takie zestawienie najważniejszych treści przy określonej rezerwie czasowej (ok. 20% czasu do dyspozycji nauczyciela) powinno sprzyjać większej samodzielności nauczyciela w doborze treści oraz unikaniu „uczenia pod egzaminy”. Warto podkreślić, że nauczyciel może, poza zapisami w podstawie, dowolnie kształtować zakres wymagań z danego tematu w obrębie określonych treści kształcenia.

W podstawie przyjęto dotychczas obowiązujący podział treści w zależności od ich zakresu i szczegółowości na zakres podstawowy i rozszerzony, które zawierają zarówno treści kształcenia, jak i związane z nimi wymagania szczegółowe. Zgodnie z założeniami treści nauczania – wymagania szczegółowe, które zapisane są w zakresie podstawowym zawierają się w zakresie rozszerzonym. Oznacza to, że godziny na realizację treści kształcenia są sumowane, a poszczególne działy z zakresu podstawowego i rozszerzonego powinny się przenikać lub w zależności od problematyki następować po sobie. Przykładowo realizacja działu III zakresu podstawowego pt. „Atmosfera” w klasie pierwszej powinna przeplatać się z działem III zakresu rozszerzonego „Dynamika procesów atmosferycznych”.

Przyjęto założenie, że w zakresie rozszerzonym w kryteriach doboru treści i formułowanych wymaganiach w stosunku do zakresu podstawowego mocniej akcentuje się dynamikę

zjawisk i procesów, tendencje zmian, umiejętności oceniania, wartościowania, prognozowania, wykorzystania narzędzi GIS, stosowania różnych metod badań geograficznych (w tym terenowych) oraz zagadnienia społeczno-kulturowe, dotychczas nieco marginalizowane w podstawie programowej. W przygotowaniu do egzaminu maturalnego należy eksponować wyjaśnianie, uzasadnianie, umiejętność logicznej argumentacji i analizy porównawczej. Sprzyjają temu zapisy wymagań szczegółowych, gdyż nowa podstawa programowa w stosunku do starej zawiera więcej wymagań w zakresie umiejętności i wykorzystania wiedzy w praktyce, a mniej tych związanych z samą wiedzą. Dlatego też w stosunku do starej podstawy zmniejszono liczbę wymagań związanych z samą znajomością czy wymienianiem zjawisk, procesów czy definicji, eliminując także czasowniki w ujęciu nieoperacyjnym i niesprawdzalnym w praktyce w zakresie osiągnięcia danego wymagania, np. „[uczeń] zna...”.

Szczególne nacisk w sformułowaniach wymagań szczegółowych położony jest na:

- **wyjaśnianie związków i zależności**, np. [uczeń] *wyjaśnia zależności między klimatem, występowaniem typów gleb i formacji roślinnych w układzie strefowym albo wyjaśnia związki między występowaniem surowców mineralnych a kierunkami rozwoju przemysłu i strukturą towarową handlu zagranicznego;*
- **identyfikowanie prawidłowości**, np. [uczeń] *identyfikuje prawidłowości dotyczące przestrzennego zróżnicowania dostępności do usług edukacyjnych oraz nakładów na prace badawczo-rozwojowe na świecie;*
- **formułowanie i weryfikację hipotez oraz argumentowanie**, np. [uczeń] *formułuje hipotezy dotyczące wpływu procesów starzenia się ludności na życie społeczne i gospodarkę lub podaje argumenty przemawiające za potrzebą zharmonizowania stylu budownictwa z istniejącym krajobrazem przyrodniczym i kulturowym;*
- **prowadzenie dyskusji**, także na trudne i kontrowersyjne tematy, np. *dyskutuje na temat skutków wielkich ruchów migracyjnych dla społeczeństw i gospodarki wybranych państw świata, ze szczególnym uwzględnieniem krajów Europy, w tym Polski lub dyskutuje na temat pozytywnych i negatywnych skutków stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii;*
- **umiejętność oceniania i porównywania**, np. [uczeń] *dokonuje oceny wartości przyrodniczych i kulturowych oraz stanu zachowania krajobrazu (harmonijny, przekształcony, zdegradowany) lub porównuje strefy klimatyczne i typy klimatów na Ziemi;*
- **posługiwanie się przykładami**, np. [uczeń] *przedstawia przykłady ograniczeń w zakresie zagospodarowania terenu wynikające z budowy geologicznej podłoża, rzeźby i grawitacyjnych ruchów masowych lub podaje przykłady działań służących zachowaniu walorów krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz zapobieganiu ich degradacji;*
- **odwołanie się do doświadczeń ucznia i przykładów z życia codziennego**, np. [uczeń] *na podstawie obserwacji oraz dostępnych materiałów źródłowych (np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, geoportalu, zdjęć satelitarnych) wyróżnia główne funkcje i dokonuje oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły;*

- **praktyczne wykorzystanie wiedzy i umiejętności geograficznych**, np. [uczeń] *posługuje się mapą topograficzną w terenie lub projektuje wraz z innymi uczniami trasę wycieczki uwzględniającą wybrane grupy atrakcji turystycznych w miejscowości lub regionie oraz realizuje ją w terenie, wykorzystując mapę i odbiornik GPS;*
- **kształtowanie postaw**, np. [uczeń] *uzasadnia potrzebę przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i innym formom nietolerancji na świecie oraz przedstawia przykłady wpływu wykluczania grup ludności na życie społeczne i gospodarcze państw lub poddaje refleksji problem wpływu konsumpcjonizmu, pracoholizmu i presji gospodarczej związanej z maksymalizacją zysków na zdrowie i życie człowieka oraz jego więzi rodzinne;*
- **zajęcia w terenie**, np. [uczeń] *podczas lekcji w terenie rozpoznaje rodzaje skał występujących na powierzchni oraz wykorzystywanych w budownictwie w najbliższej okolicy lub na podstawie obserwacji terenowych, współczesnych i archiwalnych map oraz fotografii prezentuje i wyjaśnia zmiany układu przestrzennego i wyglądu zabudowy wybranego terenu we własnej miejscowości.*

Tabela 2. Porównanie zapisów treści nauczania i wymagań szczegółowych w nowej i starej podstawie programowej.

Klasa	Nowa podstawa programowa dla liceum i technikum (2018) – wg kolejności występowania Uwaga: wymagania zapisane bardzo podobnie w dotychczasowej i nowej podstawie programowej bez zmian; <u>podkreślono nowe wymagania wprowadzone w nowej podstawie programowej; treści w innym ujęciu (sformułowane inaczej) w nowej podstawie programowej zapisano kursywą.</u>		Zapisy dotychczasowej podstawy programowej liceum i technikum (2008/2012) – układ wg grup problemów, a nie kolejności występowania	
	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
I	<p>I. Źródła informacji geograficznej, technologie geoinformacyjne oraz metody prezentacji danych przestrzennych: obserwacje, pomiary, mapy, fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe oraz graficzna i kartograficzna ich prezentacja. Uczeń:</p> <p><u>1) przedstawia możliwości wykorzystywania różnych źródeł informacji geograficznej i ocenia ich przydatność;</u> <i>2) wyróżnia graficzne i kartograficzne metody przedstawiania informacji geograficznej i podaje przykłady zastosowania różnych rodzajów map;</i> <u>3) czyta i interpretuje treści różnych map;</u> <i>4) podaje przykłady informacji pozyskiwanych na podstawie obserwacji i pomiarów prowadzonych w terenie;</i> 5) interpretuje dane liczbowe przedstawione w postaci tabel i wykresów;</p>	<p>I. Metody badań geograficznych i technologie geoinformacyjne: wywiady, badania ankietowe, analiza źródeł kartograficznych, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskania, tworzenia zbiorów, analizy i prezentacji danych przestrzennych. Uczeń:</p> <p><u>1) przedstawia podstawowe ilościowe i jakościowe metody badań geograficznych oraz możliwości ich wykorzystania na wybranych przykładach;</u> <u>2) rozumie zasady tworzenia kwestionariusza ankiety oraz przeprowadzania wywiadu i opracowania wyników;</u> <i>3) stosuje wybrane metody kartograficzne do prezentacji cech ilościowych i jakościowych środowiska geograficznego i ich analizy z użyciem narzędzi GIS;</i> <u>4) wykorzystuje odbiornik GPS do</u></p>	BRAK	<p>1. Źródła informacji geograficznej. Uczeń:</p> <p>1) klasyfikuje mapy ze względu na różne kryteria; 2) oblicza odległości w terenie oraz powierzchnię na podstawie map wykonanych w różnych skalach; 3) odczytuje i opisuje cechy środowiska przyrodniczego (np. ukształtowanie i rzeźbę terenu, budowę geologiczną) i społeczno-gospodarczego (np. rozmieszczenie zasobów naturalnych, ludności, szlaki transportowe) na podstawie map: topograficznej, hipsometrycznej i tematycznej; 4) interpretuje zjawiska geograficzne przedstawiane na wykresach, w tabelach, na schematach i modelach; 5) formułuje zależności przyczynowo-skutkowe, funkcjonalne i czasowe między</p>

	<p><u>6) wykazuje przydatność fotografii i zdjęć satelitarnych do pozyskiwania informacji o środowisku geograficznym oraz interpretuje ich treść;</u> <u>7) określa współrzędne geograficzne za pomocą odbiornika GPS;</u> <u>8) podaje przykłady wykorzystania narzędzi GIS do analiz różnicowania przestrzennego środowiska geograficznego.</u></p>	<p><u>dokumentacji prowadzonych obserwacji;</u> <i>5) wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne i geoinformacyjne do pozyskiwania, przechowywania, przetwarzania i prezentacji informacji geograficznych;</i> <u>6) posługuje się mapą topograficzną w terenie;</u> <i>7) rozumie istotę identyfikowania zależności przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych i czasowych między elementami przestrzeni geograficznej, argumentowania, wnioskowania i formułowania twierdzeń o prawidłowościach.</i></p>		<p>wybranymi elementami środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz dokonuje ich weryfikacji, wykorzystując mapy tematyczne; 6) przeprowadza badania wybranych elementów środowiska geograficznego w regionie zamieszkania według przygotowanego planu; 7) stosuje wybrane metody kartograficzne do prezentacji cech ilościowych i jakościowych środowiska geograficznego; 8) korzysta z technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu pozyskiwania, przechowywania, przetwarzania i prezentacji informacji geograficznych.</p>
I	<p>II. Ziemia we Wszechświecie: Ziemia jako planeta, następstwa ruchów Ziemi, ciała niebieskie, Układ Słoneczny, budowa Wszechświata. Uczeń: <i>1) charakteryzuje Ziemię jako planetę Układu Słonecznego;</i> <i>2) podaje cechy ruchów Ziemi i charakteryzuje ich następstwa, z uwzględnieniem siły Coriolisa;</i> <i>3) przedstawia i porównuje ciała niebieskie tworzące Układ Słoneczny;</i> <u>4) charakteryzuje budowę</u></p>	<p>II. Obserwacje astronomiczne i współczesne badania Wszechświata: wysokość górowania Słońca, wyznaczanie współrzędnych geograficznych, fazy Księżyca, zaćmienia Słońca i Księżyca, osiągnięcia badawcze w eksploracji Wszechświata. Uczeń: <u>1) oblicza wysokość górowania Słońca na dowolnej szerokości geograficznej w dniach równonocy i przesilen w celu wykazania zależności między nachyleniem osi Ziemi w ruchu</u></p>	BRAK	<p>2. Ziemia we Wszechświecie. Uczeń: 1) wyjaśnia cechy budowy i określa położenie różnych ciał niebieskich we Wszechświecie; 2) charakteryzuje ciała niebieskie tworzące Układ Słoneczny; 3) wskazuje konsekwencje ruchów Ziemi; 4) oblicza wysokość górowania Słońca w dowolnym miejscu na Ziemi w dniach równonocy</p>

	<p><u>Wszehświata oraz stan jego poznania;</u> <u>5) kształtuje wyobrażenie o ogromie i złożoności Wszehświata, obserwując ciała niebieskie na zdjęciach i mapach kosmosu, prowadzi obserwacje gwiazdozbiorów nieba północnego, dostrzega piękno i harmonię Wszehświata oraz Ziemi widzianej z kosmosu.</u></p>	<p><u>obiegowym a dopływem energii słonecznej do jej powierzchni;</u> <u>2) wyznacza współrzędne geograficzne dowolnego punktu na powierzchni Ziemi na podstawie wysokości górowania Słońca w dniach równonocy i przesileni oraz obliczeń różnicy czasu słonecznego;</u> <u>3) wyjaśnia występowanie faz Księżyca, zaćmienie Słońca i Księżyca oraz oddziaływanie Księżyca i Słońca na powstawanie pływów;</u> <u>4) prezentuje teorię heliocentryczną Mikołaja Kopernika, znaczenie współczesnych metod badań kosmicznych oraz osiągnięcia naukowców, w tym Polaków, w poznawaniu Wszehświata;</u> <u>5) przyjmuje postawę współodpowiedzialności za przyszłość planety Ziemi.</u></p>		<p>i przesileni; 5) oblicza szerokość geograficzną dowolnego punktu na powierzchni Ziemi na podstawie wysokości górowania Słońca w dniach równonocy i przesileni; 6) opisuje różnice między astronomicznymi, kalendarzowymi i klimatycznymi porami roku; 7) wyjaśnia przyczynę występowania: dni i nocy polarnych na obszarach podbiegunowych, zorzy polarnej, zaćmienie Słońca i Księżyca; 8) wskazuje skutki występowania siły Coriolisa dla środowiska przyrodniczego.</p>
I	<p>III. Atmosfera: czynniki klimatotwórcze, rozkład temperatury powietrza, ciśnienia atmosferycznego i opadów, ogólna cyrkulacja atmosferyczna, mapa synoptyczna, strefy klimatyczne i typy klimatów. Uczeń: 1) przedstawia czynniki klimatotwórcze decydujące o zróżnicowaniu klimatu na Ziemi; 2) wyjaśnia rozkład temperatury powietrza i ciśnienia atmosferycznego na Ziemi;</p>	<p>III. Dynamika procesów atmosferycznych: pionowa budowa atmosfery, zjawiska i procesy w atmosferze, przestrzenne zróżnicowanie elementów klimatu, strefy klimatyczne i typy klimatów. Uczeń: 1) wykazuje związek między budową atmosfery a zjawiskami i procesami meteorologicznymi; 2) przedstawia charakterystyczne zmiany pogody w czasie przemieszczania się frontów</p>	BRAK	<p>3. Sfery Ziemi – atmosfera. Uczeń: 1) wyjaśnia mechanizm cyrkulacji powietrza w strefie międzyzwrotnikowej i wyższych szerokościach geograficznych oraz opisuje przebieg procesów pogodowych (ruch mas powietrza, fronty atmosferyczne i zjawiska im towarzyszące); 2) wskazuje przyczyny nierównomiernego rozkładu</p>

	<p>3) <u>wyjaśnia mechanizm cyrkulacji atmosferycznej i rozkład opadów atmosferycznych na Ziemi;</u> <u>4) analizuje mapę synoptyczną i zdjęcia satelitarne w celu przedstawienia aktualnego stanu i prognozy pogody;</u> <u>5) opisuje przebieg roczny temperatur powietrza i opadów atmosferycznych we własnym regionie oraz podaje cechy klimatu lokalnego miejsca zamieszkania;</u> <u>6) porównuje strefy klimatyczne i typy klimatów na Ziemi;</u> <u>7) przedstawia piękno, potęgę oraz dynamikę zmian zachodzących w atmosferze, wyjaśnia przyczyny tych zmian, ukazuje ich zagrożenia i skutki w formie prezentacji fotograficzno-opisowej.</u></p>	<p><i>atmosferycznych, potrafi je interpretować oraz identyfikować zjawiska z nimi związane;</i> 3) <i>wyjaśnia na przykładach genezę wiatrów stałych, okresowych oraz lokalnych i określa ich znaczenie dla przebiegu pogody;</i> 4) <i>przedstawia uwarunkowania cech klimatów strefowych i astrefowych;</i> 5) <i>na podstawie własnych obserwacji i innych źródeł informacji identyfikuje czynniki warunkujące mikroklimat miejsca, w którym zlokalizowana jest jego szkoła;</i> 6) <i>rozpoznaje strefę klimatyczną i typ klimatu na podstawie rocznego przebiegu temperatury powietrza i sum opadów atmosferycznych;</i> 7) <i>dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów atmosferycznych.</i></p>		<p>temperatury powietrza i opadów; 3) <i>wyjaśnia na przykładach genezę wiatrów (stałych i okresowych oraz lokalnych) i wskazuje ich znaczenie dla przebiegu pogody i działalności gospodarczej (rolnictwa, komunikacji);</i> 4) <i>charakteryzuje strefy klimatyczne i typy klimatu na Ziemi i uzasadnia ich zasięgi;</i> 5) <i>rozpoznaje strefę klimatyczną i typ klimatu na podstawie rocznego przebiegu temperatury powietrza i sum opadów;</i> 6) <i>przygotowuje krótkoterminową prognozę pogody na podstawie mapy synoptycznej oraz obserwacji i pomiarów meteorologicznych.</i></p>
I	<p>IV. Hydrosfera: zasoby wód na Ziemi, morza, prądy morskie, sieć rzeczna, lodowce. Uczeń: 1) <i>wyjaśnia różnicowanie rodzajów i wielkości zasobów wód na Ziemi oraz we własnym regionie;</i> 2) <i>przedstawia cechy fizykochemiczne wód morskich oraz dostrzega problem ich zanieczyszczenia;</i> 3) <i>objaśnia mechanizm powstawania i układ powierzchniowych prądów morskich oraz ocenia ich wpływ na</i></p>	<p>IV. Dynamika procesów hydrologicznych: ruchy wody morskiej, wody podziemne i źródła, ustroje rzeczne, typy jezior. Uczeń: 1) <i>wyjaśnia mechanizm falowania wód morskich i upwellingu oraz wpływ mechanizmu ENSO na środowisko geograficzne;</i> 2) <i>wyróżnia rodzaje wód podziemnych, w tym występujących w okolicy szkoły oraz wyjaśnia powstawanie źródeł;</i></p>	BRAK	<p>4. Sfery Ziemi – hydrosfera. Uczeń: 1) <i>omawia cechy cyklu hydrologicznego w różnych warunkach klimatycznych;</i> 2) <i>opisuje występowanie i zasoby wód w oceanach i na lądach (jeziora, rzeki, lodowce, wody podziemne);</i> 3) <i>charakteryzuje sieć rzeczna i typy genetyczne jezior na poszczególnych kontynentach;</i></p>

<p>życie i gospodarkę człowieka; 4) wyjaśnia zróżnicowanie sieci rzecznej na Ziemi; 5) wyjaśnia proces powstawania lodowców i przedstawia ich występowanie na Ziemi; 6) przedstawia wpływ zanikania pokrywy lodowej w obszarach okołobiegunowych na gospodarkę, życie mieszkańców i ich tożsamość kulturową.</p>	<p>3) przedstawia uwarunkowania występowania wód podziemnych oraz ich znaczenie gospodarcze; 4) rozpoznaje i opisuje cechy ustrojów rzecznych na świecie, w tym ustroju rzeki płynącej najbliżej jego szkoły; 5) wyjaśnia powstawanie różnych typów jezior na Ziemi.</p>		<p>4) rozpoznaje i opisuje cechy ustrojów rzecznych wybranych rzek; 5) wyjaśnia krajobrazowe i gospodarcze funkcje rzek i jezior; 6) objaśnia mechanizm powstawania i układu powierzchniowych prądów morskich, falowania, pływów, upwellingu oraz ich wpływ na warunki klimatyczne i środowisko życia wybrzeży; 7) wskazuje możliwości gospodarczego wykorzystania oceanów i ocenia wpływ człowieka na ekosystemy mórz i oceanów; 8) wyjaśnia powstawanie źródeł i ocenia przyrodnicze i gospodarcze znaczenie wód podziemnych; 9) wyjaśnia przyczyny różnej wysokości występowania granicy wiecznego śniegu w różnych szerokościach geograficznych; 10) wyjaśnia proces powstawania lodowców na przykładach z różnych kontynentów; 11) wskazuje na mapach zasięg obszarów współcześnie zlodzonych i ocenia wpływ zmian klimatycznych na zmiany</p>
---	--	--	--

				zasięgu tych obszarów; 12) opisuje na przykładach następstwa nieracjonalnej gospodarki wodnej w wybranych regionach świata i wskazuje działania wspomagające racjonalne gospodarowanie wodą.
I	<p>V. Litosfera: związek budowy wnętrza Ziemi z tektoniką płyt litosfery, procesy wewnętrzne i zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi i ich skutki, skały. <i>Uczeń:</i></p> <p>1) wyjaśnia związek budowy wnętrza Ziemi z ruchem płyt litosfery i jego wpływ na genezę procesów endogenicznych;</p> <p>2) wyjaśnia przebieg głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi (ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia ziemi);</p> <p>3) charakteryzuje główne procesy zewnętrzne modelujące powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja) oraz skutki rzeźbotwórczej działalności rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzeń;</p> <p>4) rozpoznaje wybrane rodzaje skał oraz przedstawia ich gospodarcze zastosowanie.</p>	<p>V. Dynamika procesów geologicznych i geomorfologicznych: najważniejsze wydarzenia w dziejach Ziemi, minerały, geneza i wykorzystanie skał, procesy rzeźbotwórcze i ich efekty (wietrzeń, erozja, transport, akumulacja, ruchy masowe), odkrywka geologiczna. <i>Uczeń:</i></p> <p><u>1) rozumie zasady ustalania wieku względnego i bezwzględnego skał oraz wydarzeń geologicznych;</u></p> <p>2) charakteryzuje najważniejsze wydarzenia geologiczne i przyrodnicze w dziejach Ziemi (fałdowania, transgresje i regresje morskie, zlodowacenia, rozwój świata organicznego i jego wymieranie) oraz odtwarza je na podstawie analizy profilu geologicznego;</p> <p><u>3) wyróżnia główne minerały skałotwórcze, klasyfikuje skały, przedstawia genezę skał magmowych, osadowych i przeobrażonych;</u></p> <p><u>4) podczas lekcji w terenie rozpoznaje rodzaje skał występujących na powierzchni oraz wykorzystywanych</u></p>	BRAK	<p>5. Sfery Ziemi – litosfera.</p> <p><i>Uczeń:</i></p> <p>1) opisuje skład mineralogiczny skorupy ziemskiej, główne grupy i rodzaje skał oraz ich gospodarcze zastosowanie i ocenia zmiany środowiska przyrodniczego związane z eksploatacją surowców mineralnych;</p> <p>2) charakteryzuje najważniejsze wydarzenia geologiczne i przyrodnicze w dziejach Ziemi (fałdowania, dryf kontynentów, transgresje i regresje morskie, zlodowacenia, rozwój świata organicznego);</p> <p>3) planuje i przeprowadza obserwację odkrywki lub odsłonięcia geologicznego;</p> <p>4) ocenia zmiany środowiska w holocenie związane z działalnością człowieka;</p> <p>5) charakteryzuje główne procesy wewnętrzne prowadzące do urozmaicenia</p>

	<p><u>w budownictwie w najbliższej okolicy;</u> 5) <i>charakteryzuje zjawiska wietrzenia fizycznego i chemicznego, krasowienia oraz opisuje produkty i formy powstałe w wyniku tych procesów;</i> 6) <i>wykazuje wpływ czynników przyrodniczych i działalności człowieka na grawitacyjne ruchy masowe i podaje sposoby zapobiegania im oraz minimalizowania ich następstw;</i> 7) <u>przedstawia przykłady ograniczeń w zakresie zagospodarowania terenu wynikające z budowy geologicznej podłoża, rzeźby i grawitacyjnych ruchów masowych;</u> 8) <u>dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów geologicznych na Ziemi, wykorzystując technologie geoinformacyjne;</u> 9) <i>wyjaśnia wpływ procesów geologicznych na powstanie głównych struktur tektonicznych i ukształtowanie powierzchni Ziemi na wybranych przykładach;</i> 10) <i>analizuje podczas zajęć w terenie odkrywkę geologiczną i wnioskuje na jej podstawie o przeszłości geologicznej obszaru;</i> 11) <u>dokonuje obserwacji i sporządza dokumentację procesów geologicznych i geomorfologicznych zachodzących w okolicy miejsca zamieszkania oraz przedstawia ich wyniki w wybranej formie.</u></p>		<p>powierzchni Ziemi – wulkanizm, plutonizm, ruchy skorupy ziemskiej, wstrząsy tektoniczne, ruchy górotwórcze (paleozoiczne, mezozoiczne, kenozoiczne) oraz formy powstałe w ich wyniku; 6) <i>charakteryzuje zjawiska wietrzenia fizycznego i chemicznego (np. kras, lateryzacja) oraz opisuje produkty i formy powstałe w wyniku tych procesów;</i> 7) <i>opisuje przebieg oraz efekty erozji i akumulacji wodnej (rzecznej, morskiej, jeziornej), lodowcowej i eolicznej;</i> 8) <i>wykazuje wpływ cech budowy geologicznej i działalności człowieka na grawitacyjne ruchy masowe (obrywanie, spęływanie, osuwanie);</i> 9) <i>opisuje cechy ukształtowania powierzchni Ziemi jako efekt oddziaływania procesów wewnętrznych i zewnętrznych dla wybranego regionu.</i></p>
--	---	--	---

<p>I</p>	<p>VI. Pedosfera i biosfera: procesy glebotwórcze, typy gleb, strefowość i piętrowość gleb oraz roślinności. Uczeń:</p> <p>1) przedstawia czynniki i przebieg głównych procesów glebotwórczych, w tym zachodzących na obszarze, na którym zlokalizowana jest szkoła;</p> <p>2) wyróżnia cechy głównych typów gleb strefowych i niestrefowych, wyjaśnia ich rozmieszczenie na Ziemi;</p> <p>3) identyfikuje czynniki wpływające na piętrowe zróżnicowanie roślinności na Ziemi;</p> <p>4) wyjaśnia zależności między klimatem, występowaniem typów gleb i formacji roślinnych w układzie strefowym.</p>	<p>VI. Gleby: profil glebowy, przydatność rolnicza. Uczeń:</p> <p>1) rozpoznaje typ gleby i wnioskuje o przebiegu procesu glebotwórczego na podstawie obserwacji profilu glebowego podczas zajęć w terenie;</p> <p>2) ocenia przydatność rolniczą wybranych typów gleb na świecie.</p>	<p>BRAK</p>	<p>6. Sfery Ziemi – pedosfera i biosfera. Uczeń:</p> <p>1) charakteryzuje procesy glebotwórcze i omawia cechy głównych rodzajów gleb strefowych i niestrefowych oraz ocenia ich przydatność rolniczą;</p> <p>2) planuje i przeprowadza obserwację profilu glebowego w miejscu zamieszkania;</p> <p>3) wyjaśnia zróżnicowanie formacji roślinnych na Ziemi i piętrowość roślinną na Ziemi oraz przyporządkowuje typowe gatunki flory i fauny dla poszczególnych stref krajobrazowych Ziemi.</p>
<p>II</p>	<p>VII. Podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata: mapa podziału politycznego, system kolonialny i jego rozpad, procesy integracyjne i dezintegracyjne na świecie, konflikty zbrojne i terroryzm, podstawowe wskaźniki rozwoju. Uczeń:</p> <p>1) posługuje się mapą podziału politycznego świata do analizy procesów społeczno-ekonomicznych;</p> <p>2) wskazuje na mapie obszary kolonialne krajów europejskich w połowie XX w. i podaje przyczyny</p>	<p>VII. Współpraca i konflikty: sieć powiązań postkolonialnych, organizacje współpracy politycznej, społecznej i gospodarczej, przyczyny i skutki konfliktów zbrojnych. Uczeń:</p> <p>1) wykazuje wpływ dawnych systemów kolonialnych na współczesną sieć powiązań politycznych, gospodarczych i kulturowych państw;</p> <p>2) wyjaśnia rolę ważniejszych międzynarodowych organizacji w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym różnych regionów świata, w tym znaczenie Unii</p>	<p>2. Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń:</p> <p>1) klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; wyróżnia regiony bogate i biedne (bogatą Północ i biedne Południe) i podaje przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów świata [...];</p> <p>14) podaje przykłady procesów globalizacji i ich wpływu na rozwój regionalny i lokalny;</p>	<p>7. Klasyfikacja państw świata. Uczeń:</p> <p>1) wyróżnia kryteria podziału państw według PKB na jednego mieszkańca oraz Wskaźnika Rozwoju Społecznego (HDI);</p> <p>2) porównuje strukturę PKB państw znajdujących się na różnych poziomach rozwoju gospodarczego;</p> <p>3) odczytuje na mapach aktualny podział polityczny.</p> <p>9. Działalność gospodarcza na świecie. Uczeń:</p>

<p><u>rozpadu systemu kolonialnego;</u> <u>3) dyskutuje na temat wpływu kolonializmu i jego rozpadu na współczesny podział polityczny świata, zróżnicowanie struktur ludnościowych, migracje ludności, występowanie konfliktów zbrojnych i dysproporcje w rozwoju państw;</u> <i>4) przedstawia przyczyny oraz pozytywne i negatywne skutki integracji politycznej i gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej oraz procesów dezintegracyjnych na wybranych przykładach;</i> <i>5) wskazuje na mapie miejsca ważniejszych konfliktów zbrojnych i podaje przykłady aktów terrorystycznych w wybranych regionach świata w XXI w.;</i> <u>6) dyskutuje na temat wpływu mediów na społeczny odbiór przyczyn i skutków konfliktów na świecie na wybranych przykładach;</u> <i>7) analizuje zróżnicowanie przestrzenne państw świata według wskaźników rozwoju – PKB na jednego mieszkańca, Wskaźnika Rozwoju Społecznego (HDI), Wskaźnika Ubóstwa Społecznego (HPI);</i> <i>8) porównuje strukturę PKB państw znajdujących się na różnym poziomie rozwoju gospodarczego oraz ocenia strukturę PKB Polski na tle innych</i></p>	<p><u>Europejskiej w przemianach społeczno-gospodarczych państw zintegrowanych;</u> <i>3) wyjaśnia przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych w wybranych regionach świata oraz ich wpływ na zmiany granic państw, migracje ludności, struktury społeczne, gospodarkę i środowisko przyrodnicze.</i></p>	<p>15) wyjaśnia współczesne zmiany na mapie politycznej świata; 16) wyjaśnia na wybranych przykładach (w skali lokalnej, regionalnej i globalnej) przyczyny procesów integracyjnych i ich skutki gospodarcze, społeczne i polityczne.</p>	<p>14) wskazuje i uzasadnia pozytywne i negatywne skutki globalizacji i integracji politycznej; 15) wyjaśnia przyczyny i przebieg konfliktów zbrojnych w wybranych regionach współczesnego świata.</p>
--	---	--	---

	<i>krajów.</i>			
II	<p>VIII. Przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze: rozmieszczenie i liczba ludności, przemiany demograficzne, migracje, zróżnicowanie narodowościowe, etniczne i religijne, kręgi kulturowe, sieć osadnicza, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich. Uczeń:</p> <p>1) wskazuje obszary koncentracji ludności i małej gęstości zaludnienia oraz określa czynniki i prawidłowości w zakresie rozmieszczenia ludności świata;</p> <p>2) analizuje i wyjaśnia zmiany liczby ludności świata oraz przestrzenne zróżnicowanie wielkości wskaźników: urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego;</p> <p>3) opisuje etapy rozwoju demograficznego ludności na przykładach wybranych krajów świata oraz ocenia konsekwencje eksplozji demograficznej lub regresu demograficznego w wybranych państwach;</p> <p>4) rozumie społeczno-kulturowe uwarunkowania zróżnicowania modelu rodziny i poziomu dzietności w różnych regionach świata;</p> <p>5) omawia przyczyny i konsekwencje procesu starzenia się ludności oraz jego zróżnicowania na świecie;</p>	<p>VIII. Zróżnicowanie struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych: struktury językowe i wykształcenia, kulturowe postrzeganie przestrzeni, zwartość socjoetniczna, fazy urbanizacji, procesy metropolizacji, typy fizjonomiczne i funkcje miast, formy zespołów miejskich. Uczeń:</p> <p>1) charakteryzuje strukturę językową ludności świata oraz wyjaśnia proces upowszechniania się wybranych języków na świecie i podaje jego konsekwencje;</p> <p>2) analizuje zróżnicowanie struktury wykształcenia ludności na świecie i wykazuje jej związek z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego;</p> <p>3) rozumie na czym polega kulturowe postrzeganie przestrzeni przez człowieka oraz na podstawie materiałów źródłowych analizuje różnice w jej postrzeganiu w różnych kręgach kulturowych;</p> <p>4) dyskutuje na temat problemów państw o różnej strukturze etnicznej (zwartości socjoetnicznej);</p> <p>5) wyróżnia fazy urbanizacji oraz charakteryzuje procesy metropolizacji;</p> <p>6) identyfikuje funkcje, typy fizjonomiczne miast i formy zespołów miejskich na świecie, wiąże typy</p>	<p>1. Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata. Uczeń:</p> <p>1) wyróżnia i charakteryzuje obszary o optymalnych i trudnych warunkach do zamieszkania w skali globalnej i regionalnej; formułuje prawidłowości rządzące rozmieszczeniem ludności na świecie;</p> <p>2) charakteryzuje główne procesy demograficzne (fazy przejścia demograficznego i przejścia epidemiologicznego) na przykładzie całego świata i poszczególnych kontynentów;</p> <p>3) klasyfikuje migracje, podaje ich przyczyny i ocenia skutki tego zjawiska; charakteryzuje współczesne kierunki emigracji Polaków i czynniki wpływające na atrakcyjność niektórych państw dla imigrantów;</p> <p>4) wyjaśnia zróżnicowanie procesów urbanizacji na świecie; opisuje procesy tworzenia się aglomeracji miejskich oraz ich formy;</p> <p>5) identyfikuje i wyjaśnia procesy wzrostu liczby ludności oraz ekspansji przestrzennej wielkich metropolii świata (np.</p>	<p>8. Ludność. Uczeń:</p> <p>1) analizuje, wyjaśnia i ocenia warunki przyrodnicze dla osiedlania się ludzi (na przykładach różnych regionów świata);</p> <p>2) określa cechy rozmieszczenia ludności na Ziemi, wskazując obszary jej koncentracji i słabego zaludnienia;</p> <p>3) analizuje przestrzenne różnice w wielkości wskaźników: urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego;</p> <p>4) opisuje etapy rozwoju demograficznego ludności na przykładach z wybranych państw świata;</p> <p>5) ocenia konsekwencje eksplozji demograficznej lub regresu demograficznego w wybranych państwach;</p> <p>6) charakteryzuje przyczyny i konsekwencje migracji ludności w różnych państwach;</p> <p>7) przedstawia procesy urbanizacyjne na świecie i zróżnicowanie poziomu życia ludzi w miastach różnych typów i wielkości;</p> <p>8) wyjaśnia zróżnicowanie struktury zatrudnienia w wybranych państwach i jej</p>

<p>6) <i>charakteryzuje główne kierunki i przyczyny migracji ludności na świecie;</i> <u>7) dyskutuje na temat skutków wielkich ruchów migracyjnych dla społeczeństw i gospodarki wybranych państw świata, ze szczególnym uwzględnieniem krajów Europy, w tym Polski;</u> 8) <i>odróżnia uchodźstwo od migracji ekonomicznej oraz opisuje problemy uchodźców, w tym dzieci, na wybranych przykładach z Europy i innych regionów świata;</i> 9) <i>charakteryzuje strukturę narodowościową ludności świata i Polski oraz zróżnicowanie etniczne w wybranych regionach świata;</i> 10) <i>charakteryzuje zróżnicowanie religijne ludności świata i Polski oraz wpływ religii na życie społeczne i gospodarkę;</i> <u>11) wyróżnia główne kręgi kulturowe, przedstawia wartości wyznawane przez ich społeczności oraz wkład w dziedzictwo kulturowe ludzkości;</u> 12) <i>charakteryzuje zróżnicowanie poziomu rozwoju sieci osadniczej na świecie, wiążąc go ze środowiskiem przyrodniczym i kulturowym oraz etapem rozwoju gospodarczego;</i> 13) <i>określa główne przyczyny i skutki urbanizacji oraz analizuje zróżnicowanie wskaźnika urbanizacji na świecie i w Polsce;</i></p>	<p><i>fizjonomiczne miast z kręgami cywilizacyjnymi oraz poziomem rozwoju gospodarczego państw.</i></p>	<p>poznaje przyczyny powstawania dzielnic nędzy, wzrostu przestępczości, degradacji środowiska przyrodniczego, problemów komunikacyjnych); 6) wyjaśnia znaczenie kultury i tradycji regionalnych w procesie różnicowania się regionów pod względem rozwoju społecznego i gospodarczego (np. wyjaśnia rolę tradycji w rozwoju przedsiębiorczości w państwach Azji Południowo-Wschodniej).</p>	<p>związek z poziomem rozwoju państwa; 9) <i>charakteryzuje strukturę etniczną i narodowościową ludności świata;</i> 10) <i>określa strukturę funkcjonalno-przestrzenną różnych miast i ocenia jej zmiany wraz z rozwojem państw;</i> 11) <i>charakteryzuje zróżnicowanie religijne ludności świata i ocenia wpływ religii na postawy społeczne i gospodarkę;</i> 12) <i>wskazuje przyczyny i konsekwencje upowszechniania się wybranych języków na świecie.</i></p>
--	---	---	--

	<p><u>14) identyfikuje główne czynniki rozwoju obszarów wiejskich na świecie oraz wyjaśnia przyczyny depopulacji niektórych wsi w Polsce;</u> <u>15) korzysta z map cyfrowych dostępnych w internecie w analizie sieci osadniczej wybranych regionów świata.</u></p>			
II	<p>IX. Uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej: rola poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym, procesy globalizacji, współpraca międzynarodowa, gospodarka oparta na wiedzy, społeczeństwo informacyjne. Uczeń:</p> <p><u>1) wyjaśnia przyczyny i formułuje twierdzenia o prawidłowościach w zakresie zmiany roli sektorów gospodarki (rolnictwa, przemysłu i usług) w rozwoju cywilizacyjnym dla wybranych krajów świata, w tym Polski;</u> <u>2) charakteryzuje przejawy procesów globalizacji w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym, dyskutuje na temat skutków tego procesu dla Polski i podaje ich przykłady na podstawie własnych obserwacji;</u> <u>3) analizuje strukturę i kierunki międzynarodowej wymiany towarowej, ocenia miejsce i strukturę handlu zagranicznego Polski oraz uzasadnia potrzebę przestrzegania</u></p>	<p>IX. Struktura gospodarki i tendencje rozwoju gospodarczego: klasyfikacja gospodarki, związki usług i działalności przemysłowej, zmiany w strukturze i sektorach gospodarki. Uczeń:</p> <p><u>1) stosuje w analizach gospodarczych Polską Klasyfikację Działalności (PKD);</u> <u>2) dostrzega zacieranie się granic między sektorem przemysłowym i usługowym na przykładzie budownictwa oraz działalności firm informatycznych;</u> <u>3) wykazuje wpływ procesu globalizacji i rozwoju nowych technologii na zmiany w zatrudnieniu według sektorów gospodarki oraz przemiany wewnątrzsektorowe na wybranych przykładach.</u></p>	<p>2. Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń:</p> <p>3) opisuje główne obszary upraw i chowu zwierząt na świecie, wyjaśnia ich zróżnicowanie przestrzenne; 5) opisuje zmiany w funkcji obszarów wiejskich na wybranych przykładach (np. w Unii Europejskiej, w regionach turystycznych w państwach rozwijających się); potrafi wyjaśnić szanse i zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i mieszkańców poszczególnych regionów, wynikające z procesów przemian zachodzących na terenach wiejskich; 6) charakteryzuje kierunki zmian w powierzchni lasów na świecie (w wyniku procesów wylesiania i zalesiania) i podaje przykłady gospodarowania zasobami leśnymi (pozytywne i negatywne);</p>	<p>9. Działalność gospodarcza na świecie. Uczeń:</p> <p>1) wyjaśnia wpływ czynników przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych na rozwój rolnictwa; 2) wykazuje zależności między rodzajami produkcji rolnej a warunkami naturalnymi i rozmieszczeniem ludności oraz charakteryzuje różne typy rolnictwa na świecie; 3) wskazuje problemy związane z upowszechnianiem się roślin uprawnych zmodyfikowanych genetycznie i wskazuje rejony ich upraw; 5) uzasadnia konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi na świecie; 6) wskazuje możliwości rozwoju wykorzystania zasobów oceanów i mórz; 7) charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia energii postępujące wraz z rozwojem</p>

	<p><i>zasad sprawiedliwego handlu;</i> <u>4) charakteryzuje główne cechy gospodarki opartej na wiedzy i czynniki wpływające na jej innowacyjność i rozwój w Polsce oraz innych krajach świata;</u> <u>5) wykazuje znaczenie kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym;</u> <u>6) dyskutuje na temat przejawów i skutków kształtowania się społeczeństwa informacyjnego.</u></p>		<p>7) charakteryzuje cechy gospodarki morskiej i podaje przykłady wykorzystania oceanu światowego oraz zagrożeń wynikających ze zbyt intensywnej eksploatacji zasobów morskich; 8) charakteryzuje i ocenia zróżnicowanie i zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie; dokonuje oceny zjawiska uzależnienia produkcji energii na świecie od źródeł zaopatrzenia surowców nieodnawialnych, potrafi wyjaśnić twierdzenie „ropa rządzi światem”; 9) wyjaśnia, na czym polegają zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych; 10) przedstawia cechy przemysłu wysokiej technologii i podaje przykłady jego lokalizacji na świecie; poznaje nowe funkcje ośrodków przemysłowych i nowe formy przestrzenne – technopolie, klastry i dystrykty przemysłowe; 11) charakteryzuje wybrane</p>	<p>gospodarczym państw świata i ocenia skutki wynikające z rosnącego zużycia energii oraz konieczność pozyskiwania nowych źródeł energii; 8) wskazuje wpływ czynników lokalizacji przemysłu na rozmieszczenie i rozwój wybranych branż; 9) uzasadnia różnice ilościowe i jakościowe produkcji przemysłowej państw na różnym poziomie rozwoju gospodarczego i ocenia wpływ przemysłu zawansowanych technologii na rozwój gospodarczy i jakość życia; 10) charakteryzuje znaczenie usług materialnych i niematerialnych; 11) planuje i prowadzi badania zróżnicowania usług w miejscu zamieszkania; 12) przedstawia, na podstawie danych statystycznych, poziom zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego; 13) analizuje kierunki geograficzne i strukturę towarową eksportu i importu</p>
II	<p>X. Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo: czynniki rozwoju rolnictwa, struktura użytków rolnych, obszary upraw i chów zwierząt, zrównoważona gospodarka leśna, rybactwo (morskie i śródlądowe, akwakultura). Uczeń: 1) wyjaśnia wpływ czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na rozwój rolnictwa na świecie; <u>2) porównuje strukturę użytków rolnych w Polsce z wybranymi krajami świata;</u> 3) wyjaśnia zasięg geograficzny głównych upraw i chowu zwierząt na świecie; 4) wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika lesistości na świecie i w Polsce, przedstawia wielorakie wartości lasu oraz uzasadnia konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi zgodnie z zasadami zrównoważonej gospodarki leśnej i ochrony przyrody;</p>	<p>X. Zróżnicowanie gospodarki rolnej: typy rolnictwa i główne regiony rolnicze na świecie, rolnictwo uprzemysłowione a rolnictwo ekologiczne, uprawy roślin modyfikowanych genetycznie. Uczeń: 1) <i>charakteryzuje różne typy rolnictwa, przedstawia ich uwarunkowania oraz wyróżnia główne cechy regionów rolniczych na świecie;</i> 2) <i>przedstawia zasady rolnictwa ekologicznego, wykazuje różnice między rolnictwem uprzemysłowionym i rolnictwem ekologicznym oraz przedstawia ich wady i zalety;</i> 3) identyfikuje problemy związane z upowszechnianiem się roślin uprawnych modyfikowanych genetycznie i wyjaśnia rozmieszczenie obszarów ich upraw; 4) <i>dostrzega dylematy związane</i></p>	<p>7) charakteryzuje cechy gospodarki morskiej i podaje przykłady wykorzystania oceanu światowego oraz zagrożeń wynikających ze zbyt intensywnej eksploatacji zasobów morskich; 8) charakteryzuje i ocenia zróżnicowanie i zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie; dokonuje oceny zjawiska uzależnienia produkcji energii na świecie od źródeł zaopatrzenia surowców nieodnawialnych, potrafi wyjaśnić twierdzenie „ropa rządzi światem”; 9) wyjaśnia, na czym polegają zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych; 10) przedstawia cechy przemysłu wysokiej technologii i podaje przykłady jego lokalizacji na świecie; poznaje nowe funkcje ośrodków przemysłowych i nowe formy przestrzenne – technopolie, klastry i dystrykty przemysłowe; 11) charakteryzuje wybrane</p>	<p>gospodarczym państw świata i ocenia skutki wynikające z rosnącego zużycia energii oraz konieczność pozyskiwania nowych źródeł energii; 8) wskazuje wpływ czynników lokalizacji przemysłu na rozmieszczenie i rozwój wybranych branż; 9) uzasadnia różnice ilościowe i jakościowe produkcji przemysłowej państw na różnym poziomie rozwoju gospodarczego i ocenia wpływ przemysłu zawansowanych technologii na rozwój gospodarczy i jakość życia; 10) charakteryzuje znaczenie usług materialnych i niematerialnych; 11) planuje i prowadzi badania zróżnicowania usług w miejscu zamieszkania; 12) przedstawia, na podstawie danych statystycznych, poziom zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego; 13) analizuje kierunki geograficzne i strukturę towarową eksportu i importu</p>

	<p>5) wykazuje <u>znaczenie przyrodnicze, społeczne i gospodarcze lasów</u>;</p> <p>6) <u>wyjaśnia rozmieszczenie głównych łowisk oraz dyskutuje na temat możliwości wykorzystania zasobów biologicznych morza i wód śródlądowych, rozwoju akwakultury w kontekście zachowania równowagi ekosystemów wodnych.</u></p>	<p><u>z wykorzystaniem roślin modyfikowanych genetycznie.</u></p>	<p>obszary intensywnie zagospodarowywane turystycznie na świecie; wyjaśnia, dlaczego zmieniają się kierunki wyjazdów turystycznych Polaków; identyfikuje skutki rozwoju turystyki dla środowiska przyrodniczego;</p> <p>12) ocenia rolę nowoczesnych usług komunikacyjnych w funkcjonowaniu gospodarki i w życiu codziennym;</p> <p>13) wyjaśnia zmiany zachodzące w kierunkach i natężeniu ruchu osób i towarów; wskazuje przykłady lokalizacji nowoczesnych terminali i ich rolę w rozwoju regionów.</p>	<p>w wybranych państwach.</p>
II	<p>XI. Przemysł: czynniki lokalizacji, przemysł tradycyjny i zaawansowanych technologii, deindustrializacja i reindustrializacja, struktura produkcji energii i bilans energetyczny, zmiany wykorzystania poszczególnych źródeł energii, dylematy rozwoju energetyki jądrowej. Uczeń:</p> <p><u>1) wyjaśnia zmieniającą się rolę czynników lokalizacji przemysłu oraz ich wpływ na rozmieszczenie i rozwój wybranych jego działów;</u></p> <p><u>2) porównuje cechy przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii oraz analizuje gospodarcze i społeczne skutki rozwoju nowoczesnego przemysłu;</u></p> <p><u>3) analizuje przebieg i konsekwencje procesów deindustrializacji w wybranych państwach świata oraz uzasadnia rolę procesów reindustrializacji na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy</u></p>	<p>XI. Przemiany sektora przemysłowego i budownictwa: czynniki lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii, obszary koncentracji przemysłu, rozwój i rola budownictwa w gospodarce. Uczeń:</p> <p><u>1) na wybranych przykładach wykazuje różnice między czynnikami lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii oraz wyjaśnia zmiany znaczenia tych czynników w procesie rozwoju cywilizacyjnego;</u></p> <p><u>2) wskazuje obszary koncentracji przemysłu (ważniejsze ośrodki przemysłowe, technopolie, okręgi) na świecie i w Polsce oraz wyjaśnia istotę i rolę klastrów w budowie gospodarki opartej na wiedzy;</u></p> <p><u>3) wyjaśnia zmiany struktury przestrzennej przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii na świecie oraz określa udział Polski w tych zmianach;</u></p>		

	<p><u>i Polski;</u> 4) <u>charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia energii, z uwzględnieniem podziału na źródła odnawialne i nieodnawialne oraz porównuje strukturę produkcji energii w Polsce ze strukturą w innych krajach w kontekście bezpieczeństwa energetycznego;</u> 5) <u>ocenia stan i zmiany bilansu energetycznego świata i Polski, przedstawia skutki rosnącego zapotrzebowania na energię, jego wpływ na środowisko geograficzne oraz uzasadnia konieczność podejmowania działań na rzecz ograniczania tempa wzrostu zużycia energii;</u> 6) <u>dyskutuje na temat pozytywnych i negatywnych skutków stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii;</u> 7) <u>analizuje wykorzystanie energetyki jądrowej na świecie, dyskutuje na temat problemów związanych z jej rozwojem oraz rozumie potrzebę społecznej debaty nad decyzją o wykorzystaniu jej w Polsce.</u></p>	<p><u>4) przedstawia czynniki rozwoju budownictwa oraz jego rolę w gospodarce na przykładzie wybranych państw świata i Polski;</u> <u>5) podaje argumenty przemawiające za potrzebą zharmonizowania stylu budownictwa z istniejącym krajobrazem przyrodniczym i kulturowym.</u></p>		
<p>III.</p>	<p>XII. Usługi: zróżnicowanie sektora usług, rola usług komunikacyjnych, edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym, rodzaje transportu,</p>	<p>XII. Rola tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym: transport, łączność, usługi edukacyjne, badawczo-rozwojowe, finansowe i turystyczne. Uczeń:</p>		

	<p>atrakcyjność regionów turystycznych świata. Uczeń:</p> <p>1) <i>charakteryzuje zróżnicowanie sektora usługowego, analizuje jego strukturę w Polsce i innych wybranych państwach świata;</i></p> <p>2) przedstawia stopień zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego;</p> <p>3) <i>wyjaśnia znaczenie usług komunikacyjnych (transportu i łączności), edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz handlowej wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym świata;</i></p> <p>4) <i>przedstawia zalety i wady różnych rodzajów transportu oraz charakteryzuje uwarunkowania ich rozwoju w wybranych państwach świata, w tym w Polsce;</i></p> <p>5) <u>na podstawie zebranych informacji, danych statystycznych i map formułuje wnioski dotyczące atrakcyjności wybranych regionów turystycznych świata.</u></p>	<p><u>1) wykazuje na podstawie danych statystycznych i map tematycznych zróżnicowanie udziału poszczególnych rodzajów transportu w przewozach na świecie i w Polsce;</u></p> <p><u>2) wykazuje rolę telekomunikacji w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego;</u></p> <p><u>3) identyfikuje prawidłowości dotyczące przestrzennego zróżnicowania dostępności do usług edukacyjnych oraz nakładów na prace badawczo-rozwojowe na świecie;</u></p> <p><u>4) wykazuje znaczenie usług finansowych w rozwoju innych sektorów gospodarki oraz wskazuje główne centra finansowe na świecie;</u></p> <p><u>5) wyróżnia rodzaje usług turystycznych oraz wyjaśnia przyczyny i skutki społeczno-kulturowe i gospodarcze szybkiego ich rozwoju na świecie;</u></p> <p><u>6) korzystając z danych statystycznych analizuje rolę usług turystycznych w rozwoju regionów świata;</u></p> <p><u>7) analizuje mapę miejsc pielgrzymkowych na świecie i w Polsce oraz dostrzega wartości przestrzeni „miejsc świętych”.</u></p>		
<p>III.</p>	<p>XIII. Człowiek a środowisko geograficzne – konflikty interesów: wpływ działalności człowieka na atmosferę na przykładzie smogu, inwestycji hydrologicznych na</p>	<p>-</p>	<p>3. Relacja człowiek-środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój. Uczeń: 1) formułuje problemy wynikające z eksploatacji</p>	<p>BRAK</p>

<p>środowisko geograficzne, rolnictwa, górnictwa i turystyki na środowisko geograficzne, transportu na warunki życia i degradację środowiska przyrodniczego, zagospodarowania miast i wsi na krajobraz kulturowy, konflikt interesów człowiek – środowisko, procesy rewitalizacji i działania proekologiczne. Uczeń:</p> <p><u>1) wykazuje na przykładzie wybranych miejscowości wpływ działalności człowieka na powstawanie smogu typu londyńskiego i fotochemicznego oraz na podstawie dostępnych źródeł podaje przyczyny i proponuje sposoby zapobiegania powstawaniu tego zjawiska;</u></p> <p><u>2) ocenia wpływ wielkich inwestycji hydrologicznych (np. Zapory Trzech Przełomów na Jangcy, Wysokiej Tamy na Nilu, zapory na rzece Omo zasilającej Jezioro Turkana) na środowisko geograficzne;</u></p> <p><i>3) analizuje na przykładach ze świata i Polski wpływ działalności rolniczej, w tym płodozmianu i monokultury rolnej, chemizacji i mechanizacji rolnictwa, melioracji i nadmiernego wypasu zwierząt na środowisko przyrodnicze;</i></p> <p><u>4) wyjaśnia wpływ górnictwa na środowisko przyrodnicze na przykładzie odkrywkowych i głębinowych kopalni w Polsce i na świecie oraz dostrzega konieczność</u></p>		<p>zasobów odnawialnych i nieodnawialnych; potrafi przewidzieć przyrodnicze i pozaprzyrodnicze przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej; [...]</p> <p>4) wykazuje na przykładach, że zbyt intensywne wykorzystanie rolnicze gleb oraz nieumiejętne zabiegi agrotechniczne powodują w wielu częściach świata degradację gleb, co w konsekwencji prowadzi do spadku produkcji żywności, a w niektórych regionach świata do głodu i ubóstwa;</p> <p>5) wykazuje na przykładach pozaprzyrodnicze czynniki zmieniające relacje człowiek – środowisko przyrodnicze (rozszerzenie udziału technologii energooszczędnych, zmiany modelu konsumpcji, zmiany poglądów dotyczących ochrony środowiska).</p>	
--	--	--	--

<p><u>rekultywacji terenów pogórnich;</u> <u>5) analizuje wpływ dynamicznego rozwoju turystyki na środowisko geograficzne oraz podaje możliwości stosowania w turystyce zasad zrównoważonego rozwoju;</u> <u>6) ocenia wpływ transportu na warunki życia ludności i środowisko przyrodnicze;</u> <u>7) analizuje przykłady degradacji krajobrazu kulturowego miast i terenów wiejskich, wyjaśnia rolę planowania przestrzennego w jego kształtowaniu i ochronie oraz wskazuje możliwości działań własnych służących ochronie krajobrazów kulturowych Polski;</u> <u>8) identyfikuje konflikty interesów w relacjach człowiek – środowisko i rozumie potrzebę ich rozwiązywania zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz podaje własne propozycje sposobów rozwiązania takich konfliktów;</u> <u>9) podaje przykłady procesów rewitalizacji obszarów zdegradowanych i proekologicznych rozwiązań w działalności rolniczej, przemysłowej i usługowej, podejmowanych na wybranych obszarach, w tym cennych przyrodniczo;</u> <u>10) przyjmuje postawę współodpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego Ziemi.</u></p>			
--	--	--	--

<p>III</p>	<p>XIV. Regionalne zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Polski: podział na regiony fizycznogeograficzne, budowa geologiczna i zasoby surowcowe, ukształtowanie powierzchni, sieć wodna, warunki klimatyczne, formy ochrony przyrody, stan środowiska przyrodniczego. Uczeń: 1) wskazuje na mapie główne regiony fizycznogeograficzne Polski; 2) wyróżnia na podstawie mapy główne jednostki geologiczne występujące na obszarze Polski i własnego regionu; 3) charakteryzuje na podstawie map rozmieszczenie głównych zasobów surowców mineralnych Polski oraz określa ich znaczenie gospodarcze; 4) identyfikuje związki pomiędzy budową geologiczną Polski i własnego regionu a głównymi cechami ukształtowania powierzchni; 5) charakteryzuje klimat Polski oraz wybranego regionu kraju, posługując się mapami elementów klimatu i danymi klimatycznymi; 6) wyjaśnia zróżnicowanie klimatu oraz ocenia gospodarcze konsekwencje długości trwania okresu wegetacyjnego w różnych regionach Polski; 7) identyfikuje cechy sieci rzecznej Polski oraz na podstawie źródeł informacji weryfikuje hipotezy</p>	<p>XIII. Związki między elementami środowiska przyrodniczego na wybranych obszarach Polski: gór, wyżyn, nizin, pojezierzy i pobrzeży. Uczeń: <u>1) przedstawia cechy rzeźby i wyjaśnia wpływ procesów wewnętrznych i zewnętrznych na ukształtowanie powierzchni głównych jednostek fizycznogeograficznych Polski;</u> <u>2) porównuje środowisko przyrodnicze Tatr Zachodnich i Wysokich oraz wykazuje związki między jego elementami;</u> <u>3) przedstawia specyficzne cechy środowiska przyrodniczego Sudetów, Gór Świętokrzyskich i Bieszczad oraz identyfikuje przyczyny istniejących różnic;</u> <u>4) przedstawia wpływ skał węglanowych i lessowych wyżyn Polski na elementy środowiska przyrodniczego;</u> <u>5) wyjaśnia wpływ lądolodu na środowisko przyrodnicze pojezierzy i nizin oraz porównuje rzeźbę młodoglacjalną i staroglacjalną;</u> <u>6) wykazuje związki między elementami środowiska przyrodniczego Żuław Wiślanych;</u> <u>7) charakteryzuje zróżnicowanie rzeźby pobraża Bałtyku oraz porównuje cechy i wyjaśnia genezę wybrzeża niskiego i wysokiego.</u> XIV. Zróżnicowanie krajobrazowe</p>	<p>BRAK</p>	<p>10. Geografia Polski – środowisko przyrodnicze. Uczeń: 1) opisuje cechy ukształtowania powierzchni Polski i określa jej związek z budową geologiczną, wykazuje wpływ orogenez i zlodowaceń na ukształtowanie powierzchni kraju; 2) ocenia walory i określa cechy środowiska decydujące o krajobrazie wybranych krain geograficznych Polski; 3) charakteryzuje klimat Polski na podstawie danych liczbowych i map klimatycznych i ocenia gospodarcze konsekwencje zróżnicowania długości okresu wegetacyjnego w Polsce; 4) omawia cechy reżimu polskich rzek; 5) charakteryzuje składowe bilansu wodnego Polski w roku hydrologicznym; 6) wskazuje znaczenie przyrodnicze i gospodarcze jezior i sztucznych zbiorników wodnych; 7) wyjaśnia przyczyny niedoboru wody w wybranych regionach i wskazuje skutki gospodarcze; 8) charakteryzuje typy naturalnych zbiorowisk</p>
------------	---	--	-------------	---

<p><u>dotyczące perspektyw rozwoju żeglugi rzecznej w Polsce;</u> <u>8) wykazuje znaczenie przyrodnicze, społeczne i gospodarcze, w tym turystyczne jezior oraz sztucznych zbiorników na obszarze Polski;</u> <u>9) wyjaśnia przyczyny i skutki niedoboru wody w wybranych regionach Polski;</u> <u>10) dokonuje analizy stanu środowiska w Polsce i własnym regionie oraz przedstawia wnioski z niej wynikające, korzystając z danych statystycznych i aplikacji GIS;</u> <u>11) uzasadnia konieczność działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce, określa możliwości własnego zaangażowania w tym zakresie oraz przedstawia różne formy ochrony przyrody w Polsce i własnym regionie.</u></p>	<p>Polski: krajobraz wód powierzchniowych, bagienno-łąkowy, leśny, górski ponad granicą lasu, rolniczy – wiejski, podmiejski i rezydencjalny, małomiasteczkowy, wielkich miast, przemysłowy, górniczy, komunikacyjny. Uczeń: <u>1) rozpoznaje na podstawie materiałów źródłowych (map, fotografii naziemnych i lotniczych, obrazów satelitarnych) rodzaj pokrycia terenu i wyróżnia główne cechy wybranych krajobrazów w Polsce: krajobraz wód powierzchniowych (np. Wielkie Jeziora Mazurskie), leśny (np. Puszcza Białowieska), bagienno-łąkowy (np. Biebrzański Park Narodowy), górski ponad granicą lasu (np. Karkonosze), rolniczy – wiejski (np. Rostocze), podmiejski i rezydencjalny (np. miejscowości podwarszawskie), małomiasteczkowy (np. Tykocin), wielkich miast (np. Poznań), przemysłowy (np. Dąbrowa Górnicza – obszar kombinatu metalurgicznego), górniczy (np. obszar kopalni Bełchatów), komunikacyjny (np. węzeł transportowy komunikacyjny Kraków – Balice);</u> <u>2) podaje ważniejsze czynniki kształtujące wybrane krajobrazy;</u> <u>3) wyróżnia główne funkcje krajobrazów;</u></p>		<p>roślinnych i wskazuje charakterystyczne gatunki; <u>9) wyjaśnia występowanie gleb strefowych i niestrefowych w Polsce;</u> <u>10) przedstawia dominanty środowiska krain geograficznych Polski na podstawie map tematycznych, danych statystycznych i obserwacji bezpośrednich;</u> <u>11) uzasadnia konieczność działań na rzecz restytucji i zachowania naturalnych elementów środowiska w Polsce (w tym także działań podejmowanych we współpracy z innymi państwami).</u></p>
--	---	--	---

		<p><u>4) dokonuje oceny wartości przyrodniczych i kulturowych oraz stanu zachowania krajobrazu (harmonijny, przekształcony, zdegradowany);</u> <u>5) przedstawia rolę turystyki i krajoznawstwa w poznawaniu zróżnicowania i piękna krajobrazów przyrodniczych i kulturowych Polski oraz ich promowaniu w kraju i za granicą;</u> <u>6) podaje przykłady działań służących zachowaniu walorów krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz zapobieganiu ich degradacji.</u></p>		
III	<p>XV. Społeczeństwo i gospodarka Polski: rozmieszczenie ludności i struktura demograficzna, saldo migracji, struktura zatrudnienia i bezrobocie, urbanizacja i sieć osadnicza, warunki rozwoju rolnictwa, restrukturyzacja przemysłu, sieć transportowa, atrakcyjność turystyczna. Uczeń: <u>1) formułuje twierdzenia o prawidłowościach w zakresie rozmieszczenia ludności i wyjaśnia przyczyny jego zróżnicowania;</u> <u>2) analizuje strukturę demograficzną ludności Polski na podstawie danych liczbowych oraz piramidy wieku i płci;</u> <u>3) analizuje, na podstawie źródeł informacji geograficznej, zmiany liczby ludności, przyrostu naturalnego</u></p>	<p>XV. Zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski: regiony etnograficzne, poziom życia, zachowania prokreacyjne Polaków, zalety i wady życia na wsi i w mieście, cechy miast, zaangażowanie w działalność społeczną, preferencje wyborcze, partycypacja społeczna, ubóstwo, wykluczenie i solidarność społeczna. Uczeń: <u>1) przedstawia zróżnicowanie etnograficzne Polski;</u> <u>2) porównuje poziom życia ludności (w zakresie stanu środowiska, warunków mieszkaniowych, infrastruktury komunalnej, dostępu do kultury, oświaty i ochrony zdrowia) w wybranych regionach Polski;</u> <u>3) analizuje zróżnicowanie</u></p>	BRAK	<p>11.Geografia Polski – zagadnienia ludnościowe. Uczeń: 1) charakteryzuje rozwój demograficzny Polski w wybranych okresach na podstawie danych statystycznych i wyjaśnia zmiany kształtu piramidy wieku i płci ludności Polski wraz z rozwojem gospodarczym oraz porównuje ją z innymi państwami; 2) wyjaśnia zmiany w strukturze zatrudnienia ludności Polski; 3) wskazuje regionalne zróżnicowanie rynku pracy w Polsce;</p>

<p><i>i rzeczywistego ludności Polski oraz prognozuje skutki współczesnych przemian demograficznych w Polsce dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju;</i></p> <p><i>4) analizuje przestrzenne zróżnicowanie salda migracji w Polsce, podaje przyczyny migracji wewnętrznych i zewnętrznych, główne kierunki emigracji Polaków oraz przedstawia sytuację migracyjną w swoim regionie;</i></p> <p><i>5) wyjaśnia zmiany w strukturze zatrudnienia, podaje przyczyny bezrobocia i analizuje przestrzenne zróżnicowanie rynku pracy w Polsce;</i></p> <p><u>6) wyjaśnia zmiany procesów urbanizacyjnych i osadnictwa wiejskiego w Polsce, wiążąc je z przemianami społecznymi i gospodarczymi;</u></p> <p><i>7) wskazuje obszary o najkorzystniejszych warunkach dla rozwoju rolnictwa oraz analizuje wpływ czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na możliwości przemian strukturalnych w rolnictwie Polski;</i></p> <p><u>8) przedstawia cechy systemu rolnictwa ekologicznego w Polsce oraz wyjaśnia cele certyfikacji i nadzoru żywności produkowanej w ramach tego systemu;</u></p> <p><u>9) rozpoznaje oznakowanie żywności ekologicznej oraz rozumie potrzebę</u></p>	<p><u>przestrzenne zachowań prokreacyjnych Polaków i wykazuje ich związek z uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi i polityką prorodzinną państwa;</u></p> <p><u>4) dyskutuje na temat zalet i wad życia na wsi i w miastach różnej wielkości oraz w wybranych regionach;</u></p> <p><u>5) dostrzega problem gettoizacji przestrzeni miasta, jego przyczyny i konsekwencje;</u></p> <p><u>6) identyfikuje cechy indywidualne wybranych miast w Polsce, określa na czym polega ich genius loci oraz główne przyczyny zróżnicowania poczucia więzi z miastem;</u></p> <p><u>7) przedstawia regionalne zróżnicowanie zaangażowania w działalność organizacji społecznych w Polsce;</u></p> <p><u>8) analizuje przestrzenne zróżnicowanie preferencji wyborczych Polaków, wykorzystując technologie geoinformacyjne i dyskutuje nad przyczynami tego zróżnicowania;</u></p> <p><u>9) dostrzega wartość partycypacji społecznej w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego, w tym poprawy jakości życia;</u></p> <p><u>10) analizuje dane dotyczące regionalnego zróżnicowania ubóstwa, formułuje i weryfikuje hipotezy dotyczące jego przyczyn, proponuje działania na rzecz ograniczania biedy</u></p>		<p>4) analizuje okresowe zmiany salda migracji zewnętrznych i wewnętrznych oraz wyjaśnia ich przyczyny;</p> <p>5) wyjaśnia zmiany procesów urbanizacyjnych i osadnictwa wiejskiego, wiążąc je z przemianami gospodarczymi i społecznymi w Polsce.</p> <p>12.Geografia Polski – działalność gospodarcza.</p> <p>Uczeń:</p> <p>1) ocenia poziom wykorzystania warunków naturalnych na podstawie wielkości i rodzajów produkcji rolniczej w porównaniu z innymi państwami Unii Europejskiej;</p> <p>2) wskazuje zmiany strukturalne zachodzące w polskim rolnictwie;</p> <p>3) wskazuje obszary występowania podstawowych zasobów naturalnych i analizuje zmiany wielkości ich eksploatacji;</p> <p>4) porównuje wielkość i strukturę produkcji energii elektrycznej w Polsce i innych państwach świata;</p> <p>5) wskazuje dziedziny produkcji przemysłowej dynamicznie się rozwijające;</p> <p>6) przedstawia zmiany</p>
---	---	--	--

	<p><u>zapoznania się z opisem pochodzenia i składem nabywanych produktów spożywczych;</u> <u>10) podaje przyczyny przemian strukturalnych w przemyśle Polski po 1989 r. i ocenia ich skutki;</u> <u>11) na podstawie źródeł weryfikuje hipotezy dotyczące perspektyw rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii w Polsce;</u> <u>12) analizuje przyczyny zmian i zróżnicowanie sieci transportu w Polsce, wskazuje główne węzły oraz terminale transportowe i przedstawia ich znaczenie dla gospodarki kraju;</u> <u>13) prezentuje wartości obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe Polski na przykładzie wybranego regionu lub szlaku turystycznego;</u> <u>14) projektuje wraz z innymi uczniami trasę wycieczki uwzględniając wybrane grupy atrakcji turystycznych w miejscowości lub regionie oraz realizuje ją w terenie, wykorzystując mapę i odbiornik GPS.</u></p>	<p><u>i wykluczenia społecznego w Polsce oraz wykazuje znaczenie solidarności społecznej w rozwiązywaniu tego problemu.</u></p>		<p>w gospodarce Polski spowodowane jej restrukturyzacją i modernizacją po 1990 r.;</p> <p>7) wskazuje przykłady i znaczenie inwestycji zagranicznych w Polsce dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju;</p> <p>8) przedstawia zróżnicowanie sektora usług w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej;</p> <p>9) podaje przykłady przekształceń własnościowych w polskiej gospodarce mające wpływ na zmiany struktury produkcji i stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i usług;</p> <p>10) wskazuje głównych partnerów handlowych oraz kierunki geograficzne i strukturę towarową wymiany międzynarodowej Polski.</p>
III	<p>XVI. Morze Bałtyckie i gospodarka morska Polski: środowisko przyrodnicze, wykorzystanie gospodarcze. Uczeń:</p> <p><u>1) przedstawia główne cechy i stan środowiska przyrodniczego Morza Bałtyckiego oraz dostrzega potrzebę jego ochrony;</u> <u>2) charakteryzuje gospodarkę morską</u></p>	<p>XVI. Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie – badania i obserwacje terenowe. Uczeń:</p> <p><u>1) wykorzystując dane pozyskane w trakcie badań terenowych, analizuje wpływ przedsiębiorstwa przemysłowego lub usługowego na środowisko przyrodnicze, rynek pracy,</u></p>	<p>Uwaga: elementy gospodarki morskiej występują we wcześniejszych (wyżej) przedstawionych zapisach, można odnieść je do Polski.</p>	<p>BRAK</p>

	<p><u>Polski oraz dyskutuje na temat możliwości jej rozwoju na podstawie zebranych materiałów źródłowych.</u></p>	<p><u>jakość życia ludności i rozwój gospodarczy najbliższego otoczenia oraz przedstawia wyniki tych analiz w postaci prezentacji lub posteru;</u> <u>2) analizuje dostępność i ocenia jakość wybranych usług (np. edukacyjnych, zdrowotnych, rekreacyjnych, handlowych) w najbliższej okolicy (ulicy, dzielnicy miasta, wsi) na podstawie badań terenowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety;</u> <u>3) na podstawie zebranych danych statystycznych oraz przeprowadzonych wywiadów identyfikuje czynniki kształtujące poziom bezrobocia we własnej miejscowości i odnosi go do poziomu bezrobocia we własnym regionie i w Polsce;</u> <u>4) na podstawie obserwacji oraz dostępnych materiałów źródłowych (np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, geoportalu, zdjęć satelitarnych) wyróżnia główne funkcje i dokonuje oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły;</u> <u>5) wykorzystując dane GUS oraz narzędzia GIS, analizuje i wyjaśnia strukturę użytkowania gruntów rolnych na terenach wiejskich lub gruntów zabudowanych i urbanizowanych na terenach miejskich własnego regionu;</u></p>		
--	---	--	--	--

		<p><u>6) na podstawie obserwacji terenowych, współczesnych i archiwalnych map oraz fotografii prezentuje i wyjaśnia zmiany układu przestrzennego i wyglądu zabudowy wybranego terenu we własnej miejscowości;</u> <u>7) wyszukuje informacje na temat rewitalizacji zdegradowanych obszarów zurbanizowanych i przemysłowych, przedstawia jej cele oraz proponuje działania rewitalizacyjne w wybranej miejscowości własnego regionu;</u> <u>8) dokonuje analizy mocnych i słabych stron miejscowości zamieszkania lub dzielnicy dużego miasta oraz zagrożeń i szans jej rozwoju.</u></p>		
IV/V		<p>XVII. Strefowość środowiska przyrodniczego na Ziemi: strefowość zjawisk przyrodniczych, specyfika środowiska przyrodniczego w strefach równikowej, zwrotnikowych, podzwrotnikowych, umiarkowanych i polarnych, współzależność elementów środowiska przyrodniczego, astrefowe czynniki przyrodnicze modyfikujące zjawiska strefowe. Uczeń: <u>1) identyfikuje prawidłowości dotyczące zróżnicowania środowiska przyrodniczego na Ziemi;</u> <u>2) wyjaśnia strefowe występowanie zjawisk przyrodniczych;</u></p>	BRAK	BRAK

		<p><u>3) przedstawia główne cechy środowiska przyrodniczego stref od równikowej do polarnych;</u> <u>4) identyfikuje na przykładach współzależności elementów środowiska przyrodniczego w strefach od równikowej do polarnych;</u> <u>5) wyjaśnia wpływ astrefowych czynników przyrodniczych na modyfikowanie zjawisk strefowych na Ziemi.</u></p>		
IV/V		<p>XVIII. Problemy środowiskowe współczesnego świata: tropikalne cyklony, trąby powietrzne, sztormy, powódzie, tsunami, erozja gleb, wulkanizm, wstrząsy sejsmiczne, powstawanie lejów krasowych, zmiany klimatu, pustynnienie, zmiany zasięgu lodowców, ograniczone zasoby wody na Ziemi, zagrożenia georóżnorodności i bioróżnorodności. Uczeń: <u>1) wyjaśnia powstawanie geozagrożeń meteorologicznych i klimatycznych (tropikalne cyklony, trąby powietrzne, pustynnienie, zmiany klimatu);</u> <u>2) wyjaśnia powstawanie sztormów, powodzi i tsunami;</u> <u>3) przedstawia genezę i skutki geologicznych zagrożeń (wulkanizm, trzęsienia ziemi, powstawanie lejów krasowych);</u> <u>4) wskazuje na mapie regiony występowania geozagrożeń i podaje</u></p>	<p>3. Relacja człowiek-środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój. Uczeń: 2) charakteryzuje obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie i określa przyczyny tego zróżnicowania (w tym zanieczyszczenia wód); przedstawia projekty rozwiązań stosowanych w sytuacjach braku lub niedoborów wody w różnych strefach klimatycznych; 3) rozróżnia przyczyny zachodzących współcześnie globalnych zmian klimatu (ocieplenia globalnego) i ocenia rozwiązania podejmowane w skali globalnej i regionalnej zapobiegające temu zjawisku.</p>	<p>3. Sfery Ziemi – atmosfera. Uczeń: 7) wyjaśnia na przykładach obserwowane przyczyny i skutki globalnych zmian klimatu na Ziemi.</p> <p>6. Sfery Ziemi – pedosfera i biosfera. Uczeń: 4) dowodzi na przykładach, że naruszenie stabilności ekosystemów może powodować nieodwracalne zmiany w środowisku naturalnym; 5) wskazuje podejmowane na świecie działania na rzecz ochrony i restytucji środowiska geograficznego; 6) omawia podstawowe zasady zrównoważonego rozwoju i ocenia możliwości ich realizacji w skali lokalnej,</p>

		<p><u>przykłady działań ograniczających ich skutki;</u> <u>5) podaje przyrodnicze i antropogeniczne przyczyny intensywnej erozji gleb oraz prezentuje sposoby jej zapobiegania na wybranych przykładach;</u> <u>6) wykorzystuje zdjęcia satelitarne i lotnicze oraz technologie geoinformacyjne do lokalizowania i określania zasięgu katastrof przyrodniczych;</u> <i>7) dyskutuje na temat wpływu deforestacji i innych czynników na zmiany klimatu na Ziemi oraz proponuje działania służące ograniczeniu tych zmian;</i> <u>8) wskazuje na mapach obszary współcześnie zlodzone i ocenia wpływ zmian klimatycznych na zasięg pokrywy lodowej;</u> <i>9) identyfikuje przyczyny przyrodnicze i antropogeniczne ograniczonych zasobów wodnych w wybranych regionach świata i proponuje działania wspomagające racjonalne gospodarowanie wodą;</i> <u>10) uzasadnia znaczenie georóżnorodności oraz bioróżnorodności i podaje przykłady działań na rzecz ich ochrony.</u></p>		<p>regionalnej i globalnej.</p>
--	--	--	--	---------------------------------

IV/V		<p>XIX. Uwarunkowania przyrodnicze gospodarczej działalności człowieka na przykładzie wybranych obszarów: związki rolnictwa z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi, związek przemysłu i struktury towarowej handlu zagranicznego z zasobami surowców mineralnych, sposoby pokonywania przez człowieka przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej, zmiany znaczenia środowiska przyrodniczego w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów.</p> <p>Uczeń:</p> <p><u>1) wykazuje związki kierunków produkcji rolnej, w tym struktury upraw i chowu zwierząt, z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi;</u> <u>2) wyjaśnia związki między występowaniem surowców mineralnych a kierunkami rozwoju przemysłu i strukturą towarową handlu zagranicznego;</u> <u>3) prezentuje przykłady sposobów pokonywania przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej człowieka i ocenia ich zgodność z zasadami zrównoważonego rozwoju;</u> <u>4) przedstawia zmiany znaczenia czynników przyrodniczych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów w przeszłości i współcześnie oraz dyskutuje na temat ich roli</u></p>	BRAK	BRAK
------	--	---	------	------

IV/V		<p><u>w przyszłości.</u></p> <p>XX. Problemy polityczne współczesnego świata: współczesne zmiany na mapie politycznej świata, przemiany systemowe w Europie, funkcjonowanie Unii Europejskiej, przyczyny i skutki terroryzmu, relacje między cywilizacją zachodnią i cywilizacją islamu. Uczeń:</p> <p>1) przedstawia najnowsze zmiany na mapie politycznej świata oraz charakteryzuje główne problemy państw świata utworzonych w XXI w.;</p> <p>2) przedstawia i ocenia skutki (polityczne, społeczne i gospodarcze) przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie i krajach byłego ZSRR po 1989 r.;</p> <p>3) dyskutuje na temat głównych problemów funkcjonowania Unii Europejskiej;</p> <p>4) charakteryzuje nowe wyzwanie dla świata, jakim jest terroryzm oraz podaje jego główne przyczyny oraz skutki społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne ze szczególnym uwzględnieniem Europy;</p> <p>5) przedstawia cechy kulturowe cywilizacji zachodniej i cywilizacji islamu, dokonuje ich porównania oraz podaje czynniki kształtujące relacje między nimi.</p>	BRAK	BRAK
IV/V		<p>XXI. Wybrane problemy społeczne współczesnego świata: problemy</p>	BRAK	BRAK

		<p>demograficzne, skutki migracji, problemy uchodźstwa, handel ludźmi na świecie, niewolnictwo, wykorzystywanie pracy dzieci i pracowników w krajach o niskich kosztach pracy, bezrobocie, prześladowania religijne i nietolerancja. Uczeń:</p> <p><u>1) charakteryzuje problemy demograficzne w skali globalnej i krajowej (starzenie demograficzne, eksplozja ludnościowa, migracje, uchodźstwo), podając ich przyczyny oraz skutki;</u></p> <p><u>2) formułuje hipotezy dotyczące wpływu procesów starzenia się ludności na życie społeczne i gospodarkę, ze szczególnym uwzględnieniem Europy;</u></p> <p><u>3) wyróżnia problemy związane z migracjami (dobrowolnymi i przymusowymi) i uchodźstwem ludności w skali globalnej i krajowej;</u></p> <p><u>4) klasyfikuje migracje oraz charakteryzuje przebieg ważniejszych fal migracyjnych historycznych i współczesnych na świecie;</u></p> <p><u>5) przedstawia problem handlu ludźmi, niewolnictwa i wykorzystywania pracy dzieci na świecie jako przestępczy problem globalny i wyjaśnia negatywny wpływ tych zjawisk na rozwój społeczny i gospodarczy państw;</u></p> <p><u>6) analizuje przyczyny i skutki</u></p>		
--	--	--	--	--

		<p><u>bezrobocia w regionach wysoko i słabo rozwiniętych ze szczególnym uwzględnieniem problemu bezrobocia wśród ludzi młodych;</u> <u>7) identyfikuje współczesne przykłady prześladowań na tle religijnym, w tym noszące znamiona ludobójstwa;</u> <u>8) uzasadnia potrzebę przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i innym formom nietolerancji na świecie oraz przedstawia przykłady wpływu wykluczania grup ludności na życie społeczne i gospodarcze państw.</u></p>		
IV/V		<p>XXII. Zróżnicowanie jakości życia człowieka w wybranych regionach i krajach świata: potrzeby żywieniowe, zagrożenie życia, rozmieszczenie chorób, poczucie bezpieczeństwa, potrzeby edukacyjne. Uczeń: <u>1) rozumie pojęcie jakości życia człowieka oraz formułuje hipotezy dotyczące przyczyn jego zróżnicowania na świecie;</u> 2) <i>porównuje i wyjaśnia strukturę spożycia żywności w państwach wysoko i słabo rozwiniętych oraz omawia skutki głodu rzeczywistego i utajonego;</i> 3) <i>analizuje poziom zaspokojenia potrzeb żywieniowych mieszkańców różnych regionów świata, formułuje i weryfikuje hipotezy dotyczące</i></p>	<p>2. Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń: 4) <i>wyjaśnia, z czego wynikają różnice w wielkości i strukturze spożycia żywności na świecie (uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe, społeczne i polityczne, mechanizmy wpływające na nierównomierny rozdział żywności w skali globalnej).</i></p>	<p>9. Działalność gospodarcza na świecie. Uczeń: 4) <i>porównuje i uzasadnia strukturę spożycia żywności w państwach wysoko i słabo rozwiniętych.</i></p>

		<p><i>przyczyn tego zróżnicowania oraz podaje propozycje ograniczenia zjawiska głodu i niedożywienia na świecie;</i></p> <p><u>4) przedstawia różne przyczyny zagrożenia życia w wybranych regionach świata, w tym związane z rozprzestrzenianiem się chorób, niskim poziomem ochrony zdrowia i degradacją środowiska;</u></p> <p><u>5) identyfikuje prawidłowości w zakresie rozmieszczenia najbardziej rozpowszechnionych chorób na świecie;</u></p> <p><u>6) dokonuje oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców w wybranych regionach świata na podstawie samodzielnie opracowanych kryteriów;</u></p> <p><u>7) dyskutuje na temat przyczyn i skutków zróżnicowania poziomu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych w wybranych regionach świata;</u></p> <p><u>8) przedstawia konsekwencje zróżnicowania jakości życia człowieka w różnych regionach i krajach świata.</u></p>		
--	--	--	--	--

IV/V		<p>XXIII. Problemy gospodarcze współczesnego świata: dysproporcje w rozwoju krajów i ich skutki, wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwo i gospodarkę w skali lokalnej i regionalnej, problem zadłużenia krajów świata i obywateli.</p> <p>Uczeń:</p> <p>1) <i>wskazuje na mapie świata najbiedniejsze i najbogatsze państwa oraz charakteryzuje ich główne problemy społeczno-gospodarcze;</i></p> <p>2) <i>identyfikuje przyczyny przyrodnicze, historyczne, społeczne, gospodarcze i polityczne dysproporcji rozwoju regionów świata i państw oraz przedstawia skutki tych nierówności;</i></p> <p>3) <i>podaje przykłady działań dążących do zmniejszania dysproporcji w rozwoju gospodarczym państw i regionów świata oraz dokonuje ich krytycznej oceny;</i></p> <p>4) <u>ocenia wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwa, gospodarki i środowisko przyrodnicze państw i regionów świata;</u></p> <p>5) <u>przedstawia problem zadłużenia krajów i obywateli na przykładach państw wysoko i słabo rozwiniętych;</u></p> <p>6) <u>poddaje refleksji problem wpływu konsumpcjonizmu, pracoholizmu i presji gospodarczej związanej z maksymalizacją zysków na zdrowie i życie człowieka oraz jego więzi rodzinne.</u></p>	<p>2. Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń:</p> <p>1) klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; wyróżnia regiony bogate i biedne (bogatą Północ i biedne Południe) i podaje przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów świata;</p> <p>2) ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem).</p>	BRAK
------	--	--	---	------

Rekomendacje dla nauczycieli

Przyjęta w podstawie programowej filozofia kształcenia geograficznego, cele ogólne i szczegółowe, założone zmiany w doborze umiejętności oraz odejście od transmisji wiedzy i świadome konstruowanie wiedzy przez ucznia, wymagają także zmian w stosowanych metodach kształcenia, wśród których ważne znaczenie przypisuje się metodom problemowym, metodzie projektu oraz poznaniu bezpośredniemu, holistycznemu podczas zajęć w terenie. Dobór metod powinien umożliwiać nabywanie i doskonalenie kompetencji kluczowych, warunkujących funkcjonowanie we współczesnym świecie, potrzebnych do samorealizacji, rozwoju osobistego, integracji społecznej, elastycznego dostosowywania się do jakichkolwiek zmian oraz decydujących o sukcesie w dorosłym życiu. Kompetencje potrzebne są człowiekowi w całym życiu, a uczenie ich pozwala na stosowanie wiedzy w różnych sytuacjach życiowych. Oprócz kompetencji kluczowych, ważnymi umiejętnościami kształtowanymi w szkole i także niezbędnymi w ciągu całego życia są: uczenie się, myślenie, poszukiwanie, doskonalenie się, komunikowanie się, współpraca oraz działanie.

Zadaniem kształcenia jest zatem wprowadzanie różnorodnych metod i środków dostosowanych do treści merytorycznych, które aktywizują pracę ucznia, umożliwiając jemu poznawanie elementów środowiska geograficznego poprzez samodzielne obserwowanie, badanie, wykonywanie pomiarów i podejmowanie działań sprzyjających rozwiązywaniu problemów. Do metod najbardziej twórczych, aktywizujących i akcentujących samodzielne uczenie się należą: 1) metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (obserwacja bezpośrednia i pośrednia, dyskusja, burza mózgów, metoda problemowa, studium przypadku, analiza SWOT, metoda projektu, gra dydaktyczna); 2) metody eksponujące (przygotowanie ekspozycji, pokazu) oraz 3) metody praktyczne (praca z materiałem źródłowym, np. atlasem, rocznikiem statystycznym; zajęcia terenowe, gra dydaktyczna w terenie, eksperyment terenowy i laboratoryjny, gra miejska, geocaching, wycieczka dydaktyczna).

Dlatego wydaje się słusznym wprowadzanie **metody projektów** jako wiodącego sposobu pracy ucznia, w trakcie której będzie mógł poznawać, obserwować, mierzyć, a także przewidywać zmiany w przyrodzie i w działaniach ludzi na podstawie uzyskanych informacji oraz stosować wiedzę także geograficzną w życiu. Praca ucznia jest bardziej aktywna, przez co sprzyja samodzielności oraz większej trwałości wiedzy i umiejętności. Projekt jest metodą opartą na działaniu (aktywność poznawczo-praktyczna), zapewniającą więc większą ilość i lepszą jakość przyswajanych wiadomości, niż metody nie inspirujące ucznia do działania. Projekty mogą być stosowane zarówno w trakcie zajęć w układzie klasowo-lekcyjnym, jak również różnorodnych zajęciach pozalekcyjnych.

1. Obowiązek zajęć terenowych

Szczególne rolę pełnią **zajęcia w terenie**, które zostały zaproponowane zarówno do wymagań zakresu podstawowego, jak i w większym znacznie wymiarze do poziomu

rozszerzonego. Ich obecność służy konstruowaniu wiedzy ucznia w procesie bezpośredniego poznawania rzeczywistości. Dlatego też szkoła powinna zapewnić warunki do bezpiecznego prowadzenia przez uczniów prac badawczych oraz obserwacji terenowych, koniecznych do realizacji niektórych wymagań na poziomie rozszerzonym w klasach I - III. Podczas tych zajęć nauczyciel powinien otrzymać wsparcie ze strony dyrekcji szkoły, władz oraz społeczności lokalnej, a sam aktywnie uczestniczyć w tworzeniu odpowiednich warunków organizacyjnych do ich prowadzenia.

W kształceniu geograficznym jednym z ważniejszych sposobów poznawania środowiska przyrodniczego, zjawisk i procesów jest możliwość bezpośredniej ich obserwacji w terenie. Wybranymi umiejętnościami ważnymi z punktu widzenia poznawania środowiska geograficznego, są umiejętności obserwacji oraz rozpoznawania, a na ich podstawie analizowania, wyjaśniania. Poprzez rozwijanie postawy badawczej wśród uczniów można zwiększać zainteresowanie i trwałość zdobytej wiedzy. Nauczyciel geograf, twórczy i konstruktywny, ma możliwość wyboru warunków i miejsc, w jakich będzie realizowany proces kształtowania różnorodnych umiejętności. Do głównych metod pracy w terenie należą: obserwacja, rozpoznawanie i pomiar.

2. GIS oraz nowe technologie w podstawie programowej

Rozwój systemów cyfrowych oraz wprowadzenie Systemów Informacji Geograficznej (GIS), zdeterminowały nowe możliwości postrzegania świata i prowadzenia wielowymiarowych analiz. Taka sytuacja powoduje konieczność przygotowania młodego człowieka do innego życia, dostosowanego do zmian cywilizacyjnych. Współczesny młody człowiek jest bardziej otwarty na nowe technologie niż jego rówieśnik sprzed kilku lat, a należąc do pokolenia cyfrowego charakteryzuje się wysokimi umiejętnościami technologicznymi. Podstawy do wykształcenia takich umiejętności jak: zbieranie, pozyskiwanie, gromadzenie, przetwarzanie, przesyłanie, analizowanie oraz interpretowanie danych geoprzestrzennych są możliwe do zrealizowania w szkole, w której uczeń może poprzez swobodę posługiwania się urządzeniami cyfrowymi z większym zainteresowaniem pogłębiać wiedzę geograficzną.

Znaczenie GIS we współczesnym świecie jest nie do przecenienia. Liczne opracowania podnoszące jego rolę w kształceniu i rozwoju świadczą o coraz większym zastosowaniu w różnych dziedzinach i działalności. Technologie geoinformacyjne są ściśle związane z pozyskiwaniem informacji/danych, ich przechowywaniem, przetwarzaniem, analizą, udostępnianiem oraz wizualizacją. Dzięki temu możliwa jest interpretacja takich zagadnień jak lokalizacja, warunki, tendencje, prawidłowości oraz przeprowadzanie modelowania. Zastosowania technologii informacji geoprzestrzennej są bardzo zróżnicowane i wszechstronne, a dotyczą szerokiego spektrum zjawisk oraz działalności człowieka w środowisku przyrodniczym. Aby społeczeństwo mogło funkcjonować w świecie, w którym podstawą jest pozyskiwanie informacji geoprzestrzennej oraz jej przetwarzanie, konieczna jest właściwa w takim zakresie edukacja zapewniająca nie tylko określony zakres merytoryczny, ale przede wszystkim wykształcenie odpowiednich umiejętności. Wobec tego

szkoła musi sprostać wyzwaniom cywilizacyjnym i technologicznym, szczególnie w zakresie nowoczesnych technologii, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz technologii geoinformacyjnych, geoprzestrzennych, GIS.

W tabeli 3 umieszczone zostały wybrane z całej podstawy programowej treści oraz wymagania dotyczące GIS i technologii geoinformacyjnych. Szczególną uwagę zwraca fakt znacznego zwiększenia liczby tych efektów w porównaniu z poprzednimi podstawami. Obok samej terminologii, nowością tej podstawy są konkretne wymagania powiązane z określonym zakresem merytorycznym. Przykładowo, np. w celach widnieją zapisy: „Wykonywanie podstawowych map z wykorzystaniem narzędzi GIS” lub „Wykorzystanie narzędzi GIS w analizie i prezentacji danych przestrzennych”; a w wymaganiach: „uczeń dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów geologicznych na Ziemi, wykorzystując technologie geoinformacyjne; korzysta z map cyfrowych dostępnych w internecie; na podstawie geoportalu, zdjęć satelitarnych wyróżnia główne funkcje i dokonuje oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły; wykorzystując dane GUS oraz narzędzia GIS, analizuje strukturę użytkowania gruntów rolnych; wykorzystuje zdjęcia satelitarne i lotnicze oraz technologie geoinformacyjne do lokalizowania i określania zasięgu katastrof przyrodniczych”. Te przykładowe sposoby zapisu pokazują do jakich treści uczeń powinien umieć zastosować odpowiednie oprogramowania GIS czy też aplikacje internetowe o funkcjonalności GIS. Wielokrotnie pojawia się termin narzędzia geoinformacyjne, do których obok oprogramowania GIS należą także mapy interaktywne, aplikacje mapowe, geoportale czy urządzenia nawigacji satelitarnej.

Tabela 3. Technologie informacyjne i GIS w nauczaniu geografii w podstawach programowych z 2017 roku i 2018 roku

PP 2017 r. Geografia szkoła podstawowa	Realizacja celów kształcenia geograficznego powinna odbywać się przez: 2) traktowanie mapy (w tym cyfrowej) jako podstawowego źródła informacji oraz pomocy służącej kształtowaniu umiejętności myślenia geograficznego; 3) wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych do pozyskiwania, gromadzenia, analizy i prezentacji informacji o środowisku geograficznym i działalności człowieka.	
PP 2018 r. Geografia szkoła ponad- podstawowa	ZAKRES PODSTAWOWY Cele kształcenia – wymagania ogólne II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce. Korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz geoinformacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.	ZAKRES ROZSZERZONY Cele kształcenia – wymagania ogólne I. Wiedza geograficzna. 4. Zaznajomienie z geoinformacyjnymi narzędziami analizy danych geograficznych. 5. Rozumienie możliwości wykorzystania technologii geoinformacyjnych w poznawaniu świata i identyfikowaniu złożonych problemów środowiska geograficznego. II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce. 3. Wykonywanie podstawowych map z wykorzystaniem narzędzi GIS . 10. Wykorzystanie narzędzi GIS w analizie

		i prezentacji danych przestrzennych.
	<p>Treści nauczania – wymagania szczegółowe</p> <p>Źródła informacji geograficznej, technologie geoinformacyjne oraz metody prezentacji danych przestrzennych. Uczeń:</p> <p>6) wyказuje przydatność fotografii i zdjęć satelitarnych do pozyskiwania informacji o środowisku geograficznym oraz interpretuje ich treść;</p> <p>7) określa współrzędne geograficzne za pomocą odbiornika GPS;</p> <p>8) podaje przykłady wykorzystania narzędzi GIS do analiz różnicowania przestrzennego środowiska geograficznego.</p> <p>VIII. Uczeń:</p> <p>15) korzysta z map cyfrowych dostępnych w internecie w analizie sieci osadniczej wybranych regionów świata.</p>	<p>Treści nauczania – wymagania szczegółowe</p> <p>I. Metody badań geograficznych i technologie geoinformacyjne: wywiady, badania ankietowe, analiza źródeł kartograficznych, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskania, tworzenia zbiorów, analizy i prezentacji danych przestrzennych.</p> <p>Uczeń:</p> <p>3) stosuje wybrane metody kartograficzne do prezentacji cech ilościowych i jakościowych środowiska geograficznego i ich analizy z użyciem narzędzi GIS;</p> <p>4) wykorzystuje odbiornik GPS do dokumentacji prowadzonych obserwacji;</p> <p>5) wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne i geoinformacyjne do pozyskiwania, przechowywania, przetwarzania i prezentacji informacji geograficznych.</p>
Geografia szkoła ponad- podstawowa	<p>XIV. Regionalne różnicowanie środowiska przyrodniczego Polski. Uczeń:</p> <p>10) korzystając z danych statystycznych i aplikacji GIS, dokonuje analizy stanu środowiska w Polsce i własnym regionie oraz przedstawia wnioski z niej wynikające;</p> <p>XIV. Uczeń:</p> <p>14) projektuje wraz z innymi uczniami trasę wycieczki uwzględniającą wybrane grupy atrakcji turystycznych w miejscowości lub regionie oraz realizuje ją w terenie, wykorzystując mapę i odbiornik GPS.</p>	<p>V. Dynamika procesów geologicznych i geomorfologicznych. Uczeń:</p> <p>8) dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów geologicznych na Ziemi, wykorzystując technologie geoinformacyjne.</p> <p>XV. Różnicowanie społeczno-kulturowe Polski. Uczeń:</p> <p>8) analizuje przestrzenne różnicowanie preferencji wyborczych Polaków, wykorzystując technologie geoinformacyjne i dyskutuje nad przyczynami tego różnicowania;</p> <p>XVI. Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie – badania i obserwacje terenowe. Uczeń:</p> <p>4) na podstawie obserwacji oraz dostępnych materiałów źródłowych (np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, geoportalu, zdjęć satelitarnych) wyróżnia główne funkcje i dokonuje oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły;</p> <p>5) wykorzystując dane GUS oraz narzędzia GIS, analizuje strukturę użytkowania gruntów rolnych na terenach wiejskich lub gruntów zabudowanych i urbanizowanych na terenach miejskich własnego regionu;</p>

		XVIII. Problemy środowiskowe współczesnego świata. Uczeń: 6) wykorzystuje zdjęcia satelitarne i lotnicze oraz technologie geoinformacyjne do lokalizowania i określania zasięgu katastrof przyrodniczych.
--	--	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Dz.U. z dnia 14 lutego 2017, poz. 356; Dz.U. z dnia 23 grudnia 2018, poz. 467.

Argumentami za włączeniem GIS do edukacji geograficznej w szkole są: posługiwanie się danymi przestrzennymi; kształcenie myślenia przyczynowo-skutkowego (relacyjnego); kształcenie myślenia przestrzennego; możliwość szybkiej i rzetelnej identyfikacji oraz kwantyfikacji zjawisk przyrodniczych i społeczno-gospodarczych; precyzyjniejsze rozpoznawanie granic, zasięgów zjawisk i procesów o różnym charakterze oraz monitorowanie aktualnego stanu i zmian zachodzących w środowisku przyrodniczym. Zastosowanie technologii geoinformacyjnych stwarza uczniom szczególnie tym, którzy reprezentują tzw. pokolenie cyfrowe możliwość twórczego myślenia i działania poprzez aktywne nowoczesne technologicznie poznawanie oraz dokumentowanie procesów i zjawisk, zarówno w najbliższym otoczeniu, jak i w bardzo zróżnicowanych skalach przestrzennych, od lokalnej, poprzez regionalną, po globalną. Stosowanie GIS i najnowszych technologii ma pomagać w rozwijaniu zainteresowania uczniów różnymi aspektami zachodzącymi w środowisku geograficznym. Ma im pomagać w odkrywaniu, że narzędzia technologiczne, którymi się bardzo sprawnie posługują (smartfony, iphony, tablety) wraz z aplikacjami internetowymi, doskonale się nadają do wykorzystania w prowadzeniu obserwacji podczas przebywania w terenie, poznawaniu i badaniu realnego środowiska.

Do najczęściej obserwowanych umiejętności rozwijanych w uczniach przez stosowanie technologii geoinformacyjnych należą:

- wyszukiwanie wybranych lokalizacji na mapie,
- wyszukiwanie danych i informacji w geoportalach,
- pobieranie informacji i dokumentów z różnych źródeł,
- obsługa narzędzia mapy (nawigacja po mapie),
- analiza zdjęć lotniczych i satelitarnych,
- ocena aktualności i wiarygodności danych,
- wykorzystywanie aplikacji z zasobów Internetu,
- określanie powiązań i współwystępowania w przestrzeni,
- wykorzystanie uzyskanych informacji oraz danych do opracowania prezentacji multimedialnej.

Wśród umiejętności związanych z danymi przestrzennymi i wykorzystywaniem baz danych należy wymienić ich klasyfikowanie, sortowanie oraz formułowanie zapytań, czyli przeszukiwanie danych za pomocą kryteriów według wartości czy atrybutów danych. Do najczęściej spotykanych należy: korzystanie z aplikacji Google Earth, geoportali, z aplikacji

mapowych (OpenStreet Map, Google Maps) do zapoznania się z planami miast, przeglądanie zdjęć satelitarnych, korzystanie z programu Global Mapper, oprogramowania Mapinfo, ArcGIS, Quantum GIS do przeglądania danych przestrzennych oraz analizy, np. uwarunkowań rozwoju przestrzennego wybranego miasta, wykonywanie pomiarów odległości i powierzchni posługując się aplikacją Google Earth czy też wykonywanie profilu hipsometrycznego przy użyciu narzędzia Geocontext-Profiler.

Uwzględniając powyższe argumenty, należy stwierdzić, że pojawienie się w podstawach programowych treści oraz efektów kształcenia odnoszących się do GIS i technologii geoinformacyjnych jest zasadne, a młody człowiek sprosta postawionym wymogom i zadaniom. Włączenie technologii cyfrowej do geografii może wzmocnić jej potencjał jako przedmiotu szkolnego oraz zwiększyć przekonanie o przydatności w życiu.

Podstawa programowa geografii uwzględniając w tak znacznym zakresie GIS wymusza zatem nową jakość kształcenia. Z pewnością w początkowym czasie wprowadzania nowych treści będzie stanowiło bardzo duże wyzwanie dla nauczycieli geografii i konieczność dokształcania się. Jednak jeżeli przyjmie się zgodnie z ideą kształcenia ustawicznego (LLL *lifelong learning*), to stałe doskonalenie się i aktualizowanie zarówno wiedzy, jak i ujęć metodycznych, jest wpisane w zawód nauczyciela. Powoduje to jednocześnie rozwój osobisty nauczyciela oraz doskonalenie także jego umiejętności w poszukiwaniu sposobów poznawania i badania środowiska geograficznego. Nowe narzędzia technologiczne i cyfrowe produkty, które może wykorzystywać w pracy dydaktycznej, powinny ułatwić poznawanie, a także umożliwić większe upogładowienie i wpłynąć na lepsze zrozumienie zjawisk i procesów zachodzących w środowisku w różnych skalach przestrzennych.

2. Metoda projektu

Wprowadzanie metody projektów wynika z przyjętych założeń, że uczeń będzie mógł poznawać, obserwować, mierzyć, a także przewidywać zmiany w przyrodzie i w działaniach ludzi na podstawie uzyskanych informacji oraz stosować wiedzę także geograficzną w życiu. Praca ucznia jest wówczas bardziej aktywna, przez co sprzyja samodzielności oraz większej trwałości wiedzy i umiejętności. Projekt jest metodą opartą na działaniu (aktywność poznawczo-praktyczna), zapewniającą większą i lepszą jakość przyswajanych wiadomości /informacji, niż metody nie inspirujące ucznia do działania. Projekty mogą być stosowane zarówno w trakcie zajęć w układzie klasowo-lekcyjnym, jak również podczas zajęć pozalekcyjnych. Mogą dotyczyć najbliższej okolicy, orientowania się w przestrzeni, wykorzystania nowoczesnych technologii do lokalizowania i odkrywania (np. geocaching), konstrukcji zegara słonecznego, projektowania ścieżek dydaktycznych, rozpoznawania przestrzeni leśnych, rolniczych, zurbanizowanych czy takich, na których zaznacza się działalność rzek.

Z punktu widzenia edukacji geograficznej tematyka realizowana w ramach projektów powinna nawiązywać do zainteresowań młodzieży, jednakże przede wszystkim podkreślać bogactwo regionu, tak aby umożliwić uczniom poznanie krajobrazów, walorów przyrodniczych, kulturowych, związanych z ochroną jak i przekształcaniem przestrzeni przez człowieka, uczyć tożsamości regionalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku mieszkańców regionu.

3. Metody problemowe i studia przypadkowe

Ważną umiejętnością, którą uczniowie powinny nabyć w trakcie lekcji geografii jest korzystanie z różnorodnych źródeł informacji, rozwiązywanie problemów, wykorzystanie studiów przypadkowych, które umożliwią poznanie procesu lub zjawiska na podstawie analizy konkretnego przykładu. Dostępność geograficznych materiałów źródłowych umożliwia konstruowanie właśnie takich prac badawczych, polegających na wnikliwej analizie, umiejętności selekcji informacji a także formułowaniu syntetycznych odpowiedzi do postawionego problemu.

Istotne jest **odejście od metod podających i przejście do kształcenia poszukującego**. Najbardziej kształcącymi metodami nauczania są te, które aktywizują ucznia, umożliwiając mu konstruowanie wiedzy poprzez samodzielne obserwowanie, analizowanie, porównywanie, wnioskowanie, ocenianie, projektowanie i podejmowanie działań sprzyjających rozwiązywaniu problemów. W nauczaniu i uczeniu się geografii w szkole średniej ważne jest stosowanie metody problemowej i studiów przypadkowych stanowiących szczegółową analizę właściwie dobranego przykładu regionu, jednostki administracyjnej, miasta, wsi lub innych obiektów geograficznych, dobrze reprezentującego typowe cechy, zjawiska, procesy i relacje przyroda – człowiek.

4. Konstruktoryzm i strategia kształcenia wyprzedzającego

Konstruktorystyczna perspektywa uczenia się ma swoje źródła w nurcie socjologicznym, tzw. konstruktoryzmie. W niej wiedza nie istnieje niezależnie od „tego, kto wie”, ale istotny jest sam proces zdobywania wiedzy. Akcentowana jest aktywność uczącego się, w wyniku której buduje swoją rzeczywistość. Uczący się aktywnie konstruuje własną wiedzę, jest budowniczym struktur własnej wiedzy a nie jedynie rejestratorem informacji przekazanych przez nauczyciela. Konstruktorystyczna teoria uczenia się podkreśla przede wszystkim aktywność jednostki w zdobywaniu wiedzy. Jednocześnie zdobywanie wiedzy jest procesem, który odbywa się w ciągłej interakcji z otoczeniem i konfrontacji z samym sobą, aby w efekcie doprowadzić do rekonstrukcji obrazu własnego świata. Wiedza jest aktywnie tworzona (konstruowana) przez uczącego się, a nie biernie odbierana z otoczenia. Natomiast, istotą rozwoju intelektualnego jest dynamiczne i ciągłe wzajemne oddziaływanie uczącego się i otoczenia. Podejściu konstruktorystycznemu odpowiadają metody aktywizujące oraz twórcze a w szczególności praca grupowa. Nauczyciel według konstruktoryzmu w edukacji

powinien inspirować i akceptować autonomię uczniów oraz ich inicjatywy w uczeniu się. Powinien także stwarzać klimat i inspirować uczących się do stawiania pytań, do projektowania działań, które odpowiadałyby na te pytania. Zatem warunki realizacji treści merytorycznych zapisane w podstawie programowej w odniesieniu do zakładanych osiągnięć ucznia, muszą sprzyjać **aktywnemu i świadomemu konstruowaniu wiedzy przez ucznia, a nie transmisji wiedzy od nauczyciela do ucznia.**

Realizacja celów kształcenia geograficznego powinna odbywać się przez:

- stosowanie metod umożliwiających kształtowanie umiejętności obserwacji zjawisk, procesów przyrodniczych i antropogenicznych podczas zajęć w terenie;
- traktowanie mapy jako podstawowego źródła informacji oraz pomocy służącej kształtowaniu umiejętności myślenia geograficznego;
- wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskiwania, gromadzenia, analizy i prezentacji informacji o środowisku geograficznym i działalności człowieka;
- stosowanie metody projektu w celu stworzenia warunków do podejmowania przez uczniów badań terenowych oraz konfrontowania informacji pozyskanych z różnych źródeł wiedzy geograficznej z samodzielnie zgromadzonymi danymi;
- organizowanie debat, seminariów, konkursów, wystaw fotograficznych, opracowywanie przewodników, posterów, folderów, portfolio, w tym z wykorzystaniem środków informatycznych i nowoczesnych technik multimedialnych;
- wprowadzenie takich metod i środków, które stwarzają warunki do dostrzegania piękna otaczającego świata w różnych jego aspektach, sprzyjających kontemplacji wartości przyrody i obiektów dziedzictwa kulturowego.

Szczególne miejsce we współczesnej szkole przypisuje się **strategii kształcenia wyprzedzającego (SKW)**, która akcentuje samodzielność i aktywność polegającą na wcześniejszym przygotowywaniu się uczniów do lekcji realizowanym przed lekcją, poza szkołą, poszukiwaniu informacji i wykonywaniu zadań według wskazówek nauczyciela. Założeniem metodologicznym jest wprowadzenie uczniów w cykl uczenia się konstruktywistycznego, od poszukiwania odniesień we własnej wiedzy dotychczasowej (najczęściej potocznej, ale też semantycznej) oraz w źródłach zewnętrznych, poprzez przetwarzanie, do systematyzacji i budowania uczniowskiego systemu wiedzy. SKW obejmuje kolejno następujące po sobie etapy, takie jak: aktywację, przetwarzanie, systematyzację oraz ocenę i ewaluację. S. Dylak zwraca uwagę na ważność uprzedniego i aktywnego organizowania wiadomości w procesie samodzielnego zbierania informacji i przekształcania ich w wiadomości oraz budowania osobistej wiedzy przedmiotowej podczas wykonywania zadań, przed ostatecznym usystematyzowaniem zdobytej wiedzy z udziałem nauczyciela. Uczniowie interpretują pozyskane wiadomości i rozwiązują problemy wykorzystując poznane wiadomości. Etap pracy w szkole obejmuje usystematyzowanie i sprawdzenie opanowanych przez uczniów wiadomości. Elementem bardzo ważnym proponowanej strategii jest włączenie technologii informacyjno-komunikacyjnej. Dlatego też

proces przygotowania się uczniów jest kontrolowany i sterowany przez nauczyciela na platformie edukacyjnej. Poprzez włączenie aktywności uczniów w przestrzeni cyfrowej, umożliwiają jednocześnie kształcenie kompetencji informatyczno-komunikacyjnych. Istotne znaczenie dla procesu poznawczego ma większa samodzielność ucznia w poszukiwaniu wiadomości, łączenie jej z posiadaną wiedzą uprzednią, wcześniejsze przygotowanie się do lekcji, podczas której uczeń jest jej współtwórcą. Według S. Dylaka nauczyciel staje się wówczas doradcą, mentorem i architektem wiedzy ucznia. Natomiast w praktyce uczniowie samodzielnie zbierają informacje i są aktywni we wcześniejszym przygotowywaniu się do lekcji realizowanym poza szkołą, organizują je w wiadomości, budują osobistą wiedzę przedmiotową przez tworzenie komunikatów, wykonywanie zadań, z pomocą nauczyciela systematyzują zdobytą wiedzę.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Szkoła ponadpodstawowa:
branżowa szkoła I stopnia**

Geografia

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego

III etap edukacyjny: branżowa szkoła I stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej szkoły podstawowej

Celem edukacji w branżowej szkole I stopnia jest przygotowanie uczniów do uzyskania kwalifikacji zawodowych, a także, jak w przypadku innych typów szkół, do pracy i życia w warunkach współczesnego świata. Poza kształceniem zawodowym, branżowa szkoła I stopnia ma za zadanie wyposażyć uczniów w odpowiedni zasób wiedzy ogólnej, która stanowi fundament wykształcenia, umożliwiając zdobycie podczas dalszej nauki zróżnicowanych kwalifikacji zawodowych oraz umożliwiając kontynuację kształcenia w branżowej szkole II stopnia w zawodzie, w którym wyodrębniono kwalifikację wspólną dla zawodu nauczanego w branżowej szkole I stopnia, lub w liceum ogólnokształcącym dla dorosłych (począwszy od klasy II), a następnie w szkołach policealnych lub szkołach wyższych.

Celem kształcenia ogólnego w branżowej szkole I stopnia jest:

- 1) traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
- 2) doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
- 3) rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia;
- 4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
- 5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrazeniowo-twórczymi;
- 6) rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
- 7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
- 8) rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w branżowej szkole I stopnia należą:

- 1) myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie, sądzenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego,

- komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia;
- 2) czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
 - 3) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych zarówno w mowie, jak i w piśmie jako podstawowa umiejętność społeczna, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
 - 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
 - 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
 - 6) umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł;
 - 7) nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
 - 8) umiejętność współpracy w grupie i działań indywidualnych.

Jednym z najważniejszych zadań branżowej szkoły I stopnia jest rozwijanie kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej stanowiących kluczowe narzędzie poznawcze we wszystkich dyscyplinach wiedzy. Istotne w tym zakresie jest łączenie teorii i praktyki językowej. Bogacenie słownictwa, w tym poznawanie terminologii właściwej dla danej dziedziny nauki, służy rozwojowi intelektualnemu ucznia, a wspomaganie i dbałość o ten rozwój należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz dokumentowania swojej pracy, z uwzględnieniem prawidłowej kompozycji tekstu i zasad jego organizacji, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego

przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ze względu na to, że środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności branżowej szkoły I stopnia jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Ważnym zadaniem szkoły jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Kształcenie i wychowanie w branżowej szkole I stopnia sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmocnienie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych, takich jak: komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji, poczynając od wyboru szkoły ponadpodstawowej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia

oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu. Umiejętności te będą kształtowane w branżowej szkole I stopnia.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Każda sala lekcyjna powinna mieć dostęp do internetu. Uczniowie i nauczyciele powinni mieć zapewniony dostęp do pracowni stacjonarnej lub mobilnej oraz możliwość korzystania z własnego sprzętu. Wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami szkoła zapewnia optymalne warunki pracy. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia.

Nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu opisanych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w branżowej szkole I stopnia jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji⁴.

Działalność edukacyjna branżowej szkoły I stopnia jest określona przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

Przedmioty nauczania z zakresu kształcenia ogólnego w branżowej szkole I stopnia:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) historia;
- 4) wiedza o społeczeństwie;
- 5) podstawy przedsiębiorczości;
- 6) geografia;
- 7) biologia;
- 8) chemia;
- 9) fizyka;
- 10) matematyka;
- 11) informatyka;
- 12) wychowanie fizyczne;

⁴ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2017 r. poz. 986, z późn. zm.).

- 13) edukacja dla bezpieczeństwa;
- 14) wychowanie do życia w rodzinie⁵;
- 15) etyka;
- 16) język mniejszości narodowej lub etnicznej⁶;
- 17) język regionalny – język kaszubski⁶.

Geografia

Ważnym założeniem podstawy programowej jest wykorzystanie potencjału edukacyjnego geografii w zakresie jej walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych. Głównym celem geografii jako przedmiotu szkolnego jest poznawanie własnego kraju i świata jako zintegrowanej całości, w której zjawiska i procesy przyrodnicze oraz społeczno-ekonomiczne są ze sobą ściśle powiązane na zasadach wzajemnych uwarunkowań i zależności. Lekcje geografii powinny sprzyjać zrozumieniu przez ucznia istniejących powiązań i zależności w środowisku geograficznym, zarówno przyrodniczym i społeczno-gospodarczym, jak i we wzajemnych relacjach człowiek – przyroda. Podstawa programowa tworzy ramy do zdobywania wiedzy przydatnej w życiu codziennym, kształtowania szeregu umiejętności oraz pozytywnych postaw ucznia w odniesieniu do własnego kraju i środowiska, w którym żyje.

Ważne jest, aby uczniowie zrozumieli sens i warunki realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez poznawanie przykładów racjonalnego gospodarowania w środowisku, znaczenia planowania przestrzennego, poprawy jakości życia człowieka, poczucia odpowiedzialności za tworzenie ładu i piękna w miejscach swego zamieszkania.

Istotnym założeniem jest także stworzenie optymalnych warunków do kształtowania umiejętności. Szkolna edukacja powinna kształtować u uczniów, kluczową dla rozumienia wzajemnych relacji przyroda – człowiek, umiejętność określania związków i zależności zachodzących w środowisku geograficznym między poszczególnymi jego elementami (przyrodniczymi, społeczno-gospodarczymi i kulturowymi), a także umiejętność:

- 1) prowadzenia obserwacji i pomiarów w terenie, analizowania pozyskanych danych i formułowania wniosków na ich podstawie;
- 2) korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej;
- 3) myślenia geograficznego, tj. całościowego i syntetyzującego, a także myślenia krytycznego i twórczego;
- 4) formułowania hipotez, ich weryfikowania oraz rozwiązywania problemów praktycznych występujących w środowisku geograficznym;
- 5) oceniania i wartościowania zjawisk i procesów geograficznych, formułowania

⁵ Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 u st. 3 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. poz. 78, z późn. zm.).

⁶ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2018 r. poz. 1457, z późn. zm.).

twierdzeń o prawidłowościach, dokonywania uogólnień i prognozowania.

Kolejnym ważnym założeniem podstawy programowej jest wykorzystanie walorów wychowawczych geografii. Dobór treści w podstawie programowej sprzyja między innymi kształtowaniu takich postaw, jak: rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, uwrażliwienie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego, ponadnarodowego. Kształtowane powinny być także postawy solidarności społecznej, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i grup etnicznych, przyjmowania postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej, rozumienia pozautilitarnych wartości wybranych elementów środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz rozwijania dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna. W podstawie programowej zostało uwzględnione również podejście humanistyczne w geografii, podkreślające przede wszystkim aspekty odkrywania i rozumienia przez człowieka środowiska jego życia.

Podstawa programowa przedmiotu geografia

III etap edukacyjny: branżowa szkoła I stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej szkoły podstawowej

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Wiedza geograficzna.
 1. Poznawanie terminologii geograficznej.
 2. Zaznajomienie z różnorodnymi źródłami i metodami pozyskiwania informacji geograficznej.
 3. Poznanie zróżnicowania środowiska geograficznego, głównych zjawisk i procesów geograficznych oraz ich uwarunkowań i konsekwencji.
 4. Poznanie podstawowych relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.
 5. Rozumienie prawidłowości w zakresie funkcjonowania środowiska geograficznego oraz wzajemnych zależności w systemie człowiek – przyroda.
 6. Rozumienie zasad racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody i zachowania dziedzictwa kulturowego.
 7. Integrowanie wiedzy przyrodniczej, społecznej, ekonomicznej i humanistycznej.
- II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.
 1. Korzystanie z planów, map fizyczno-geograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, diagramów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.
 2. Interpretowanie treści różnych map.
 3. Identyfikowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego (przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego).
 4. Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata.
 5. Dostrzeganie problemów w środowisku geograficznym i proponowanie ich rozwiązań.
 6. Prognozowanie przemian zachodzących w środowisku przyrodniczym i społeczno-gospodarczym.
 7. Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym i zawodowym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.
- III. Kształtowanie postaw.
 1. Rozwijanie zainteresowań geograficznych, budzenie ciekawości świata.
 2. Podejmowanie refleksji nad pięknem i harmonią świata przyrody, krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz osiągnięciami cywilizacyjnymi ludzkości.

3. Rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz konieczności rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
4. Przyjmowanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej.
5. Kształtowanie więzi emocjonalnych z najbliższym otoczeniem, regionem oraz krajem ojczystym.
6. Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za stan środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszły rozwój społeczno-kulturowy i gospodarczy własnego regionu, Polski i świata.
7. Przełamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec Polaków oraz przedstawicieli innych narodów i społeczności.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Źródła informacji geograficznych oraz metody prezentacji danych przestrzennych: obserwacje, pomiary, mapy, fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe oraz graficzna i kartograficzna ich prezentacja. Uczeń:
 - 1) przedstawia możliwości wykorzystywania różnych źródeł informacji geograficznej i ocenia ich przydatność;
 - 2) wyróżnia graficzne i kartograficzne metody przedstawiania informacji geograficznych i podaje przykłady zastosowania różnych rodzajów map;
 - 3) czyta i interpretuje treści różnych map;
 - 4) interpretuje dane liczbowe przedstawione w postaci tabel i wykresów.
- II. Ziemia we Wszechświecie: Ziemia jako planeta, następstwa ruchów Ziemi, ciała niebieskie, Układ Słoneczny, budowa Wszechświata. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje Ziemię jako planetę Układu Słonecznego;
 - 2) podaje cechy ruchów Ziemi i charakteryzuje ich następstwa;
 - 3) przedstawia i porównuje ciała niebieskie tworzące Układ Słoneczny oraz charakteryzuje budowę Wszechświata;
 - 4) dostrzega piękno i harmonię Wszechświata oraz Ziemi widzianej z kosmosu.
- III. Atmosfera: czynniki klimatotwórcze, ogólna cyrkulacja atmosferyczna, rozkład temperatury powietrza i opadów atmosferycznych, strefy klimatyczne i typy klimatów. Uczeń:
 - 1) przedstawia czynniki klimatotwórcze decydujące o zróżnicowaniu klimatu na Ziemi;
 - 2) omawia mechanizm cyrkulacji atmosferycznej;
 - 3) wyjaśnia nierównomierny rozkład temperatury powietrza i opadów atmosferycznych na Ziemi;
 - 4) wykazuje zróżnicowanie typów klimatów na Ziemi na podstawie map stref klimatycznych.

- IV. Hydrosfera: zasoby wód na Ziemi, prądy morskie, sieć rzeczna, lodowce. Uczeń:
- 1) wyjaśnia zróżnicowanie rodzajów i wielkości zasobów wód na Ziemi;
 - 2) omawia układ powierzchniowych prądów morskich oraz ocenia ich wpływ na życie i gospodarkę człowieka;
 - 3) wyjaśnia zróżnicowanie sieci rzecznej na Ziemi;
 - 4) podaje przykłady miejsc występowania lodowców na świecie i ocenia wpływ współczesnych zmian klimatycznych na ich zasięg.
- V. Litosfera: związek budowy wnętrza Ziemi z tektoniką płyt litosfery, procesy wewnętrzne i zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi i ich skutki, skały. Uczeń:
- 1) wyjaśnia związek budowy wnętrza Ziemi z ruchem płyt litosfery;
 - 2) wyjaśnia przebieg głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi (ruchy górotwórcze, wulkanizm, trzęsienia ziemi);
 - 3) charakteryzuje główne procesy zewnętrzne modelujące powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja) oraz skutki rzeźbotwórczej działalności rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzenia;
 - 4) rozpoznaje wybrane rodzaje skał oraz przedstawia ich gospodarcze zastosowanie.
- VI. Pedosfera i biosfera: typy gleb, strefowość roślinności. Uczeń:
- 1) wyróżnia cechy głównych typów gleb w Polsce oraz ocenia ich przydatność rolniczą;
 - 2) wyjaśnia zależności między klimatem a występowaniem formacji roślinnych w układzie strefowym na Ziemi.
- VII. Regionalne zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Polski: podział na regiony fizyczno-geograficzne, zasoby surowcowe, warunki klimatyczne, sieć wodna, formy ochrony przyrody. Uczeń:
- 1) wskazuje na mapie główne regiony fizyczno-geograficzne Polski;
 - 2) charakteryzuje na podstawie map rozmieszczenie głównych zasobów surowców mineralnych Polski oraz określa ich znaczenie gospodarcze;
 - 3) charakteryzuje klimat Polski, posługując się mapami elementów klimatu i danymi klimatycznymi;
 - 4) charakteryzuje sieć wodną Polski;
 - 5) wyjaśnia przyczyny i skutki niedoboru wody w wybranych regionach Polski;
 - 6) uzasadnia konieczność działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce oraz przedstawia różne formy ochrony przyrody w Polsce.
- VIII. Podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata: mapa podziału politycznego, procesy integracyjne na świecie, konflikty zbrojne i terroryzm, podstawowe wskaźniki rozwoju. Uczeń:

- 1) posługuje się mapą podziału politycznego świata do analizy procesów społeczno-ekonomicznych;
- 2) przedstawia pozytywne i negatywne skutki procesów integracji politycznej i gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej;
- 3) wskazuje na mapie miejsca ważniejszych konfliktów zbrojnych i podaje przykłady aktów terrorystycznych w wybranych regionach świata w XXI wieku;
- 4) analizuje zróżnicowanie przestrzenne państw świata według wskaźników rozwoju – PKB na jednego mieszkańca, Wskaźnika Rozwoju Społecznego (HDI), Wskaźnika Ubóstwa Społecznego (HPI).

IX. Przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze: rozmieszczenie i liczba ludności, przemiany demograficzne, migracje, zróżnicowanie narodowościowe i etniczne, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich. Uczeń:

- 1) wskazuje obszary koncentracji ludności i małej gęstości zaludnienia oraz określa czynniki i prawidłowości w zakresie rozmieszczenia ludności świata;
- 2) analizuje i wyjaśnia zmiany liczby ludności świata oraz przestrzenne zróżnicowanie wielkości wskaźników: urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego;
- 3) wykazuje znaczenie struktury wieku i wykształcenia ludności w rozwoju gospodarczym państw;
- 4) omawia przyczyny procesu starzenia się ludności oraz zróżnicowanie tego procesu na świecie;
- 5) charakteryzuje główne kierunki, przyczyny i konsekwencje migracji ludności na świecie;
- 6) charakteryzuje strukturę narodowościową ludności świata i Polski, analizuje zróżnicowanie etniczne w wybranych regionach świata oraz uzasadnia potrzebę przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i pokrewnym formom nietolerancji na świecie;
- 7) określa główne przyczyny i skutki urbanizacji oraz analizuje zróżnicowanie wskaźnika urbanizacji na świecie i w Polsce;
- 8) identyfikuje główne czynniki i skutki rozwoju obszarów wiejskich na świecie i w Polsce oraz wyjaśnia przyczyny depopulacji niektórych wsi.

X. Uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej: rola poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym, procesy globalizacji, gospodarka oparta na wiedzy, społeczeństwo informacyjne. Uczeń:

- 1) wyjaśnia przyczyny zmiany roli sektorów gospodarki (rolnictwa, przemysłu i usług) w rozwoju cywilizacyjnym dla wybranych krajów świata, w tym Polski;
- 2) charakteryzuje przejawy procesów globalizacji w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym, dyskutuje na temat skutków tego procesu dla Polski i podaje ich przykłady na podstawie własnych obserwacji;
- 3) wnioskuje na podstawie dostarczonych informacji o kierunkach rozwoju

gospodarczego Polski;

- 4) dyskutuje na temat problemów rynku pracy w Polsce;
- 5) charakteryzuje główne cechy gospodarki opartej na wiedzy oraz społeczeństwa informacyjnego;
- 6) uzasadnia znaczenie kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym;
- 7) poddaje refleksji problem wpływu konsumpcjonizmu, pracoholizmu i presji gospodarczej związanej z maksymalizacją zysków na zdrowie i życie człowieka oraz jego więzi rodzinne.

XI. Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo: czynniki rozwoju rolnictwa, obszary upraw i chów zwierząt, leśnictwo, rybactwo (morskie i śródlądowe, akwakultura). Uczeń:

- 1) wyjaśnia wpływ czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na rozwój rolnictwa na świecie;
- 2) wyjaśnia zasięg geograficzny głównych upraw i chowu zwierząt na świecie;
- 3) wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika lesistości na świecie i w Polsce oraz uzasadnia konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi;
- 4) dyskutuje na temat możliwości wykorzystania zasobów biologicznych morza i wód śródlądowych, rozwoju akwakultury w kontekście zachowania równowagi ekosystemów wodnych.

XII. Przemysł i budownictwo: czynniki lokalizacji przemysłu, przemysł tradycyjny i zaawansowanych technologii, deindustrializacja i reindustrializacja, struktura produkcji energii, rola budownictwa w gospodarce. Uczeń:

- 1) wyjaśnia zmieniającą się rolę czynników lokalizacji przemysłu oraz ich wpływ na rozmieszczenie i rozwój wybranych działów przemysłu;
- 2) porównuje cechy przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii oraz analizuje gospodarcze i społeczne korzyści rozwoju nowoczesnego przemysłu;
- 3) analizuje przebieg i konsekwencje procesów deindustrializacji w wybranych państwach świata oraz uzasadnia rolę procesów reindustrializacji na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy i Polski;
- 4) charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia energii, z uwzględnieniem podziału na źródła odnawialne i nieodnawialne, porównuje strukturę produkcji energii w Polsce ze strukturą w innych krajach oraz wyjaśnia wpływ struktury przemysłu i źródeł energii na środowisko przyrodnicze;
- 5) przedstawia rolę budownictwa w gospodarce Polski i podaje argumenty przemawiające za koniecznością dostosowania stylu budownictwa do danego krajobrazu.

XIII. Usługi: zróżnicowanie sektora usług, rola usług komunikacyjnych, edukacyjnych, finansowych i turystycznych w rozwoju społeczno-gospodarczym świata, rodzaje

transportu, atrakcyjność regionów turystycznych świata. Uczeń:

- 1) charakteryzuje zróżnicowanie sektora usługowego i analizuje jego strukturę w Polsce i innych wybranych krajach świata;
- 2) wyjaśnia znaczenie usług komunikacyjnych (transportu i łączności), edukacyjnych, finansowych i turystycznych w rozwoju społeczno-gospodarczym świata;
- 3) przedstawia zalety i wady różnych rodzajów transportu oraz charakteryzuje uwarunkowania ich rozwoju w Polsce;
- 4) na podstawie zebranych informacji, danych statystycznych i map formułuje wnioski dotyczące atrakcyjności wybranych regionów turystycznych świata.

XIV. Społeczeństwo i gospodarka Polski: rozmieszczenie ludności i struktura demograficzna, saldo migracji, struktura zatrudnienia i bezrobocie, urbanizacja, warunki rozwoju rolnictwa, restrukturyzacja przemysłu, gospodarka morską, sieć transportowa, atrakcyjność turystyczna. Uczeń:

- 1) wyjaśnia rozmieszczenie ludności w Polsce;
- 2) analizuje strukturę demograficzną ludności Polski na podstawie danych liczbowych i piramidy wieku i płci oraz wyjaśnia zmiany liczby ludności, przyrostu naturalnego i rzeczywistego ludności Polski;
- 3) podaje przyczyny migracji wewnętrznych i zewnętrznych, główne kierunki emigracji Polaków oraz przedstawia sytuację migracyjną w swoim regionie;
- 4) wyjaśnia zmiany w strukturze zatrudnienia, podaje przyczyny bezrobocia i analizuje przestrzenne zróżnicowanie rynku pracy w Polsce;
- 5) omawia procesy urbanizacyjne i zmiany osadnictwa wiejskiego w Polsce, wiążąc je z przemianami społecznymi i gospodarczymi;
- 6) analizuje wpływ czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na rozwój i rozmieszczenie produkcji rolnej w Polsce;
- 7) podaje przyczyny i kierunki przemian strukturalnych w przemyśle Polski po 1989 r. oraz ocenia możliwości rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii w Polsce;
- 8) ocenia stan gospodarki morskiej Polski;
- 9) analizuje przyczyny zmian i zróżnicowanie sieci transportu w Polsce;
- 10) przedstawia główne walory turystyczne Polski.

XV. Zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski: regiony etnograficzne, poziom życia, wady i zalety życia na wsi i w mieście, zaangażowanie w działalność społeczną, ubóstwo i wykluczenie społeczne. Uczeń:

- 1) przedstawia zróżnicowanie etnograficzne Polski;
- 2) porównuje poziom życia ludności (w zakresie stanu środowiska, warunków mieszkaniowych, infrastruktury komunalnej, dostępu do kultury, oświaty i ochrony zdrowia) w wybranych regionach Polski;
- 3) dyskutuje na temat zalet i wad życia na wsi i w miastach różnej wielkości

oraz w wybranych regionach;

- 4) identyfikuje cechy indywidualne wybranych miast w Polsce;
- 5) dostrzega wartość partycypacji społecznej w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego, w tym poprawy jakości życia;
- 6) analizuje dane dotyczące regionalnego zróżnicowania ubóstwa, wykazuje znaczenie solidarności społecznej oraz proponuje działania na rzecz ograniczania biedy i wykluczenia społecznego w Polsce.

XVI. Uwarunkowania przyrodnicze gospodarczej działalności człowieka na przykładzie wybranych obszarów: związki rolnictwa z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi, związek przemysłu i struktury towarowej handlu zagranicznego z zasobami surowców mineralnych, wpływ sposobów pokonywania przez człowieka przyrodniczych ograniczeń na zrównoważony rozwój obszarów, zmiany znaczenia środowiska przyrodniczego w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów. Uczeń:

- 1) wykazuje związki kierunków produkcji rolnej, w tym struktury upraw i chowu zwierząt, z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi;
- 2) wyjaśnia związki między występowaniem surowców mineralnych a kierunkami rozwoju przemysłu i strukturą towarową handlu zagranicznego;
- 3) prezentuje przykłady sposobów pokonywania przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej człowieka i ocenia ich zgodność z zasadami zrównoważonego rozwoju;
- 4) przedstawia zmiany znaczenia czynników przyrodniczych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów w przeszłości i współcześnie.

XVII. Człowiek a środowisko geograficzne – konflikty interesów: wpływ działalności człowieka na atmosferę na przykładzie smogu, inwestycji hydrologicznych na środowisko geograficzne, rolnictwa i górnictwa na środowisko przyrodnicze, konflikt interesów człowiek–środowisko, działania proekologiczne. Uczeń:

- 1) wykazuje na przykładzie wybranych miejscowości wpływ działalności człowieka na powstawanie smogu, podaje przyczyny jego powstawania oraz proponuje sposoby zapobiegania jego występowaniu;
- 2) ocenia korzyści i negatywny wpływ wielkich inwestycji hydrologicznych (np. Zapory Trzech Przełomów na Jangcy, Wysokiej Tamy na Nilu, zapory na rzece Omo zasilającej Jezioro Turkana) na środowisko geograficzne;
- 3) analizuje na przykładach ze świata i z Polski wpływ działalności rolniczej, w tym płodozmianu i monokultury rolnej, chemizacji i mechanizacji rolnictwa, melioracji i nadmiernego wypasu zwierząt, na środowisko przyrodnicze;
- 4) wyjaśnia wpływ górnictwa na środowisko przyrodnicze na przykładzie odkrywkowych i głębinowych kopalni w Polsce i na świecie oraz dostrzega

konieczność rekultywacji terenów pogórnicych;

- 5) analizuje przykłady degradacji krajobrazu kulturowego miast i terenów wiejskich oraz wyjaśnia rolę planowania przestrzennego w jego kształtowaniu i ochronie;
- 6) identyfikuje konflikty interesów w relacjach człowiek – środowisko oraz podaje przykłady proekologicznych rozwiązań w działalności rolniczej, przemysłowej i usługowej, podejmowanych na wybranych obszarach, w tym cennych przyrodniczo.

Warunki i sposób realizacji

Treści kształcenia (wymagania szczegółowe) zostały podzielone na działy tematyczne oznaczone cyframi rzymskimi od I do XVII i są realizowane w klasach I–III w wymiarze 1 godziny tygodniowo w każdej klasie. Taki rozkład godzin w ramowym planie nauczania determinuje szczegółowy rozkład treści nauczania.

Realizacja poszczególnych działów tematycznych w danej klasie (w nawiasie została podana orientacyjna liczba godzin, jaką należy przeznaczyć na realizację danego działu):

Klasa I: Działy I–VII (łącznie 26 godz.), w tym: dział I – 2 godz., dział II – 3 godz., dział III – 4 godz., dział IV – 4 godz., dział V – 5 godz., dział VI – 2 godz. i dział VII – 6 godz.

Klasa II: Działy VIII–XIII (łącznie 26 godz.), w tym: dział VIII – 4 godz., dział IX – 7 godz., dział X – 3 godz., dział XI – 4 godz., dział XII – 4 godz. i dział XIII – 4 godz.

Klasa III: Działy XIV–XVII (łącznie 26 godz.), w tym: dział XIV – 10 godz., dział XV – 6 godz., dział XVI – 4 godz. i dział XVII – 6 godz.

Przypisana liczba godzin stanowi 80% ogólnej liczby godzin w danej klasie – przeznaczenie pozostałych 20% należy do decyzji nauczyciela.

W klasie I uczniowie powinni rozszerzyć swoje umiejętności pracy z różnymi źródłami informacji geograficznej oraz doskonalić umiejętności ich interpretacji. Poszerzają także swoją wiedzę ze szkoły podstawowej o pragmatycznym zastosowaniu tych źródeł, jak posługiwanie się mapą topograficzną, zastosowanie map w planowaniu przestrzennym czy interpretowanie danych liczbowych przedstawianych w różnej formie, jak tabele, wykresy, schematy, z którymi spotykają się w życiu codziennym, zwłaszcza w komunikacji społecznej. W tej klasie orientacji w szeroko pojętej przestrzeni służy także zapoznanie uczniów z podstawami wiedzy o wszechświecie i Układzie Słonecznym (dział II). Poznaniu geograficznemu służy również usystematyzowana wiedza o poszczególnych sferach przyrodniczych Ziemi (działy III–VI). Uczniowie poznają podstawowe cechy tych sfer i genezę głównych zjawisk oraz procesów, które w nich zachodzą. Treści działu VII, odnoszące się do regionalnego zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski, nawiązują do wiedzy

i umiejętności uczniów nabytych w szkole podstawowej. Kluczowym zadaniem kształcenia geograficznego jest poznanie zasobów środowiska przyrodniczego, najważniejszych zależności między elementami środowiska przyrodniczego kraju oraz zwrócenie uwagi na jego stan i potrzebę ochrony.

Realizowany w klasie II dział VIII dotyczący podziału politycznego i zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata powinien koncentrować uwagę uczniów na współczesnych problemach integracyjnych i dezintegracyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem współczesnych zagrożeń świata, takich jak: konflikty, terroryzm i nierówności społeczno-gospodarcze. Szczególnie w tym dziale nauczyciel powinien wykorzystywać w pracy na lekcji metodę dyskusji uczniów i kształtować zdolność zajmowania stanowiska wobec trudnych problemów świata oraz kształcić umiejętność uzasadniania prezentowanego stanowiska.

W klasie II najwięcej czasu zostało przeznaczone na realizację działu odnoszącego się do przemian struktur demograficznych i społecznych oraz procesów urbanizacyjnych na świecie (dział IX). Należy tu wykorzystać umiejętności uczniów w pracy z mapą fizyczno-geograficzną i mapą podziału politycznego oraz innymi mapami tematycznymi w charakteryzowaniu i wyjaśnianiu rozmieszczenia ludności na świecie oraz przestrzennego zróżnicowania ruchu naturalnego ludności. Istotnym elementem kształcenia uczniów w zakresie demografii jest zwrócenie szczególnej uwagi na zachodzące na świecie tendencje zmian demograficznych, takie jak starzenie się demograficzne ludności i zmiany kierunków i natężenia migracji ludności, z uwzględnieniem aspektów wpływu tych procesów na życie społeczne i gospodarcze państw i regionów. Społecznie pożądanym celem edukacyjnym jest przełamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i społeczności, ich kultur i tradycji. Należy wykorzystać dojrzałość młodzieży na tym etapie kształcenia do prowadzenia dyskusji, odwoływania się do wiarygodnych doniesień medialnych o bieżących wydarzeniach społecznych na świecie. Rola nauczyciela jest tu istotna, gdyż z jednej strony powinien ułatwić uczniom orientację w wydarzeniach społecznych, ale także kształcić umiejętność obiektywnych ocen i kształtować otwarte postawy wobec innych narodów i społeczności. Z punktu widzenia przygotowania do wejścia na rynek pracy, istotnym jest przekazanie uczniom wiedzy o uwarunkowaniach rozwoju gospodarki i nowoczesnych trendach jej rozwoju (dział X). Uczniowie powinni poznać uwarunkowania rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki na świecie i w Polsce oraz rozumieć podstawowe procesy gospodarcze charakteryzujące te sektory gospodarki (działy XI–XIII).

W klasie III najwięcej czasu zostało przeznaczone na treści dotyczące społeczeństwa i gospodarki Polski (dział XIV). Realizacja treści tego działu powinna odbywać się głównie poprzez analizę i wyjaśnianie zmian demograficznych, osadniczych oraz zjawisk i procesów zachodzących w gospodarce kraju. Uczeń powinien mieć możliwość zrozumienia uwarunkowań rozwoju gospodarczego Polski. Uczniowie powinni też odwoływać się do

zdobytej wcześniej wiedzy o zjawiskach społecznych i gospodarczych świata w celu tworzenia wyobrażeń o skali i poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego Polski na tle innych krajów świata. Kontynuacją treści odnoszących się do Polski jest dział dotyczący zróżnicowania społeczno-kulturowego kraju ojczystego (dział XV). Realizacja treści tego działu powinna służyć między innymi uwrażliwieniu ucznia na problemy społeczne, związane z istnieniem różnic w poziomie życia, powstawaniem obszarów biedy, wykluczeniem społecznym. Ważne jest przy tym kształtowanie postaw i realizacja celów wychowawczych takich jak: ukazanie znaczenia solidarności społecznej, potrzeby zaangażowania i partycypacji społecznej. W klasie III uczniowie poznają także wzajemne relacje człowiek – środowisko (działy XVI i XVII). Dział dotyczący wpływu środowiska przyrodniczego na gospodarczą działalność człowieka na przykładzie wybranych obszarów ukazać powinien zarówno przyrodnicze ograniczenia gospodarczej działalności człowieka, jak i sposoby pokonywania przez człowieka tych ograniczeń zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W dziale XVII należy tworzyć wyobrażenia uczniów o skutkach działalności gospodarczej człowieka w różnych sferach środowiska przyrodniczego, odwołując się do przykładów konkretnych obiektów gospodarczych funkcjonujących na świecie i w Polsce. Skutecznym sposobem tworzenia tych wyobrażeń mogą być mentalne łańcuchy przyczynowo-skutkowe ilustrujące relacje człowiek – środowisko przyrodnicze. Obok identyfikacji przyczyn i skutków działalności gospodarczej człowieka, istotne jest także poszukiwanie proekologicznych sposobów ich rozwiązywania. Głównym celem realizacji treści działu XVI i XVII jest uświadomienie uczniom, przed podjęciem pracy zawodowej, realnych interakcji zachodzących w środowisku geograficznym.

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu geografia

III etap edukacyjny: branżowa szkoła I stopnia

Elżbieta Szkurłat, Adam Hibszer, Iwona Piotrowska, Tomasz Rachwał, Teresa Wieczorek

Celem edukacji w branżowej szkole I stopnia jest przygotowanie uczniów nie tylko do uzyskania kwalifikacji zawodowych, ale także do funkcjonowania w warunkach współczesnego świata. W realizacji drugiego celu, zadaniem geografii jest wyposażenie ucznia szkoły branżowej w podstawowy zasób wiedzy ogólnej stanowiący jeden z wielu ważnych elementów wykształcenia. Głównym celem geografii jako przedmiotu szkolnego jest poznanie przez uczniów własnego kraju i świata jako zintegrowanej całości, w której zjawiska i procesy przyrodnicze oraz społeczno-ekonomiczne są ze sobą ściśle powiązane i wykazują wiele wzajemnych uwarunkowań i zależności.

Lekcje geografii powinny sprzyjać kształtowaniu wielu przydatnych współcześnie umiejętności w tym szczególnie rozumienia przez ucznia istniejących wzajemnych relacji w środowisku geograficznym, zarówno przyrodniczym i społeczno-gospodarczym, jak i relacjach człowiek – przyroda.

Przewidziane zapisami podstawy programowej treści geograficzne stwarzają warunki do kształtowania postaw, wartości i przekonań, pożądanych ze społecznego i osobowego rozwoju absolwenta szkoły branżowej. Starano się w podstawie programowej z geografii wykorzystać te możliwości edukacyjne, które sprzyjają przygotowaniu ucznia do funkcjonowania na rynku pracy, między innymi poprzez zapewnienie jemu orientacji w głównych kierunkach zmian procesów demograficznych oraz współczesnych trendach rozwoju gospodarczego z uwzględnieniem perspektywy krajowej i ogólnoswiatowej. Ważnym celem kształcenia geograficznego jest, aby uczniowie rozumieli sens i warunki realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez poznawanie przykładów racjonalnego gospodarowania w środowisku, znaczenia planowania przestrzennego, poprawy jakości życia człowieka, poczucia odpowiedzialności za tworzenie ładu przestrzennego i piękna w miejscach swego zamieszkania.

W podstawie programowej geografii w szkole branżowej na początku edukacji zawarto problematykę źródeł informacji geograficznej, miejsca Ziemi we Wszechświecie oraz zagadnienia funkcjonowania podstawowych sfer Ziemi: atmosfery, hydrosfery, litosfery, pedosfery i biosfery (działy I–VI). Uczniowie powinni być zapoznani z podstawowymi cechami tych sfer oraz głównymi zjawiskami i procesami, które w nich zachodzą. W układzie treści zawarto odniesienie do regionalnego zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski (dział VII), nawiązując do wiedzy i umiejętności nabytych w szkole podstawowej. Problematyka

społeczno-gospodarcza oraz podziału politycznego i zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego świata realizowana jest w ujęciu tradycyjnym, ułatwiającym percepcję i porządkującym kształcenie w tym zakresie. Wychodząc od powyższych zagadnień, w następnej kolejności kształcenie obejmuje przemiany ludnościowe i osadnicze, uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej oraz problematykę funkcjonowania trzech sektorów gospodarki na świecie i w Polsce. Edukacja z zakresu geografii Polski poza wymienionymi działami obejmuje zróżnicowanie społeczno-gospodarcze i społeczno-kulturowe Polski.

W dużym stopniu treści realizowane są w ujęciu humanistycznym czemu sprzyjać powinny między innymi kwestie dotyczące partycypacji i solidarności społecznej, regionalnego zróżnicowania ubóstwa, działań na rzecz ograniczania wykluczenia społecznego. Realizacja treści tych działów stwarza merytoryczne warunki do kształtowania wrażliwości uczniów na problemy społeczne związane z istnieniem różnic w poziomie życia i niesie ze sobą ważny aspekt wychowawczy. Pozwala też dostrzec problem społecznych kosztów intensywnego rozwoju gospodarczego, których świadomy powinien być zarówno przyszły pracownik, jak i pracodawca. Wyobrażenia o skutkach działalności gospodarczej człowieka w różnych sferach środowiska geograficznego uczeń zdobywa także w dziale *Człowiek a środowisko geograficzne*, w którym przewidziano na przykładach ze świata szczegółowe poznanie konfliktów interesów związanych z możliwościami proekologicznych rozwiązań, czy odpowiedzialnym, zrównoważonym korzystaniem z zasobów środowiska przyrodniczego.

Dobór treści realizowanych na lekcjach geografii w szkole branżowej po ośmioletniej szkole podstawowej z założenia powinien sprzyjać rozwijaniu u uczniów świadomości znaczenia wiedzy oraz wskazywać możliwości praktycznego jej zastosowania. Treści te pozwalają także rozwijać u uczniów ciekawość świata, zainteresowanie jego poznawaniem a tym samym przyczyniać się do rozumienia otaczającego świata.

Cele ogólne geografii w nowej podstawie programowej dla branżowej szkoły, podobnie jak w podstawie do liceum i technikum, odnoszą się do wiedzy, umiejętności i stosowania wiedzy w praktyce oraz postaw. Powrót do tak uporządkowanego – tradycyjnego ujęcia celów kształcenia pozwala na ukazanie a następnie wykorzystanie potencjału edukacyjnego geografii – jej walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych. Sposób przedstawienia celów ogólnych w podstawie programowej dla szkoły ponadpodstawowej, wyraźnie odróżnia się od zapisu dotychczasowej (tzw. starej) podstawy programowej dla szkoły ponadgimnazjalnej (Tabela 1.). Ich treść wskazuje dokładniej na spodziewane efekty kształcenia. Zdecydowanie bardziej precyzyjnie i szerzej zostały sformułowane cele w zakresie kształtowania postaw, które w dotychczasowej podstawie programowej były ledwo dostrzegane. Zostały też doprecyzowane i uzupełnione cele ogólne w zakresie wiedzy i umiejętności, szczególnie odnoszące się do relacji między elementami środowiska geograficznego, zwłaszcza relacji przyroda – człowiek. Wśród kształtowanych umiejętności położono akcent na: korzystanie z różnych źródeł informacji,

ocenie zjawisk i procesów oraz prognozowanie przemian społeczno-gospodarczych. Zapisy te powinny służyć właściwemu rozumieniu współczesnej roli i zadań geografii jako dyscypliny nie tylko opisującej otaczającą rzeczywistość, ale służącej wartościowaniu, wyjaśnianiu i lepszemu rozumieniu zjawisk i procesów przyrodniczych, społecznych i gospodarczych zachodzących we współczesnym świecie.

Tabela 1. Porównanie celów ogólnych geografii w nowej podstawie programowej do branżowej szkoły I stopnia z dotychczasową (starą) podstawą do zasadniczej szkoły zawodowej

<p>Nowa podstawa programowa do branżowej szkoły I stopnia (z 2018 r.)</p> <p>Objaśnienia: cele istniejące w dotychczasowej i nowej podstawie programowej bez zmian; <u>cele wprowadzone w nowej podstawie programowej</u>; <i>cele w innym ujęciu (sformułowane inaczej) w nowej podstawie programowej</i></p>	<p>Dotychczasowa (stara) podstawa programowa do zasadniczej szkoły zawodowej (z 2012 r.) – tożsama z podstawą dla liceum i technikum (zakres podstawowy) z 2012 r.</p>
<p><i>I. Wiedza geograficzna.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Poznanie terminologii geograficznej.</u> 2. <i>Zaznajomienie z różnorodnymi źródłami i metodami pozyskiwania informacji geograficznej.</i> 3. <i>Poznanie zróżnicowania środowiska geograficznego, głównych zjawisk i procesów geograficznych oraz ich uwarunkowań i konsekwencji.</i> 4. <i>Poznanie podstawowych relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.</i> 5. <i>Rozumienie prawidłowości w zakresie funkcjonowania środowiska geograficznego oraz wzajemnych zależności w systemie człowiek – przyroda.</i> 6. <u>Rozumienie zasad racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody i zachowania dziedzictwa kulturowego</u> 7. <u>Integrowanie wiedzy przyrodniczej, społecznej, ekonomicznej i humanistycznej.</u> <p><i>II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, diagramów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.</i> 2. <u>Interpretowanie treści różnych map.</u> 3. <i>Identyfikowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego (przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego).</i> 	<p>I. Wykorzystanie różnych źródeł informacji do analizy i prezentowania współczesnych problemów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych.</p> <p>II. Formułowanie i weryfikowanie hipotez dotyczących problemów współczesnego świata.</p> <p>III. Rozumienie relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej.</p>

<ol style="list-style-type: none"> 4. <u>Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata.</u> 5. <u>Dostrzeganie problemów w środowisku geograficznym i proponowanie ich rozwiązań.</u> 6. <u>Prognozowanie przemian zachodzących w środowisku przyrodniczym i społeczno-gospodarczym.</u> 7. <u>Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym i zawodowym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.</u> <p>III. <u>Kształtowanie postaw.</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 3. <u>Rozwijanie zainteresowań geograficznych, budzenie ciekawości świata.</u> 4. <u>Podejmowanie refleksji nad pięknem i harmonią świata przyrody, krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz osiągnięciami cywilizacyjnymi ludzkości.</u> 5. <u>Rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz konieczności rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych.</u> 6. <u>Przyjmowanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej.</u> 7. <u>Kształtowanie więzi emocjonalnych z najbliższym otoczeniem, regionem oraz krajem ojczystym.</u> 8. <u>Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za stan środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszły rozwój społeczno-kulturowy i gospodarczy własnego regionu, Polski i świata.</u> 9. <u>Przełamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec Polaków oraz przedstawicieli innych narodów i społeczności.</u> 	
---	--

W podstawie programowej kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia wprowadzono istotne zmiany.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia dla uczniów będących absolwentami dotychczasowego gimnazjum zawiera wymagania szczegółowe (treści nauczania) takie jak obowiązujące w zakresie podstawowym dla dotychczasowych: 3-letniego liceum ogólnokształcącego i 4-letniego technikum. Odnoszą się one do trzech działów: *Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata*, *Zróżnicowanie gospodarcze świata* oraz *Relacje człowiek-środowisko przyrodnicze*. Zakres szczegółowych tych treści dostosowany jest do wymiaru 1 godziny kształcenia geograficznego w tygodniu w pierwszym roku nauki w branżowej szkole I stopnia. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej

szkoły podstawowej obowiązująca od 2019 r. zmienia zasadniczo zakres treści kształcenia. Wprowadzono przede wszystkim treści z zakresu geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej Polski oraz geografii fizycznej świata. Wymagania szczegółowe podzielono na siedemnaście działów tematycznych i założono ich realizację w klasach od pierwszej do trzeciej, po 1 godzinie tygodniowo w każdej klasie. Takie ujęcie treści pozwala na zdobywanie uporządkowanej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności, a przede wszystkim nie pozbawia uczniów na tym etapie kształcenia poznawania i utrwalania wiedzy o kraju ojczystym i procesach przyrodniczych. Uczniowie tym samym mają możliwość zdobycia podstawowego zasobu wiedzy ogólnej z zakresu geografii składającego się na fundament wykształcenia.

Poza wprowadzeniem nowych treści z geografii fizycznej zmienia się także ujęcie wymagań szczegółowych dotyczących geografii społeczno-gospodarczej świata, w tym Polski. W zakresie problemów demograficznych treści koncentrują się na przemianach struktur demograficznych i społecznych, tak aby wskazać współczesne tendencje zmian, ich przyczyny i skutki. Np. uczeń omawia przyczyny współczesnego trendu zmian demograficznych jakim jest proces starzenia się ludności świata oraz zróżnicowanie tego procesu na świecie (Dział IX. p.4). Uwzględniono także potrzebę zapoznania uczniów ze strukturą narodowościową ludności świata i Polski, zróżnicowaniem etnicznym na przykładzie wybranych regionów świata. Treści te pozwolą uzasadnić konieczność przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i pokrewnym formom nietolerancji na świecie. Na tym etapie kształcenia przemiany i problemy demograficzne świata powinny być omawiane z uwzględnieniem aktualnych zjawisk demograficznych, w tym także obserwowanych przez uczniów i zachodzących w wybranych regionach świata i państwach. Wskazane jest podejmowanie dyskusji przez uczniów nad przyczynami oraz skutkami tych procesów, identyfikowaniem zagrożeń, poszukiwaniem rozwiązań problemów z nimi związanych.

Treści ilustrujące zróżnicowanie gospodarcze świata w podstawie programowej od 2019 r. mają szerszy zakres (Działy X – XIII). Z punktu widzenia potrzeb uczniów szkoły branżowej konieczne jest wyjaśnienie uwarunkowań stanowiących podstawę dla rozwoju nowoczesnej gospodarki, które zapisano w dziale zatytułowanym *Uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej*. Szczególne znaczenie ma tu zapis odnoszący się do kapitału ludzkiego jako czynnika rozwoju gospodarczego oraz do problemów rynku pracy w Polsce, na przykładach przemian sektorów gospodarki (Dział X. p.1) w regionach zróżnicowanych pod względem rozwoju gospodarczego, uczniowie powinni dostrzec znaczenie kapitału ludzkiego dla budowania nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy. Na podstawie odpowiednio dobranych źródeł informacji powinni też dojść do wniosku, że największe szanse na znalezienie pracy mają pracownicy o wysokich kwalifikacjach zawodowych opartych na rzetelnym wykształceniu, posługujący się technikami informatycznymi, mobilni, posiadający łatwość adaptacji do zmieniających się warunków w zglobalizowanym świecie. Pracownicy o takich kwalifikacjach stają się także czynnikiem determinującym innowacyjność, a w efekcie rozwój gospodarki konkurencyjnej na współczesnym rynku światowym. Treści te

zawarto w zapisie wymagania w punkcie 6.) działu X. Uczniowie powinni być także świadomi przemian gospodarczych na świecie i stopniowej reorientacji gospodarek opartych na zasobach materialnych w gospodarki oparte na wiedzy, w których szczególnego znaczenia nabiera społeczeństwo informacyjne (Dział X. p. 5). Na podstawie dostępnych statystyk, informacji z urzędów pracy, zebranych doświadczeń z własnego otoczenia, uczniowie powinni identyfikować problemy rynku pracy w Polsce, w tym wynikające ze starzenia się społeczeństwa, przeciętnej na tle UE aktywizacji zawodowej w Polsce, niskiej mobilności pracowników, aby własnym wykształceniem móc sprostać wyzwaniom rynku pracy (Dział X, p.3., 4) zarówno w roli pracownika jak i pracodawcy.

Ważnym aspektem nowych treści związanych z gospodarką świata jest uzmysłowienie uczniom zagrożeń cywilizacyjnych dla zdrowia człowieka, jego więzi rodzinnych, wynikających z niepożądanych postaw jak pracoholizm, konsumpcjonizm, presja związana z maksymalizacją zysków (dział X. p. 7). Trafnym sposobem realizacji tych zagadnień są np. debaty uczniowskie.

Gospodarka świata i Polski w nowej podstawie programowej przedstawiana jest w podziale na główne sektory (Działy XI-XIII), w których uwzględniono odniesienia do gospodarki Polski. Treści odnoszące się do gospodarki i społeczeństwa Polski zamieszczono ponadto w oddzielnym dziale, w którym uwzględniono także współzależność przemian społecznych i gospodarczych (Dział XIV. *Spółczesność i gospodarka*).

Kontekst gospodarczy zawarto także w nowym ujęciu treści w dziale XVI, w którym odwołano się do uwarunkowań przyrodniczych gospodarczej działalności człowieka, w tym rolnictwa i przemysłu. Celem realizacji tych treści jest wskazanie uczniom przykładów związków i zależności gospodarki ze środowiskiem przyrodniczym z uwzględnieniem sposobów pokonywania przyrodniczych ograniczeń działalności człowieka zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Do tych treści nawiązuje także dział XVII. *Człowiek a środowisko geograficzne*. Treści tego działu, inaczej niż dotychczas, przedstawiono w kontekście konfliktów interesów działalności człowieka ze środowiskiem przyrodniczym. Na podanych przykładach uczniowie powinni dokonywać na lekcjach analizy korzyści i zagrożeń wynikających z działalności człowieka w środowisku oraz rozważać proekologiczne rozwiązania konfliktów interesu w rolnictwie, przemyśle i usługach w wybranych obszarach.

W treściach kształcenia w szkole branżowej uwzględniono nie tylko najważniejsze aspekty wykształcenia geograficznego przyszłego pracownika lub pracodawcy, ale także możliwość rozwijania zainteresowań światem, pasji w jego poznawaniu.

W podstawie programowej wprowadzanej do branżowej szkoły od 2019 r. w porównaniu z obowiązującą do tego roku podstawą, zapisy odnoszą się do szerszego zakresu umiejętności. Uwzględniają, poza właściwą geografii umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji i interpretacją treści różnych map, takie umiejętności jak ocenianie zjawisk

i procesów, dostrzeganie problemów w środowisku geograficznym wraz z proponowaniem ich rozwiązań, prognozowanie przemian zachodzących w środowisku geograficznym oraz wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności w życiu codziennym. W związku z rozszerzeniem zakresu treści nauczania o zagadnienia geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej Polski wymagane jest kształcenie umiejętności identyfikowania relacji między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego (przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego).

Zasadniczym dążeniem w edukacji geograficznej jest także wykształcenie umiejętności wykorzystywania zdobytej wiedzy w życiu codziennym i zawodowym. Umiejętności te wskazują na znaczenie analizy, dociekania przyczyn, dyskusji i wnioskowania w procesie kształcenia geograficznego. Stanowi to zarazem wskazówkę dla nauczycieli, że na etapie kształcenia w branżowych szkołach I stopnia trzeba rozwijać myślenie przyczynowo-skutkowe, kreatywne i przedsiębiorcze. Służyć temu powinna zarówno praca indywidualna ucznia, ale też udział w pracach i projektach zespołowych pozwalający kształtować kompetencje społeczne uczniów istotne w pracy zawodowej. Takie formy pracy umożliwiają kształcenie umiejętności dostrzegania racji innych, dyskusji i dochodzenia do konstruktywnych wniosków. W kompetencjach społecznych zawiera się kształcenie potrzeby angażowania się w działalność społeczną, zdolność do działań na rzecz solidarności społecznej zwłaszcza wobec biedy i wykluczenia społecznego (Dział XV).

Ze względu na specyfikę szkoły i duże znaczenie zagadnień społeczno-gospodarczych w przygotowaniu do wejścia na rynek pracy, ważne jest kształcenie umiejętności wykorzystywania środków społecznego przekazu i edukacji medialnej. Ważne jest przy tym przygotowanie uczniów do krytycznego, refleksyjnego odbioru i świadomego wykorzystania mediów, np. w celu pozyskiwania informacji o sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju, regionu, inwestycjach regionalnych, społecznej i biznesowej polityce lokalnej, sytuacji społeczno-politycznej na świecie.

Lekcje geografii powinny pozwalać na tworzenie sytuacji wymagających przygotowania do podejmowania ważnych decyzji, zwłaszcza w odniesieniu do problemów środowiska geograficznego, np. dotyczących kierunków rozwoju gospodarczego Polski, planowania przestrzennego, kształtowania i ochrony krajobrazu, proekologicznych rozwiązań w działalności rolniczej, przemysłowej i usługowej, racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi, wykorzystywania zasobów biologicznych mórz w kontekście zachowania równowagi ekosystemów. Istotnym jest przy tym ukazanie potrzeb i możliwości angażowania się w działania na rzecz rozwoju lokalnego, a nawet podejmowania decyzji o wyborze konkretnej specjalizacji zawodowej dostosowanej, np. do potrzeb lokalnego rynku pracy. Umiejętności te powinny przygotowywać do samodzielnego, odpowiedzialnego dokonywania wyborów po ukończeniu szkoły.

W realizacji treści przyrodniczych, jak i społeczno-ekonomicznych, wymagane jest rozwijanie zainteresowania ekologią, kształcenie szacunku dla środowiska przyrodniczego i kulturowego, rozumienia zasad zrównoważonego rozwoju nie tylko w ujęciu globalnym, ale także z uwzględnieniem lokalnej i regionalnej przestrzeni geograficznej np. podczas realizacji treści działu XVII. *Człowiek i środowisko geograficzne – konflikty interesów*.

Ujęcie i zakres treści nauczania geografii w branżowej szkole I stopnia zapewniają kształcenie wszystkich szczegółowych umiejętności zapisanych w wymaganiach ogólnych (II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce). Zwraca jednak uwagę fakt dużego udziału umiejętności dokonywania analizy i wyjaśniania: zależności, przyczyn i skutków, zróżnicowania przestrzeni geograficznej, których kształcenie wymagane jest podczas realizacji treści nauczania większości działów.

Uwzględniając zapisane w podstawie programowej cele kształcenia oraz umiejętności, które nabywa lub doskonali uczeń branżowej szkoły I stopnia, należy dostosować do nich odpowiednie metody kształcenia. Ich dobór powinien służyć rozwijaniu podstawowych kompetencji kluczowych, warunkujących funkcjonowanie we współczesnym świecie oraz potrzebnych do samorealizacji, rozwoju osobistego, integracji społecznej, elastycznego dostosowywania się do zmian jak również decydujących o sukcesie w dorosłym życiu. Niezależnie od kompetencji kluczowych, ważnymi umiejętnościami kształtowanymi w szkole i także niezbędnymi w ciągu całego życia są: uczenie się, myślenie, poszukiwanie, doskonalenie się, komunikowanie się, współpraca w grupie oraz działanie.

Istotne jest odejście od metod podających i przejście do kształcenia poszukującego, wprowadzanie różnorodnych metod i środków dostosowanych do treści merytorycznych, które aktywizują pracę ucznia. Najbardziej kształcącymi metodami nauczania są te, które umożliwiają poznawanie elementów środowiska geograficznego i konstruowanie wiedzy poprzez samodzielne obserwowanie, analizowanie, porównywanie, wnioskowanie, ocenianie, projektowanie i podejmowanie działań sprzyjających rozwiązywaniu problemów.

Do metod najbardziej twórczych, aktywizujących i akcentujących samodzielne uczenie się należą: 1) metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (obserwacja bezpośrednia i pośrednia, dyskusja, debata uczniowska, burza mózgów, metoda problemowa, studium przypadku, metoda projektu); 2) metody waloryzacyjne (przygotowanie referatu, przygotowanie ekspozycji, uczestnictwo w ekspozycji) oraz 3) metody praktyczne (praca z materiałem źródłowym, np. mapą, rocznikiem statystycznym; zajęcia terenowe, gra dydaktyczna w terenie, wycieczka dydaktyczna). Można także włączyć aktywność uczniów w cyfrową przestrzeń, co umożliwi jednocześnie kształcenie kompetencji informatyczno-komunikacyjnych, zwiększając tym samym samodzielność ucznia w poszukiwaniu wiadomości i łączeniu jej z posiadaną wiedzą uprzednią.

Różnorodność metod i zajęć edukacyjnych stanowią dla uczniów możliwość zachęcenia do zdobywania i posługiwania się wiedzą dotyczącą określonych zagadnień geograficznych. Ważne jest stosowanie metody problemowej i studiów przypadkowych stanowiących szczegółową analizę właściwie dobranego przykładu regionu, jednostki administracyjnej, miasta, wsi lub innych obiektów geograficznych, dobrze reprezentującego typowe cechy, zjawiska, procesy i relacje zachodzące pomiędzy środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka.

W kształceniu geograficznym szczególną rolę pełnią zajęcia w terenie, które przyczyniają się do bezpośredniego poznawania rzeczywistości, prowadzenia przez uczniów prac badawczych oraz obserwacji terenowych. Warto w branżowej szkole I stopnia w miarę możliwości wprowadzić również taką metodę. Umiejętnościami ważnymi z punktu widzenia poznawania środowiska geograficznego jest umiejętność obserwacji i na jej podstawie analizowania i wyjaśniania. Poprzez rozwijanie postawy badawczej wśród uczniów można zwiększać zainteresowanie i trwałość zdobytej wiedzy geograficznej.

